

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Bölümü

**GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ
(ANKARA KENT ÖRNEĞİ)**

Hilal TAVUKCU

Yüksek Lisans

Ankara, 2016

GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ
(ANKARA KENT ÖRNEĞİ)

Hilal TAVUKCU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Bölümü

Yüksek Lisans

Ankara, 2016

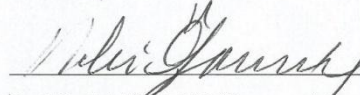
KABUL VE ONAY

Hilal Tavukcu tarafından hazırlanan "Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)" başlıklı bu çalışma, 05.12.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

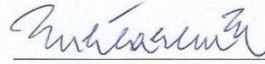

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Danışman)

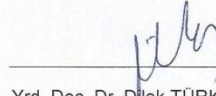

Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU

Yrd. Doç. Dr. Bahar AKARPINAR

Yrd. Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.12.2016

Hilal TAVUKCU

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hilal TAVUKCU

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)
- **Tezimin/Raporumun 31.12.2017 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)
- **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**
- **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

31.12.2016

(imza)

Öğrencinin Adı SOYADI

HİLA TAYUCCU

Canımdan çok sevdiğim Anneme,

ÖZET

TAVUKCU, Hilal. *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Bu çalışma da Ankara İli içerisinde kentte yaşayan insanlar arasında, halk hekimliğinin arka plana atılmasından sonra, 2006-2016 yılları içerisinde yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm iç ve dış dinamikler ile anlatılmıştır. Bu değişim ve dönüşüm sırasında kentte yaşayan insanların halk hekimliğine bakış açıları, onu kullanım şekilleri alan çalışması yapılarak gözlemlenmiştir. Kaynak kişi görüşmeleri doğrultusunda, geleneğin kentte yeniden keşfine neden olan siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlar birlikte ele alınmıştır. Bu noktada insanları, modern tıbbi kullanmaya iten nedenler ile bunun sonucunda halk hekimliğinin çaresizlikle birlikte ele alınması ve köylerde doğal bir eylem olan geleneksel hekimliğin, Ankara kent örneği üzerinden yeniden üretimi ve yeniden keşfi bu çalışmada anlatılmıştır. Ayrıca geleneksel hekimliğin aktarlar ve ocaklar üzerinden kültürel-ekonomik bir alana dönüşümü ile medyanın modern tıp ve halk tıbbı üzerindeki etkisi de anlatılan konular arasında yer alır.

Anahtar Kelimeler: Halk Tıbbı, Geleneksel Tıp, Modern Tıp, Lokman Hekim, Ocak

ABSTRACT

Hilal TAVUKCU. *Sample of Folk Medicine in the Context of the Tradition in the City of Ankara*, Master's Degree, Ankara, 2016

In this study, the change and transformation between the people living in the city of Ankara in the years 2006-2016 after the folk medicine was laid in the background were explained by internal and external dynamics. During this change and transformation, the perspectives of the people living in the city of the folk medicine have been observed by conducting studies on the ways of using them. The political, economic and cultural elements that led to the rediscovery of the city in the tradition were handled through the interviews. At this point, the reasons for pushing people to use modern medicine and consequently the treatment of the folk medicine with desperation and the traditional medicine which is a natural action in the villages, reproduction and rediscovery of the city sample of Ankara are explained in this study. In addition, the transfer of the traditional medicine and transformation into a cultural-economic area, and the influence of the media on modern medicine and folk medicine are also mentioned.

Keywords: Folk Medicine, Traditional Medicine, Modern Medicine, Physician

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN	iii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iv
ADAMA	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu, Amacı, Yöntem ve Yaklaşımları.....	7
İlgili Araştırmalar (Eleştirel Tanıtım-Yöntem-Veri Toplama ve Analiz-Çıktıları).....	11

I. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1.1. TEMEL KAVRAMLAR	14
1.1.1.Halk hekimliği-Geleneksel Hekimlik.....	16
1.1.2.Lokman Hekim.....	20
1.1.3.Büyücü Hekimler.....	22
1.1.4.Ocak ve Ocaklı Aileler.....	24
1.1.5.Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp.....	27

1.2. TEMEL ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMLARI	35
1.2.1. Eczacılık Alanındaki Çözümleme Yaklaşımları.....	35
1.2.2. Tıp Alanındaki Çözümleme Yaklaşımları.....	40
1.2.3. Halkbilimi Alanındaki Çözümleme Yaklaşımları.....	44
1.3. ÖNERİLEN ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMI	48

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ

ÖRNEKLEMESİ (ANKARA KENT ÖRNEĞİ)

2.1. GELENEĞİN KENT YAŞAMINDAKİ YERİ	55
2.2. GELENEĞİN KEŞFİNDE HALK HEKİMLİĞİNİN YERİ	67
2.3. GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ (ANKARA KENT ÖRNEĞİ)	72
2.3.1. Aktarlık Alanındaki Değişimler, Dönüşümler ve Organik Pazarlar.....	92
2.3.2. “Alternatif” Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıpta Geleneksel Bilginin Korunması ve Hekimlerin Bu Uygulamalara Bakış Açıklarına Kısa Bir Değerlendirme.....	107
2.3.3. Geleneksel Bilginin Korunması ve Önemi Sorununa Genel Bir Bakış.....	115
2.3.4. Halk Hekimliği ve Geleneğin Tescili, Marka Haline Gelmesi ve Kültürel- Ekonomik Bir Alana Dönüşümü.....	123
2.3.5. Halk Hekimliğinde Ürün – Mekân – İnsan Bağlamı.....	131
2.3.6. Halk Hekimliğinin Yeniden Keşfinde Ocaklık Kurumunun İşlevi ve Yeri.....	140
2.3.7. Anti-Aging ve Organik Beslenme Hareketinin Beraberinde Getirdiği Yenilikler ve Geleneksel Hekimlik.....	154
2.3.7.1. Kaplıcadan Spaya Geçiş.....	157

2.3.7.2.Geleneksel Türk Masajından Tai Masajına.....	159
2.3.7.3.Koca Karı İlacından Her Derde Deva Bitkilere Geçiş.....	162
SONUÇ	166
KAYNAKÇA	171
KAYNAK KİŞİ DİZİNİ	180
EKLER	185
Ek-1. FOTOĞRAFLAR	185
Ek-2. ETİK KURUL İZİNİ	187
Ek-3. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	188

KISALTMA DİZİNİ**FDA: Food and Org Administration****KTB: Kùltür ve Turizm Bakanlığı****TDK: Türk Dil Kurumu****WIPO: Dünya Fikri Mùlkiyet Teşkilatı****WHO: Dünya Sağlık Örgütü**

GİRİŞ

Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte “Modern” ya da “Batı” tıbbi olarak bilinen yapının hızla gelişme gösterdiği görülür. Bununla birlikte yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve aktarılmaya devam eden “Geleneksel Halk Tıbbı” ya da bilinen diğer adı ile “Halk Hekimliği” belleği de devamlılık göstermektedir. Geleneksel tıp uygulamalarının insan yaşamındaki önemi ise özellikle modern yaşamın var olduğu kentlerde son yıllarda daha da artmıştır. İnsanların modern tıbbı karşı olan güvenlerinin azalması, artan sağlık masrafları geleneksel uygulamalara son yıllarda hızlı bir dönüş yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca bu durumun kentlerde daha belirgin bir şekilde gözlemlenmesinin bir diğer nedeni de köyde yaşayan halkın, geleneksel uygulamaları ve geleneksel belleği kendi hayatının bir parçası olarak yaşamında uygulaması ve yaşatması olmuştur. Bu bağlamda kentte yaşayan halk, bu durumu yeni keşfedilen bir bilgi, bir uygulama olarak kullanmıştır. Ayrıca kentlere bakıldığında, geleneksel uygulamaların 20. yüzyılın sonunda işlevini yitirdiği görülmüştür. Kentlerde küreselleşmenin hızla artması ve medyanın halk üzerinde oluşturduğu etki de bu durumun gerçekleşmesine katkı sağlamıştır. Aynı şekilde halk hekimliğinin yeniden popüler olması ve kullanılmaya başlamasında da yine medya ve kitle iletişim araçlarının etkisi görülmüştür.

Genel tıp anlayışı içerisinde yer alan hastalık ve sağlık kavramlarına bakıldığında ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu kavramların, küreselleşme ve hızla modernleşme ile birlikte “Modern Tıp” adı altında, teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak incelenmeye başladığı görülmüştür (Kaplan, 2008: 7). Bu durumun sonucu incelendiğinde ise geleneksel bilgi ve belleğin arka plana atıldığı ve gelişen tıp bilgisi ve farmakoloji ile beraber yeni bir alan meydana getirdiği görülmüştür. Sağlık ve hastalık konusunda eğitim almış kişilerin, tedavilere çözüm önerileri sunmaları ve hastalıkları bilimsel yollarla tedavi etmeleri, deney ve araştırmaya dayalı olarak oluşturdukları yöntemler, geleneksel tedavilere ve onların uygulayıcısı olan geleneksel hekimlere güvenin azalmasına ve hatta bu uygulamaların “koca kari” tedavisi olarak düşünülmesine neden olmuştur.

Yukarıda bahsedilen durum, 21. Yüzyılın başında geleneksel tıp - modern tıp arasında bir tartışma meydana getirmiştir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla günün her saatinde yayınlanan reklamlar ve haberler, modern tıbbın başarısına karşın, geleneksel hekimliğin başarısızlığını ön plana çıkaran yayınlar bu tartışmanın daha da artmasına sebebiyet vermiş olabilir. Bu tartışmalarının temeline bakıldığında ise, bedeni bir “alet” gibi gören modern tıp anlayışı ile onun karşısında bütüncül bir yapıya sahip olan ve insanı hemen her özelliği ile birlikte değerlendirmeyi amaçlayan, geleneksel tıp ve onun yeniden üretilmiş hali olan tamamlayıcı tıp arasındaki rekabet vardır. Modern tıptaki gelişmelere karşın, geleneksel tıbbın ve geleneksel hekimlik belleğinin, tüm eleştirilere ve ötelenmişliğe rağmen varlığını devam ettirmesinde ve yeniden keşfinde etkili olan en önemli sebep, modern tıp ve geleneksel tıbbın temelinde yer alan bu yaklaşım farklılığıdır denilebilir. Modern tıbbın, deney ve araştırmalarla test edilerek güvenilirliğinin kanıtlanmasına rağmen insanların geleneksel iyileştirme pratiklerine yeniden bir dönüş sağlaması, yine köklerinde yer alan yaklaşım farkından kaynaklanır.

Bu yaklaşım farklılıklarının incelenmesinde, araştırılmasında ve kabul görmesinde sosyal bilimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal bilimlerin kendi içerisinde yer alan alanlarına bakıldığında, bu konunun en iyi araştırıldığı ve incelendiği bilim dalının Halkbilimi olduğu görülür. Bu kapsamda halk hekimliğine ilişkin olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde, çoğunun daha çok yerel sağlık ve hastalık ile ilgili bilgi ve verilerin derlenmesi şeklinde olduğu görülür. Günümüzde halk hekimliğinin süreç odaklı çalışmasının, geniş kapsamlı olarak yapılmadığı da bu inceleme sonucunda görülmüştür. Ayrıca geleneksel tıp-modern tıp karşıtlığı ile geleneksel tıbbın yeniden üretim biçimi olan tamamlayıcı tıp pratikleri de çalışılmamış konular arasındadır. Bu noktada en büyük iş sosyal bilimlere düşmektedir. Çünkü toplumun modern tıp ile halk hekimliğine bakış açısının değerlendirilmesi ancak sosyal bilimlerin çalışma alanları içerisinde mümkün olacaktır.

Buradan hareketle kültürel yapının içerisinde çeşitlenmiş olan halkın, sağlık ve hastalık kavramlarını içeren geleneksel hekimlik ile geleneksel bilgiye bakış açılarına bakıldığında, onların “koca karı” ilaçları oldukları yönündeki düşüncelerden daha ileride bir düzen ve yapıda yer aldığı görülmektedir.

Örnek vermek gerekir ise; Anadolu'nun hemen her yerinde farklı kültürel belleklere ve hayata sahip insanlar bulunmaktadır. Bu insanlar geleneklerinde yer alan bilgileri kullanırken, kendi çevresinden gördüğü ve bildiği şekilde uygular. Halk hekimliği de bunun bir örneğidir. Anadolu'nun Afyon ilinin Emirdağ'ı ilçesinin Eşrefli köyünde ısırğan otu hayvanlara faydalı olan bir yiyecek olarak kullanılırken Trabzon ilinin Kaleköy ilçesinde kansere iyi gelen bir yiyecek olarak kullanıldığı görülür. Kültürel çeşitliliğinin halk hekimliği ayağında küçük bir örnek oluşturan bu durum Türkiye'nin birçok yeri için düşünülebilir.

Bu durum geleneksel tıbbın bütünlükçü yanı ile ilgili olabilir. Türkiye'nin hemen her bölgesinde, her hangi bir yiyecek hazırlanırken öncelikle o yiyeceğinin sağlık ve hastalık ile ilişkisi dikkate alınır. Isırğanın insan bedenini iyileştirmede kullanılması da bu durumun küçük bir parçasını temsil eder. Nitekim geleneksel halk tıbbında da genel olarak hastanın, yalnız bedenini değil ruhunu da iyileştirmesinin esas alındığı görülür. Bu nedenle bütüncül bir yapıda yer aldığı düşünülür. Bedenin iyileşmesini ruhun iyileşmesine bağlayan anlayışın kökleri ise Şamanizm'e kadar gider. Şaman'ın tedavi gücü, ruha ya da bedene ya da ikisine birden giren hastalığı şifa vererek tedavi etmesine bağlıdır. Yani sağlık normal, düzen ise dengeyi ifade etmektedir. Hastalık ise bu dengenin ve normal olma halinin bozulması olarak görülür. Ayrıca hastalık algısı, ruhunun bedene girmesi ve ruhtan bir şeyler olarak onu bozması ve değişime uğratması şeklindeki ruhla bağlantılı (Perrin 2001: 76) olarak ifade edilmiştir. Bu durum İslamiyet ile birlikte bu düşünüldüğünde en dikkat çeken tedavi şekli hacamat olmaktadır. Hacamatta da amaç, bende bulunan ve hastalığa sebep olan kanı dışarı atmaktır. Aynı Şaman gibi hacamat uygulayıcıları da bozulan dengeyi yeniden sağlamayı amaçlar.

Yukarıda anlatılan durum ve modern tıbbın, halk hekimliği ve tamamlayıcı tıbbı karşı olan bakış açısı, tıp dünyasında pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. 20. yüzyılın başlarında modern tıp hekimlerinin geleneksel tedavi, geleneksel tedavide kullanılan ilaçların yan etkileri ve hastayı yanlış tedaviye sürüklemesi yönündeki düşüncelerine rağmen; 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bu düşünce tarzında büyük değişimler olmuştur. Ve özellikle 21. yüzyılda birçok modern tıp hekimi halk

hekimliğini ve geleneksel belleği kullanmaktan çekinmemiş, kitle iletişim araçları vasıtası ile bunu dünyaya duyurmuştur.

Ancak bu noktada da bazı eksiklikler mevcuttur. Modern tıp, halk hekimliğini başlı başına bir tedavi yöntemi ya da aracı olarak değil, tamamlayıcı uygulamalar olarak görür. Bu nedenle geleneksel hekimliği yeniden yapılandırarak adına tamamlayıcı tıp demiştir ve Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yer alan Sağlık Bakanlığında, Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Daire Başkanlığı adı altında birim kurmuştur. Böylece halk hekimliğinin bir alternatif ve tamamlama aracı olarak görülmesi resmileştirilmiştir. Sağlık Bakanlığınca resmiyete çevrilen bu geleneksel tedaviler, malzemeler ve ismi değişse bile “Halk Hekimleri” dünyanın çeşitli yerlerinde insanları iyileştirmeye devam etmiştir. Her ne kadar insanlar modern tıbbın iyileştirme metotlarını ve yöntemlerini kullansa da kendi şifacılarını aramaktan vazgeçmemişlerdir. Özellikle kırsal kesimlerde yaşayan ve farkında olmadan hayatlarının bir parçası olarak bu yöntemi kullanan insanları aramışlar ve bulduklarında bu uygulamaları kente taşımışlardır. Bir şekilde bu yöntemle veya kırdan kente göçle taşınan geleneksel hekimler, bu durumu bir ekonomi aracı haline getirmiştir. Böylece kültürel-ekonomik bir alana dönüşen halk hekimliği, kentlerde yeniden keşfedilerek kullanılmaya başlamıştır. Tüm bunlar tabii ki birden bire ortaya çıkmamıştır. Özellikle insanların geleneksel hekimlere ve onların bilgilerine ve belleklerine olan ihtiyaçları, modern tıbbın ortaya çıkardığı güvensiz ortamla da paralel olarak artmıştır. Yani ihtiyaçlar halk hekimliğinin yeniden popüler olmasına sebep olmuştur. Shils’in de dediği gibi “Gelenekler bağımsız bir şekilde kendi kendilerini yeniden üretmezler” (Shils: 2003: 1008). Bu açıklamadan da hareketle geleneksel tedavilerin belli bir işlevsellikle birlikte yeniden kentlerde kullanılmaya başlaması, gerçek anlamda bir unutulmanın yaşanmadığının da göstergesi olmuştur. Bir takım değişim ve dönüşümler ile içinde bulunduğu zamana uyarlanan gelenek ve geleneksel bellek, kent insanı tarafından kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretilmiştir. Bu yeniden üretimin sebebine bakıldığında, insanların geleneksel hekimlere, onların bilgilerine ve yeteneklerine ihtiyaç duyması ve o bilgi ve yetenekleri kullanmak istemesi gösterilebilir. Geleneksel hekimler yani halk hekimleri, aynı zamanda geleneğinde taşıyıcısı ve aktarıcılarıdır. Geleneksel bilgi, taşınması ve aktarılması sırasında belli değişim ve dönüşümler ile karşılaşabileceği yukarıda anlatılmıştır.

Zamanın ve çağın ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda varlığını sürdürebilmesi için uyarlanması gerekebilir. Bu uyarlanma ise geleneksel bilginin korunması sorununu meydana getirir. Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı WİPO bu konuyu gündemine taşımıştır ve geleneksel bilginin iki şekilde korunacağını söylemiştir. Birincisi, “pasif koruma” yani temeldeki geleneksel bilgi konularının belirlenerek patent ile korunmasının önlenmesine yöneliktir. İkincisi olan “aktif koruma” ise, geleneksel bilginin fikri mülkiyet sistemi ile korunmasına yöneliktir.

Geleneğin ve uygulayıcısının korunması için yapılan bu çalışmalara en büyük ihtiyaç kentlerde ortaya çıkmıştır. Çünkü kentte yaşayan insanlar geleneksel bilgileri ekonomik amaçla kullanabilmektedir. Ancak köylere bakıldığında geleneğin korunması için herhangi bir düzene ya da kural ve yasaya ihtiyaç duyulmaya bilir. Çünkü kırsaldaki halk için geleneksel bilgi ve halk hekimliği bilgisi hayatın kendi düzeni içerisinde, kim tarafından bulunduğu önemsenmeden devam etmektedir. Bu durum kapsamında, bu çalışmada geleneğin yeniden keşfi bağlamında halk hekimliği örneklemesinin son on yılı (2006-2016) ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışmada incelenecek olan konu, kentli ortamda halk hekimliğinin yeniden üretimi sağlanırken, kırsal yaşamda kendiliğinden hayatın bir parçası olarak var olması olacaktır. Buna ek olarak, kitle iletişim araçları ile arka plana atılan halk hekimliği geleneği ve bilgisinin yine aynı yolla popüler oluşu ve son olarak, aktarların halk hekimliği üzerindeki etkisi ile ocaklık geleneği ve bu gelenekle bağlantılı olarak halk hekimliği ve belleğinin kültürel-ekonomik bir alana dönüşümü anlatılacaktır.

Halk hekimliği ve onunla ilgili olan uygulamalar bu şekilde incelenirken dikkat edilmesi gereken birçok noktada ortaya çıkmıştır. Bu noktalar belli sorularla birlikte ele alınacaktır: Modern tıp dünyasındaki gelişmelere rağmen, geleneksel tıp varlığını nasıl korumuş ve sürdürmüştür? Kentli halk, halk hekimliğine neden ihtiyaç duymuştur ve kırsal kesimdeki amacından farkı nedir? Geleneğin yeniden keşfi kentli yaşamda nasıl gerçekleşmiştir? Bunda etkili olan dinamikler nelerdir? Organik beslenme ve anti-aging alanındaki gelişmeler geleneksel hekimliği nasıl etkilemiştir? Alternatif tıp ile halk hekimliği arasındaki farklar nelerdir? Alternatif tedavi yöntemleri nelerdir? Kitle iletişim araçları ve internetin modern tıp ve halk hekimliğine etkileri neler olmuştur?

Halk hekimliğinin önemli bir uygulama alanı olan ocaklık geleneği ve aktarlar, nasıl kültürel-ekonomik alana dönüşmüştür? gibi sorular bu tez çalışması kapsamında cevaplanacaktır ve tezin sonucunda, halk hekimliğini çalışma alanı olarak gören Halkbilimine katkıları ortaya konacaktır. Bu çalışmanın asıl konusunu ise; geleneksel tıbbın, kent ortamındaki durumu ve bünyesinde barındırdığı özellikleri ile kırsal yaşamda devamlı üretilirken kent yaşamında yeniden keşfi ve bu keşfin nedenleri oluşturacaktır.

Çalışmanın bölümleri ise şöyledir: Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, yöntem ve yaklaşımları hakkında bilgi verilecek ve aynı konuda yapılmış diğer tez çalışmaları anlatılacaktır. Birinci bölümde, halk hekimliği ve geleneksel hekimlik kavramları açıklanacaktır. Bunlara paralel olarak alternatif ve tamamlayıcı tıp, ocaklık, lokman hekimlik kavramları hakkında da bilgi verilmektedir. Ayrıca eczacılık, tıp ve halkbilimi alanındaki temel çözümlene yaklaşımları, halk hekimliği bünyesinde anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise; 2014-2016 tarihleri arasında yapılan alan çalışması temelinde, Ankara'daki halk hekimliği uygulamalarındaki değişim ve dönüşümler incelenecektir. Ayrıca geleneksel halk bilgisi ve onun yeniden üretimine neden olan dinamikler, o dinamikleri oluşturan nedenler ve etkiler, medya ve iletişim araçlarının geleneksel hekimlik üzerindeki etkisi, internetin geleneksel bilgi ve bellek üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler, anti-aging ve organik beslenmenin geleneği yeniden üretmesi, modern tıptan halk hekimliğine dönüşün nedenleri ve sonuçları da ele alınacaktır. Bu bölümünde ayrıca Ankara'daki sağaltmacılar ve ocakların halk hekimliği içerisindeki yeri, kültürel-ekonomik bir alana dönüşümü, aktarlar ve organik pazarlarla birlikte değerlendirilecektir. Bu çalışmanın sonuç bölümünde ise çözümlenmelerden elde edilen çıktılar belirlenecektir. Bu tez çalışmasında unutulmakta olan halk hekimliği belleği ve uygulayıcılarının kentte yeniden keşfedilmesinin nedenlerini ve sonuçlarını açıklanacaktır.

Böylelikle halk hekimliği temelinde, geleneklerin sadece kendi bünyelerinde değerlendirilmediği, diğer faktörlerinde etkisiyle geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınacaktır.

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, YÖNTEM VE YAKLAŞIMLARI

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu geleneksel, modern ve alternatif olarak adlandırılan, tıbbi yöntemlerin kentli insanlar tarafından uzun süre geri plana atılmasından sonra yeniden keşfedilmesi ve popüler olması ile ilgili nedenleri, etkileri ve tüm bunların sonuçlarını içermektedir. Ayrıca bu konu, Ankara ili içerisinde yapılmış, alan çalışması üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda yeniden keşif kavramı, var olan yeni formatlarla sürdürmek, devamlılığı sağlamak, eski biçimleri değişen ve dönüşen dünyaya adapte etmek ve eskiyi yeniden inşa etmek anlamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada halk hekimliğinin kentte, yeniden üretim sürecinde yaşadığı değişim ve dönüşüm ile tekrar gündeme gelmesini sağlayan nedenler ve bunların sonuçları, geleneksel tıp ve alternatif tıp diye ayrılan tıbbi modellerin yaşadığı değişim ile birlikte kitle iletişim araçları ve medya aracılığıyla anlatılmıştır.

Araştırmanın alan çalışması, Ankara ili içerisinde yer alan aktarlarla ve hayatının bir bölümünü kentte sürdüren, aynı aile içerisinde büyümüş ve kültür aktarımını sağlayan insanlar arasında yapılmıştır. Buna ek olarak, ocaklık, sağaltmacılık ve büyücü ya da şifacı olarak adlandırılan insanların, kent içerisinde gerçekleştirdiği şifacılıkta alan çalışması yapılan yerler ve kişiler arasındadır. Bu kapsamda görüşülen aktarların ve şifacı ailelerin yaş ortalamaları genellikle 40-50 yaş arasındadır. Genç nüfus arasında ise yaş ortalaması 20-30 yaş aralığı şeklindedir. Yukarıda anlatılanlara ek olarak bu çalışmada, insanların hastalık ve sağlık algılarındaki değişimi anlamak, onları geleneksel ya da modern tıba iten nedenleri kavramak ve bu alanların kültürel-ekonomik birer sektöre dönüşmesinin neden ve sonuçlarını ortaya koymak, geleneğin yeniden keşfine neden olan diğer faktörleri belirlemek, Ankara kent örneği üzerinden sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlatılmıştır.

Ana Sorun

İnsanların halk hekimliğine karşı olan ihtiyaçlarının modern dünyada hızla artması, özellikle 2000li yılların başında bir sorun olarak görülmüştür. Bu durumu günümüzün kent ortamında geleneksel tıbbın, modern batı tıbbı karşısındaki güçlü tutumu oluşturmuştur. Bu tutumu sağlayan nedenlerin neler olduğu ise; çalışmanın temel sorununu oluşturur. Kentte yaşayan insanların modern tıbbı ulaşmalarının kolay olması, bunun yanında kırsalda yaşayan insanların ise geleneksel tıbbı ulaşmalarının kolay olması insanların seçimlerini büyük oranda etkilemiştir denilebilir. Ancak son on yıl içerisinde (2006-2016) kentte yaşayan halk, hızla bir şekilde geleneksel tıbbı ve onun bilgi birikimi ile oluşmuş yöntemleri, yeniden kullanmaya başlamıştır. Bu noktada sorulması gereken soru ise yeniden geleneksel hekimliğin kullanılma nedenlerinin neler olduğudur. Bu soru doğrultusunda ana sorun saptanmaktadır. Ayrıca geleneksel olanın yıllarca modern olanın içerisinde kaybolmasına neden olan iletişim araçlarının, tekrardan geleneksel olanı popüler yapması da bu çalışmanın bir başka sorununu oluşturur.

Ayrıca geleneksel tıp-modern tıp karşıtlığı içerisinde yaşanan tartışmalar, günümüzde geleneksel tıbbın yeniden üretilmesi ile modern kentli ortamda yeniden uygulama alanı bulmuştur. Alternatif yöntemler ile de yeni boyutlar kazanmıştır. Kavramların bu karmaşıklığı bilimsel yöntemlerle aydınlatılmaya çalışılsa da, insanların modern, alternatif ya da geleneksel arasında kesin bir ayırım yapmadığı ve bu kavramları ayırmaya çalışmadığı görülmüştür. Popüler kültür içerisinde küreselleşmenin de etkisiyle sağlık kavramlarının yeniden üretimi, yukarıda bahsedilen sorunları pekiştirmiştir.

Amaç ve Önem

Bu çalışmada, hastalık ve sağlık sürecinin kültürden hareketle şekillendiği gerçeğini, geleneksel tedavi yöntemlerinin kentte yeniden keşfi sürecini, uygulama biçimlerini ve meta haline dönüşünü anlamak, belirtmek ve göstermek amaçlanmaktadır. Geleneksel yöntemlerden biri olan halk hekimliğinin, kentte tekrar popüler olmasının arkasında

bulunan faktörleri açıkça belirtmek amaçlanan bir diğer noktadır. Ayrıca bu tez çalışmasında insanı ve onun tercihlerini anlamak, geleneksel bilginin önemini ve değerini ortaya çıkarmak, doktorların koca karı ilacı diye adlandırdığı halk hekimliği yöntemlerinin yeniden keşfini belirlemek de amaçlanmaktadır. Bunların yanında bu çalışmanın amaçları arasında modern tıp ya da geleneksel tıp yöntemlerini eleştirmek, karşısında ya da yanında durmak yoktur.

Bu noktalar kent yaşamı içerisinde değerlendirildiğinde hastalık, sağlık ve tedavi sürecinde geleneksel, modern ve alternatif tedavi yöntemlerinin insanlar için önemini, anlamının ve aktarımının nasıl olduğunun anlatılması da amaçlanmaktadır. Sonuç olarak çalışmanın temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- 1.Halk Hekimliği ve halk hekimliğinin literatürlerde yer alan ismi hakkında bilgi vermek ve alternatif ve tamamlayıcı tıbbın hangi yöntemleri içerdiğini açıklamak,
- 2.Ankara'da yaşayan kentli halkın, hangi nedenlerle halk hekimliğine yeniden yöneldiğini belirlemek ve bunda etkili olan dinamikleri saptamak,
- 3.Değişen ve dönüşen geleneksel hekimlik belleği ve uygulamalarının etki ettiği alanları belirlemek,
- 4.Halk tıbbının yeniden keşfinde popüler kültürün, yayınların, kitle iletişim araçlarının ve onları kullanan medyanın kent ve kırdaki yaşayan insan üzerinde bıraktığı etkileri değerlendirmek,
- 5.İnternetin kullanımının artmasına bağlı oluşan kitle kültürünün halk hekimliğini üretilip tüketilen bir kültürel-ekonomik alana nasıl dönüştürdüğünü belirlemek ve bunun geleneksel bilgiyi nasıl bir şekilde soktuğunu açıklamak.

Yöntem

Dünyayı anlamak ve kavramak için birden fazla yöntem ve teknik kullanılabilir. Sosyal bilimlerin dünyaya bakış açıları kültürün, doğru ve düzgün anlaşılması ile sağlanabilir. Teorik temelli yorumsalcılık olan niteliksel araştırmalar, nitel verinin oluşturulması müddetince kullandığı teknikler şunlardır; katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, odak gurup tartışmaları vb gibi teknikleridir (Kaplan, 2008: 14).

Bu açıklamadan hareketle, bir araştırmacı katıldığı gurubu, tam anlamıyla anlamak ve çalışmalarında topladığı verileri kullanmak için ortama uyum sağlamalıdır, sonucuna ulaşılabilir. Ancak araştırmacı, kendi düşünce ve duygularını işine karıştırmadan gözlemini gerçekleştirmeyi amaçlamalıdır. Yukarıda bahsi geçen yöntemler, halkbilimin temel araştırma yöntemi olan etnografik alan çalışmasında kullanılmaktadır. Son yıllarda yapılan etnografik çalışmalar içerisinde konu, araştırmacı ve okuyucu arasındaki ilişkinin sorgulandığı görülmektedir. Bu sorgulamadan dolayı yöntemle dair tartışmaların temeline bakıldığında bilginin güvenilirliği problemi ve öznellik nesnellik arasındaki ince çizgi yer alır. Bu sorunu ortadan kaldırmanın en önemli yolu ise araştırmanın süreci hakkında bilgi vermektir (Kaplan, 2008: 15).

Bun bağlamda sağlık, hastalık ve kültür alanında yapılan çalışmalara bakıldığında az sayıda olması ve genellikle derleme ağırlıklı oluşu dikkat çekmektedir. Ancak iyi bir kaynak taraması ile araştırmaların seyrinin değiştirilerek başka bir boyut kazanması sağlanabilir. Bu tez çalışması kapsamında, sağlık ve kültür ilişkisi içerisinde, yöresel halk hekimliği belleğinin derlenmesinin dışında, geleneğin ve kültürün dolayısıyla belleğin köyden kente taşınması ele alınacaktır. Bu çalışma yapılırken ise; bağlam merkezli bir bakış açısından yola çıkılarak gözlem ve mülakat yöntemleri ile geleneğin kentteki değişimi anlatılacaktır. Bu çalışma için seçilen yer ise Ankara'dır. Kentte ve köyde yaşayan insanların geleneksel tıbbı ve modern tıbbı bakış açıları, geleneksel ve tamamlayıcı tıbbın dönüşerek yeni ortaya çıkardığı tıbbi yöntemler ve mekânlar ile geleneksel hekimlik yöntemlerinin köydeki ve kentteki durumu, kaynak kişi yorumları ile aktarılacaktır. Tüm bunlar yapılırken belirlenen alan araştırması yöntemi, katılarak gözlem ve yönlendirilmemiş görüşme olacaktır.

Alan araştırması ise; Ankara'nın Keçiören, Altındağ, Yenimahalle, Çankaya, Kazan, Sincan semtlerinde gerçekleşmiştir. Buralarda yaşayan köylü ve kentli insanların halk hekimliğini kullanım şekilleri, amaçları ile uzak durma nedenleri üzerinde durularak, geleneksel hekimliğin 2006-2016 yılları içerisinde yaşadığı dönüşüm, değişim ve yeniden üretimi ile oluşan yenilikler, kent merkez alınarak buldukları bağlamda değerlendirilecektir.

İlgili Araştırmalar

İnsanoğlu ilk ortaya çıktığından bugüne hastalık ve sağlık kavramları ile ilgilenmiştir. Hayatta kalmak, hastalanmamak ve hatta ölmek üzerine birçok yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Bu yöntemler zamanla nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tedavi metotlarından birçoğu yıllar içerisinde işlevini yitirerek ortadan kalkmıştır. Ancak ihtiyaçlar doğrultusunda 21. yüzyıla kadar uzanan yöntemler, belli değişim ve dönüşümlere uğramak zorunda kalmıştır. Bu duruma örnek vermek gerekir ise; özellikle 1900'lü yılların başında ve ortalarında sıkça ölümlere neden olan veremin, tedavisinde kullanılan köpek yavrusu eti yani enik eti yeme metodu, 2000'li yıllarda modern tıbbında gelişme göstermesine paralel olarak ortadan kalkmıştır. Yani işlevini yitirerek yerini başka tedavi yöntemlerine bırakmıştır. Bu değişimler toplumun yaşadığı siyasi, ekonomik, kültürel gelişmelere paralel olarak yaşanmıştır.

Kültür içerisinde yaşanan ilerleme ve duraklama dönemleri, yine ihtiyaçla bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Belli dönemlerde, özellikle 20. Yüzyılın sonlarında, gerçekleşen olaylar (teknolojinin ilerlemesi ve internetin insan hayatının merkezinde yer alması, dünyanın tamamıyla birleşmesi yani en doğudaki insan ile en batıdaki insanın aynı tıbbi yöntemlere rahatlıkla ulaşması, medyanın reklamlar aracılığı ile geleneği öteleyen yayınlar hazırlaması ve bunu sunması vb.), insanların geleneklerinden uzaklaşmalarına ve modern olanın iyi olduğu yönünde bir görüşün ortaya atılmasına neden olmuştur. Ancak geleneğin ötekileştirilmesinin en az etkili olduğu yer üniversiteler olmuştur. Özellikle Üniversitelerin Türk Halkbilimi, Halkbilimi bölümleri ile Türk Dili ve Edebiyatına bağlı Halk Edebiyatı bölümlerinde, gelenek ve kültürle ilgili tez çalışmaları

yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Bu bağlamda son 15 yıl içerisinde halk hekimliği veya geleneksel hekimlik ile ilgili olarak, üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programları kapsamında yürüttükleri tez çalışmalarına bakıldığında ¹özellikle 2006-2016 yılları arasında yapılan çalışmaların dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Ayrıca bu tez çalışmaları incelendiğinde her birisinin derleme yöntemi ile buldukları yerdeki halk hekimliği bilgilerini topladıkları görülmüştür. Ancak Nagihan Baysal'ın 2014 yılında Balıkesir Üniversitesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Yüksek Lisans Programında yapmış olduğu "Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk

---

2000-2016 Arasında Yapılan Yüksek Lisans Tezleri

⁻¹ Arasan, Şükrü. (2014). Savur (Mardin) Yöresinde Halk Hekimliğinde Kullanılan Bitkiler ve Kullanım Alanları. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat, Yüksek Lisans Tezi.

-Baysal, Nagehan. (2014). Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi

-Bozyiğit, Nuray. (2011) Gaziantep'te Halk Hekimliği. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Çevik, Bülent. (2008). Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü. Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Gönenç, Alpaslan. (2011). Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği. Konya: Selçuk Üniversitesi, Türk dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi.

-Küçükbasmacı, Gülten. (2000). Kastamonu'da Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları. Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi

-Özarlan, Aşegül. (2012). Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklar. Ankara: Gazi Üniversitesi, Türk Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Özgen Zübeyde, Nur. (2007). Adana'da Halk Hekimliği Araştırması. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Temizsoy, Aydın. (2012). Ankara'da Halk Hekimliği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Torun, Candan. (2002). Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar. Gazi Üniversitesi Türk Halk Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi.

-Uçak, Salih. (2007). Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Umaç, Bilal. (2007). Kuran'da Şifa, Sekine ve Tumanine Kavramları. Van Yüzüncü yıl Üniversitesi İslami Bilimler Yüksek Lisans Tezi

-Uyar, Akın. (2013). Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları. Yozgat: Bozok Üniversitesi, Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

-Ülger, Züleyha. (2012). Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.

2001-2016 Arasında Halk Hekimliği İle İlgili Yapılmış Doktora Tezleri

-Ateş Fatma. (2015). Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü. Ankara: Gazi Üniversitesi, Türk Halkbilimi, Doktora Tezi.

-Dağı Fahri. (2013). Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Doktora Tezi.

-Kaplan, Melike. (2008). Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın-Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma. Ankara: Ankara Üniversitesi, Halkbilimi, Doktora Tezi.

-Sever, Mustafa. (2001). Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnanışları ve Halk Hekimliği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi, Doktora Tezi.

Hekimliği Üzerine Bir Araştırma” isimli tezi ile Melike Kaplan’ın 2008 yılında Ankara Üniversitesi Halkbilimi Bölümünün Doktora Programında yapmış olduğu “Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın-Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma” isimli çalışması diğer yapılmış tez çalışmalarından oldukça farklıdır. Nagehan Baysal’ın yapmış olduğu çalışma geleneğin geçirmiş olduğu değişimden bahsederek bu değişim içerisinde halk hekimliğinin yerine vurgu yapmıştır. Ayrıca geleneği süreç odaklı incelemesi ve bu süreci oluşturan iç ve dış faktörleri birlikte değerlendirmesi açısından da önemli olmuştur. Melike Kaplan’ın doktora programı kapsamında yapmış olduğu tez çalışması ise geleneğin kentte taşınmasından ve bunun içerisinde halk hekimliğinin kentli insanda yaratmış olduğu algıdan bahsetmektedir. Bunu yaparken de geleneksel tıbbın kentlerde kadınlar tarafından nasıl yeniden üretildiğini anlatmıştır. Bu çalışmaların yapılmış olan diğer çalışmalardan farkı; sadece derleme yöntemini kullanarak, geleneksel hekimlik belleğinin ve uygulamalarının kaydedilmemiş olmasıdır. Buna ek olarak, geleneğin ve geleneksel hekimliğin yeniden üretim aşamasında yaşamış olduğu değişim ve dönüşümleri dış dinamikleri ile değerlendirmiş olması da bir diğer ayırt edici noktayı oluşturmuştur. Ayrıca bu çalışmalarda vurgulanan noktanın süreç olması ve bu bağlamda yaşanan değişimi anlatması, son yıllarda halk hekimliği alanında yaşanan eksikliğinde giderilmesine katkı sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

1.1. TEMEL KAVRAMLAR

Bu çalışmada geleneksel hekimlik ya da halk hekimliği bilgisi, belleği ve uygulamalarının aktarımı, dönüşümü ve yeniden üretimi, geleneksel ve tamamlayıcı yöntemlerin neler olduğu araştırılmış, Ankara ili üzerinden geleneksel tıbbın dönüşümü ve yeniden keşfinin ortaya çıkarılması için alan çalışması yapılmıştır. Yapılan alan çalışması; “Aktarlar” veya yaygın ismi ile “Lokman Hekimler” ve onların son on yıl içerisinde yaşadığı dönüşüm ve değişim ile oluşmuş hali olan AVM Organik Pazarları ile ocaklık geleneğini sürdüren ocaklı aileler üzerinden olmuştur.

Yukarıda bahsedilen alan çalışmasının sonuçları incelendiğinde halk hekimliğinin yaşadığı değişim ve dönüşüm ile bunları etkileyen dinamiklerin ve sonuçların küçümsenemeyecek derecede önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü toplum içerisinde özellikle kentlerde yaşayan insanların, modern tıba ulaşmaları son derece kolaydır. Bu kolaylık neticesinde halk hekimlerine olan ihtiyaçta zamanla azalmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde bir etkende medya olmuştur. Özellikle 2000- 2006 yılları arasında, geleneksel bilgi ve birikimi öteleyen reklam ve haberlerin medya içerisinde hızla yayılması insanları, halk hekimliğinin ve uygulamalarının zararlı olduğuna inandırmıştır. Bunun sonucunda da özellikle kentli nüfusta modern tıba hızlı bir yönelme olurken, halk hekimliği geri plana atılmış ve kullanılmaz hale gelmiştir. Kentte durum bu şekilde gelişirken; kırsalda yaşayan halk ise geleneksel tıp bilgilerini kullanmaya devam etmiştir. Çünkü onlar için bu uygulamalar sonradan öğrenilen veya kazanılan bir pratik olmaktan çok, gelenekleri ve yaşamları içerisinde zaten kendiliğinden var olan bir uygulama ve kullanım alanıdır. Bunun yanı sıra modern tıba ve modern tıbbın hekimlerine ulaşmadaki zorluklar da onları halk hekimliğini kullanmaya itmiştir.

İşte bu noktada modern yöntemleri ve halk hekimliği yöntemlerini araştıran ve inceleyen sosyal bilimler ve sağlık bilimleri birleşir. Bu birleşme ise tıbbın halk

hekimliği ve modern tıp Şeklindeki ayrımı ile gerĕekleŐir. Her ne kadar birbirinden farklı alanlar gibi görünse de kullanılış amacına bakıldığında aynı Şey iĕin uđraŐtıkları görülür. Ortada var olan bir hastalık ve bunun tedavi edilmesi asıl hedefi oluşturur. Farklı metotlarla ve bilgi birikimleri ile bu tedaviyi gerĕekleŐtiren tıbbi yöntemler, sosyal bilimlerin ve sağlık bilimlerinin bir noktada birleşmesinin temelini oluşturur. Zamanla bu iki yönteme yenileri eklenir. Alternatif tıp diye bilinen ve daha ĕok uzak doğu menŐeli olan bu alan, Türkiye Cumhuriyeti'nin Sağlık Bakanlığı iĕerisinde "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp" adı altında geleneksel uygulamalarının resmiyete bürünmesini sağlar ve isminden başlayarak bir değişim yaŐar. Bu değişim sadece isimle sınırlı kalmaz. Modern tıbbın dışında başka uygulamaların zararlı olduğu düşüncesi nedeni ile arka plana atılan halk hekimliği veya geleneksel hekimlik, modern ya da batı bilimi diye bilen bir alanda resmi yollarla yeniden üretilmeye ve kullanılmaya başlar. Bu kullanım ise sosyal bilimler iĕerisinde halk hekimliği ve onun yeniden üretilmesinin araŐtırılmaya başlamasına sebebiyet verir.

Tüm bunlarla beraber tıp modelleri alanında yapılan ĕalıŐmalara bakıldığında ise daha ĕok halk hekimliği uygulama ve pratiklerinin derlenmesi ve kaydedilmesi Şeklinde olduğu görülmüştür. Halk hekimliğinin dönüşüm ve yeniden üretiminin iĕ ve dış dinamikleri ile değerlendirilmesi araştırma alanlarının dışında tutulmuştur. Bu tez ĕalıŐmasında yapılması beklenen Şey ise halk hekimliğinin yeniden üretim sürecini tüm faktörleriyle ve onların neden ve sonuĕları ile ele alarak btnlkĕ bir yaklaşım oluŐturmak olacaktır. Kültürü bir noktada yakalayıp, araŐtırıp yazmaya ĕalıŐırken yapılan ĕalıŐmanın amacı, insanın ürettiği kültürü ve onun öğelerini incelemektir. Araştırma yaparken sosyal bilimler iĕinde insanların kendi alanlarına bağlı kalmasının yanında yapılan ĕalıŐmanın diğer alanlarla bağlantısının da incelenmesi gerekir. Melike Kaplan bu durumu "Yerli toplumların incelenmesi ile başlayan etnografi, günümüzde yeni yaklaŐımlarla devam eder" (Kaplan, 2008: 25) Şeklinde aĕıklar. Son yıllarda bu konu hakkında birĕok yazar konuŐmuŐ ve yazmıŐtır. Goodall'a göre etnografi, "Farklı aĕılara yönlendirilir. Yeni yapılan etnografi ise "gözlem" yerine "konuşma" ve "dinlemeye" dikkat ĕeker".

Sağlık, hastalık ve kültürle ilgili yapılmış etnografik metinlere bakıldığında ise bu alanlarda yapılmış ilk ĕalıŐma olarak William Halse R.Rivers'in ders notlarından

oluşturarak yazdığı “Tıp, Büyü ve Din” kitabı dikkat çeker. Rivers, hem antropolog hem de tıp doktorudur. Tıp, Büyü ve Din kitabı, antropoloji ve tıp alanını birleştiren ve ilkel tıpta bulunan düşünceleri ve bilgileri yorumlayan ilk girişim olarak kabul edilir. Bu nedenle hem tıp hem tıbbi antropoloji, halk hekimliği veya geleneksel hekimlik hem de tıp tarihi için önemli bir kaynaktır. Ayrıca etnografik yöntemlerin kullanılışı bakımından da önem arz etmektedir.

Rivers Tıp, Büyü ve din kitabının ilk bölümünde, hastanedeki askerlerin ruhsal bozukluklarının teşhis edilmesi için uygulanan yöntemler ile Malezya Kültüründeki insanların sosyal ve dinsel uygulamaları arasındaki benzerlikle ilgilenmiştir (Rivers, 2004). Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere, modern tıp ve geleneksel hekimlik her ne kadar farklı gözüksün de, hem temel amaçları hem de uygulama alanları bakımından benzerlik gösterir.

1.1.1. Halk Hekimliği-Geleneksel Hekimlik

“Geleneksel tıp veya halk tababeti, ilk insanların doğa olayları karşısında takındıkları tavır ve insan-doğa ilişkisinden doğmuştur” (Özçelik, 2015: 66). Kaplan, geleneksel hekimliği, toplumdaki pek çok bireyin çok az ilgilendiği ve bildiği bir tıp modeli olarak tanımlar. Ayrıca alışkanlıklar, deneyimler ve pratikler ile birlikte ele alındığında geleneksel bilgiye dayandığından ve iyileşme amacı ile başvuru alan ürünlerin birçoğunun tecrübe yolu ile elde edildiğinden de (Kaplan, 2008: 51) bahseder. Halk hekimliği ile ilgili yapılmış bazı tanımlamalar aşağıda belirtilmiştir:

Orhan Türkdoğan halk hekimliğini, iyi ve kötü etkenlerin kişilere musallat olması sonucunda büyücüler, şamanlar olağanüstü unsurlarla temas kurar. Bu nedenle dini inançlar ile büyüünün yönettiği geleneksel uygulamalarda sağlık ve hastalık insan vücuduna yabancı maddelerin girmesi ve onların vücuda verdiği zararlar ifade edilir (Türkdoğan, 1991: 45) şeklinde tanımlar. Yoder’e göre halk tıbbı ya da bilinen yaygın adı ile halk hekimliği, “Halk arasında görülen hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme metotlarının tümü ile hastalıklar üzerine olan geleneksel görüşlerin bütünüdür” (Yoder, 2009: 393). Casas’a göre ise geleneksel tıp, “Yüzyıllar boyunca oluşan tecrübe ve

deneyimlerin, büyü ve batıl inançların dağa üstü görülen hastalıklarla mücadele şeklidir” (Casas, 1998: 254). Rivers’ta benzer şekilde düşünmüştür ve tıbbi, büyüsel bir alan olarak kullanmıştır. Boratav’a göre ise halk hekimliği, “Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlevlerin tümüdür” (Boratav, 2015: 139). Saunders ise “Geleneksel tıp, halk kültür unsurları ile mükemmel bir şekilde bütünleşmiştir. Geleneksel tıpta esas, modern tıpta olduğu gibi hastaya yapılan şey dikkate alınmaksızın, hastanın iyi olma sürecidir” der (Akt: Özçelik, 2015: 66).

Ali Berat Alptekin halk hekimlerini şamanlarla birlikte açıklar. Ona göre şaman (kam)’ın temel görevi büyücülük ve doktorluktur. Bugün Türk dünyasında da ocak, el verme, el alma gibi kavramlar hekimlikle birlikte ifade edilmektedir. Hazar Denizinin doğusunda geleneksel hekimlik “em” (ilaç) kelimesi ile açıklanır. Hazar Denizinin batısında ise Türkçare (Azerbaycan), Türkiye, Balkanlardaki Türkler ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki Türkler arasında da halk hekimliği adı kullanılmaktadır (Alptekin, 2001: 83).

Halk hekimliği ile ilgili yapılmış bu tanımlamalardan hareketle modern tıptan farklı, bu tıp modelinde insanların, özel bir uzmanlık alanına ihtiyaç duymadıkları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca önceliğin kendilerini tedavi eden yola inanmaktan geçtiği ve inandıkları sürece de tedavi edilemeyecek hastalık olmadığını sonucuna da ulaşılabilir. Kızılcelik’e göre bu geleneksel tıp uygulamalarını yapan kişilere “geleneksel iyileştirici” denmektedir. Buna ek olarak Kızılcelik, geleneksel iyileştirici adı hem bilimsel, hem de günlük konuşmalarda iki anlama gelir, der. İlk anlamına bakıldığında, doğada bulunan şeyleri özellikle otları, ilaç yapan ve bu ilaçlarla sağaltma yapan kişidir. İkinci anlamında ise büyük çoğunlukla büyüsel, belli düzeyde dinsel unsurların etkisi ile oluşmuş bir çeşit metafizik uygulamalarını içerir (Kızılcelik, 1996: 76).

Geleneksel tıbbın tarihine bakıldığında ise; insan aklının sınırsız bir şekilde gözlem yapma becerisine sahip olduğu görülür. Bu gözlem gücü sayesinde, geleneksel bilgiyi geliştirme gücü elde edilmiştir. Yaşamı sürdürmek ve sağlığı korumak için sağaltıcı yöntemler geliştirmeyi de ihmal etmemiştir. Tarih öncesi dönemde gerçekleştirilen

geleneksel hekimlik uygulamalarında, şifacılık bir bilim olarak varlık gösterir. Şifacılığın geleneksel hekimliğin bir uygulayıcısı sayıldığı tarih öncesi dönemlerden bu güne, birçok uygarlık tedavi şekli olarak şifacılara başvurmuştur. Rivers'in bu konudaki düşüncesi ise şöyledir; Birçok toplum, hastalıkla karşı oluşturduğu yerel tedavilerini, sadece özel niteliklere sahip kişiler tarafından yapılan ya da yapılması gereken tedavilerden farklı bir biçimde kullanır. Bu tedaviler ise “evsel” olarak kabul edilir. Bu bağlamda hafif rahatsızlık anında veya hastalığın ciddi boyutu ortaya çıkmadan önce herkes tarafından kullanılan yöntemlere çok yakın bir anlamda yer alır (Rivers, 2004: 92).

Halk hekimliği yukarıda anlatıldığı gibi evsel yöntemler olarak düşünülse de birçok toplumda Şifa ve şifacılıkla ilgili olarak kabul edilmektedir. Özellikle Yunan ve Roma mitolojileri incelendiğinde, şifacılığı temsil eden birkaç duruma rastlanabilir. Yunan ve Roma mitolojilerinde bahsi geçen şifa tanrısı Asklepios'un elinde tuttuğu yılan, şifa ve şifacılığın temsilidir. Buna benzer bir başka kullanımda Türk Mitolojisinde yer alan Şahmeran'da karşılaşılır. Şahmeran Türk mitolojisinde şifa tanrıçasıdır ve birçok hastalığın tedavisinde başvurulan mitolojik varlığın temsilidir. Şahmeranın yılan vücuduna sahip olması, Yunan ve Roma şifa Tanrısı Asklepios'un elinde yılan tutması, yılanın şifa ile ilgili tarafını gösterir. Yılan ayrıca iyi olan sağlık tanrısının da sembolü konumundadır. Bunların dışında kabile kültüründe olduğu gibi hastalara bakmak, doğum yaptırmak ve ölenleri son uykularına gönderirken ferahlatmak kadın şifacıların görevi olmuştur. Eski Grek kültürünün, İsa'nın doğumu ile oluşan Roma kültürünün, Erken Hıristiyan kültürü ve Ortaçağdaki Hıristiyan Avrupa'sının kozmolojilerinin temelinde şifacılık bilimi yer almaktadır. Her ne kadar Grek kültürü şifacılığın, geleneksel ve modern hekimliğin temeli sayılsa da, şifacılığın temeli Sümerlere kadar gider. Sümerlerin şifacılık bilimine yaptığı katkılar, bedenin işleyişi ve hastalığa ilişkin kuramlarda saklıdır. Tüm bu şifa ve şifacılık işi, Sümerlerden ticaret yolu ile Fenikelilere, Mısırlılara ve Greklere geçmiştir (Acterberg, 2009: 4-18).

Tüm bu anlatılanlara genel olarak bakıldığında, geleneksel hekimliğin ya da halk hekimliğinin şifacılıkla birlikte anıldığı zamanlardan bugüne gelindiğinde pek fazla değişiklik olmamakla birlikte, geleneksel hekimlik sadece vücudu iyileştiren bir tedavi

yöntemi olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine vücudu ve ruhi durumu birlikte tedavi etmeye çalışan bütüncü bir sisteme dönüşmüştür. Geleneksel tıbbın ortaya çıktığı yerlere bakıldığında ise Nurşen Özçelik, iki çeşit yerleşim alanından bahseder. İlki, yüz yüze ilişkilerin ve akrabalığın olduğu kırsal kesimdir. Buralarda geleneksel iyileştiriciler kültür içerisinde kabul edilebilir. İkincisi ise; kentsel bölgelerin yoksul yerleri ve gecekondu mahallelerinden oluşur. Bu bölgeler çoğunlukla kırsal kesimlerden gelen insanların yerleştikleri mekânlar olmuştur. Bu bölgelerde oturan insanlar, kendi kültürlerinin bir parçası olan geleneksel tıbbı yeniden üretmektedirler (Adak, 2015: 68).

Yukarıda halk hekimliğinin kullanıldığı yerlerde meydana gelen farklılaşmadan bahsedilmiştir. Şimdi ise insanların kentlerde başvurduğu tedavi modeli hakkında bilgi verilecektir. Bu konu hakkında en kapsamlı açıklamayı ise Nurşen Özçelik yapmıştır. Ona göre insanların kırsal ve kentsel bölgelerde yaşaması ve çevre şartları, sağlıkları üzerinde bir etki oluşturmuştur. Hastalığın varlığını kabul etme ve kullanılan yöntemler, kırsallık ve kentsellik boyutunda değişikliğe uğrar. Hastalığın belirlenmesinde fiziksel belirtileri ilk olarak düşünmek, iki yerleşim mekânında da ortak olan düşüncedir. Ancak bu noktada kentte yaşayan insanlar için bir farklılık söz konusudur. Örnek vermek gerekir ise bir hastalığın belirtileri, hiç olmasa bile düzenli sağlık kontrolleri yaptırmak, hastalığın teşhisinde kolaylık sağlar. Sosyalizasyon sürecine bakıldığında kentsel alana özgü değerler ve kentsel yaşamın örgütsel uyumu, bireyin sağlık kurumlarına ulaşmadaki rahatlığı önemli noktalar. Kentlerde yaşanan sağlık sorunlarının en önemli nedeni, taşıyabileceklerinden fazla göç alması olmuştur. Bu durum hızlı ve çarpık kentleşmeye de ortam hazırlamıştır. Göç, öncelikle toplumsal değişimin uyum sürecini zorlayan bir yapı içerisinde gelişme göstermiştir (Özçelik, 2015: 38-39). Bu tanımlama ve açıklamalardan hareketle halk hekimliğinin iki şekilde ve iki mekânda gelişme gösterdiği sonucu çıkarılabilir. Birinci kırsalda doğal bir eylem olarak gelişen ve her zaman kullanılan geleneksel hekimlik, ikincisi ise kentlerde yeniden üretilerek kullanılan halk hekimliğidir.

1.1.2.Lokman Hekim

Lokman sözcüğüyle ilgili birçok kaynakta farklı tanımlamalar bulunsa da Lokman Hekim, tıbbın babasıdır ve şifalı bitkileri ve onların iyileştirici gücünü bilen kişidir. Burhan Oğuz'a göre Lokman Hekim, Doğu dünyasında, bitkilerin bütün sırlarını bilen kişidir. Lokman, doksan dokuz çeşit bitkiden elde ettiği ilaçlarla hastaları iyileştiren ve hiç yanılmayan hekimdir. Ona karşı duyulan güven'de buradan gelir. Lokman hekimle ilgili anlatılan hikâyelerden birisi şöyledir:

Zamanın bir hoca bilgini Balıkesir kökenli Aristide adında birisidir. Bir gün tedavi sırasında Asklepius'a dua etmek için girdiğinde tanrının heykelinin dibinde bir ot bittiğini görür. Bunu koparıp suda kaynatarak içip iyileşir. Asklepius'ta eksik olan yüzüncü ottur. Bununla kişileri gençleştirmekle kalmayıp ölümü de yenecektir. Her ne kadar Asklepius Lokman'dan çok daha önce yaşamış olsa da aralarında bir eş zamanlılık durumu vardır. Her ikisinin de doğayı gözlemleyerek oluşturduğu kanunlar bugün bile geçerliliğini devam ettirir (Oğuz, 2005: 32-33). Burhan Oğuz'un bu açıklaması, Lokman Hekim'in şifacılık yeteneği ve tedavide kullandığı yöntemler hakkında bilgi vermektedir. Tabi ki bu benzerlik sadece gözleme dayalı değildir. Bitkileri kullanarak ilaç yapma ve iyileştirme iki farklı insanında ortak amaçları arasındadır.

Rivers ise toplumda asıl işi hastalıklarla ilgilenmek olan kişilerden bahsederken doktor, sağaltıcı, tıp insanı, büyücü ya da hekim sözcükleri birbirinden nasıl ayırırız ve bu terimler nerelerde kullanılır? gibi sorular sorar. Bu sorulara verdiği cevaplar arasında yağmur yağdırmak, bitki örtüsünü geliştirmek ve hatta hastalık üretmek gibi başka işlevlerin de olabileceğini ve hastalığın tedavisi ile uğraştığı sürece bu kişiye Lokman diyebileceğini söyler (Rivers, 2004: 14). Baydar da Lokman için “aktar” sözcüğünü kullanır. Ona göre ilaçların hazırlanmasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve mineral maddelerinin satışını yapan bu işi meslek olarak kabul eden kişidir. Aktarlar veya Lokman hekimler arasında, adı efsaneleşmiş olan “Lokman hekim”, halk hekimlerinin atası olarak kabul görür (Baydar, 2005: 5).

Bu açıklama ve tanımlamalara bakıldığında, kültür içerisinde şifacı olması ile bilinen birisinin toplum tarafından kabul görmesi ve efsaneleşmesi dikkat çeker. Ayrıca hemen herkesin bu kişiyi bitkilerle ve şifacılıkla birleştirmesi onun halk hekimliğini meslek halinde getirmesinde ve nesillere aktarmasında bir rol üstlenmesine sebep olmuş olabilir. Ayrıca İslamiyet'e bakıldığında da Lokman ile ilgili bir takım bahisler yer alır. İslam'a göre Lokman'ın peygamber olduğu düşünülmektedir. Ancak Prof. Dr. Ali Özek ve Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Lokman'ın peygamber olmadığı yönünde görüşlere sahiptirler. Kur'an'a bakıldığında ise Lokman Suresi dikkat çeker. Bu surede Lokman hekimden söz edildiği görülür. Bu bahis Allah tarafından Lokman'a hikmet verildiği şeklindedir ve şu şekilde ifade edilmiştir;

“Andolsun biz Lokman'a Allah'a şükret diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için söz etmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Her türlü övgüye layıktır (Kur'an, 12-13. Ayet).”Ayrıca başka bir ayette Lokman ile ilgili sözler devam eder.“Yavrum! Haberin olsun ki yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa da, bir kaya içinde ve göklerde ya da yerin dibinde gizlense, Allah onu getirir. Tartına koyar. Çünkü Allah her şeyden haberdardır (Kur'an, 16. Ayet).”

Bir rivayete göre Lokman ve Davut peygamber karşılıklı konuşmuşlardır. Bu konuşmanın içeriği ise aşağıda verilmiştir:

“Davut peygamber, Lokman'a koyun kesmesini ve kendisine en iyi yerinden iki parça et getirmesini söyler. Lokman koyunun yüreğini ve dilini getirir. Başka bir gün Davut peygamber, kendisine koyunun en kötü yerinden iki parça et getirmesini söyler. Lokman yine yüreğini ve dilini getirir. Davut peygamber neden böyle yaptığını sorunca Lokman, şöyle cevap verir; ‘iyilik için kullanıldığında yürekten ve dilden daha iyisi yoktur. Kötülük için kullanıldığında da yürekten ve dilden daha kötü bir şey yoktur’”(http://www.turkcebilgi.com/lokman_hekim).

Kur'an da yer alan bu açıklamalardan bir sonuca varmak gerekir ise Lokman'ın Allah tarafından bir takım yeteneklerle doğduğu görülür. Çünkü o, hem hastalıkları tedavi etme yeteneğine hem de hastalık oluşturabilme gücüne sahiptir. Yeteneğini hangi yönde kullanacağına ise yine kendisi karar vermektedir. Nasıl ki bir hardal tanesi yerin içinden veya gökten çıkabiliyorsa onun yeteneği de aynı şekilde doğuştan vardır ve insanlığı iyileştirme amacı ile kullanılmalıdır. Ayrıca Lokman hekimin isminin Kur'an'da

geçmesi ve insanların bu kişinin şifacılığına olan inancı, halk hekimliği içerisinde bu kişinin doktor olarak anılmasını sağlamıştır.

Türk Dil Kurumunun Sözlüğüne bakıldığında Lokman sözcüğü karşısında şu tanımlamaların olduğu görülür;

1.(Arapça) Erkek İsmi

2.Ahlaki öğütler veren Hekim, Kur'an'ı Kerim'de sure adı.

Türk Dil Kurumunun Lokman karşısında kullandığı bu açıklamalardan Lokman'ın sadece hekimlik görevi yapmadığını aynı zamanda ahlakla bağlantılı olarak öğütler verdiği sonucu da çıkarılabilir. Buradan halk hekimliğinin bütünlükçü yaklaşıma sahip olduğu anlaşılabilir. Hem vücudu iyileştirme hem de ahlaki olarak psikolojiyi düzeltme durumu Lokman hekimin bütünlükçü özelliğini göstermektedir.

Tıbbın tarihine bakıldığında, sağaltma mesleğine yönelik bir takım evrimler olduğu görülebilir. Kaplan, tıp modellerine iyileştiriciler ya da sağaltıcılar tarafından bakıldığında, tarihsel olarak büyücü hekim, şaman, halk hekimi, tıp doktoru şeklinde bir kronolojik sıralamanın olduğunu söyler (Kaplan, 2008: 61). Bu sıralama içerisinde Lokman hekime bir yer ararsak hepsinin atası olduğu düşünüldüğünde Lokmanla başlayan bir süreç olduğu gözlenebilir.

1.1.3.Büyücü Hekimler

İnsanlığın tarihi boyunca tıp, büyü ve din arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan durumlar ve bununla bağlantılı olan değişimler, kişilerin sosyal yaşamı kadar karışık olmuştur (Rivers, 2004: 99). Bu karışık süreçte hastalık ve sağlık kavramları birlikte düşünülürse, büyücü ve şifacı benzerliklerinin birçok kaynakta farklı şekillerde ele alındığı görülebilir.

“Büyü, sağlık ve halk hekimliği ile birleşen pratikleri, psikoz ve nevrozların sağaltımı ile birçok toplumda insanların hizmetine sunmuştur” (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 170). Bu durum ya kara büyü yaparak insanların ihtiyacını karşılamış ya da Sedat Veyis'in de

dediği gibi ak büyü şeklinde daha çok insanlara yardım etmeyi amaçlayan ve kötülük barandırmayan büyü şekli ile olmuştur (Örnek, 2014: 139-140). Bu açıklamalardan hareketle ak ve kara büyüünün kullanılış amaçlarına bakıldığında, onlardan en önemlisinin insan sağlığını iyileştirmek veya var olan sağlığı almak için olduğu görülür. Yani bir çeşit tedavi etme ve hasta etme aracıdır.

Ayrıca büyücü hekimlik Ortaçağda özellikle Avrupa'da büyük sorunlara neden olmuştur. Haydar Akın'a göre; büyücülükle ilgili olarak Ortaçağa Avrupa'sına bakıldığında, şifacı ya da otağcı şeklinde adlandırılan kadınların, cadılıkla ve büyücülükle suçlandıkları görülmüştür. Bu kadınlar aslında cadıların karşısında yer alan bilge kadınlar olarak bilinmektedir. Bununla birlikte bilge kadınların yeteneklerine göre üç guruba ayrıldığı da görülmüştür. Birinci gurupta organik maddelerin bireye etkisini iyi bilen, bitkilerden, hayvanlardan ve insanların vücut parçalarından ilaç yapanlar yer alır. İkinci gurupta vaftizde, efsunda ve ruh çağırmada düşüncelerin, kelimelerin, işaret ve mimiklerin gücünden faydalananlar yer alır. Son gurupta ise falcılıkta uzmanlaşanlar bulunur. Sağaltma yapan otağcı kadınlar, bu yukarıda sayılan nedenlerin yanında daha birçok nedenden ötürü cadı sayılmışlardır. Bitkinin dozunun ayarlanması, iyileştirme ve zehirlenmede önemli olmuştur. Ayrıca sağaltıcı kadınların insanları ve hayvanları iyileştirememesi, onların kara büyü yapan kadınlar olarak algılanmasına ve yakılarak öldürülmelerine de sebep olmuştur (Akın, 2001: 133-134).

Haydar Akın'ın, Rivers'in ve Sedat Veyis Örnek'in yukarıdaki açıklamaları değerlendirildiğinde büyücülüğün iyileştirme gücü dikkat çeker. Sağaltma yapan kişilerin özel gücüne olan inanç bu durumun bugünde devam etmesini açıklar. İnsanların büyü ve halk hekimliğini birlikte düşünmesi, hastalık ve sağlık kavramları ile birlikte değerlendirildiğinde sonradan öğrenilen ve doğuştan gelen bir yeteneğin aktarımını ortaya çıkarır. Bu konuyu Emiroğlu ve Aydın Şamanizm ile bağdaştırır. Emiroğlu ve Aydın, Anadolu şifacılığını temsil eden kişilerin, bitkilerin ve çiçeklerin iyileştirme gücünden faydalanarak, doğuştan ya da sonradan öğrenerek kazandıkları yeteneklerini, tedavi etmek için kullanan kişiler olduğunu söyler. Ayrıca şifacılık tarihsel olarak Şamanizm ve şamanla birlikte düşünülmüştür (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 78).

Şamanizm'in anlamına bakmak gerekir ise; Asya, Afrika ve Amerika'da farklı şekillerde ve farklı etnografik bağlamlar da duran karmaşık dinsel, büyüsel ve tıbbi uygulamalar bütününe anlatan bir terimdir. Şamanizm'in din adamı olan şamanı, "Öteki büyücü ve sağaltıcılardan ayıran özelliği, esrime ve sağaltma biçimleridir. Ayrıca Şamanizm, tıbbın, dinin ve aydınlanmanın kaynağı" olarak da görülür (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 758).

Bu tarz söylemlerden yola çıkarak şamanlıkla büyücülük arasında yakın bir ilişki vardır denilebilir. Kaplan'a göre; Şamanın iyileştirme gücü ve onun büyü ile olan ilişkisi, Şamanın trans sırasında ve sonrasında ortaya çıkardığı tedavi gücünün büyü ile birlikte şifacılık olarak bilinmesinden kaynaklanır. Yani Şaman trans durumunda iken olağanüstü olanlarla temasa geçer ve kişideki hastalığı tedavi eder (Kaplan, 2008: 62). Bu yaklaşımlardan çıkarılabilecek sonuç ise büyücülük ve hekimlik, hem bir çeşit efsunlu sözlerin ve dinin kullanılması ile gerçekleşen ak ve kara büyü uygulamasının iyileştirme amacından yani sonradan kazanılan bir şey olmasından gelir. Hem de şifacılık ve Şamanizm gibi belli uygulama ve aşamalardan geçerek doğaüstü ile ilişki kurularak gerçekleştirilir. Şamanizm'in bugünkü yansımalarına bakıldığında karşımıza ilk çıkan uygulama şekli "Ocaklar ve Ocaklı Aileler" dir. Acıpayamlı Ocaklı ailelerin "el alma" metodunu sürdürdüğünden ve Şamanizm'in kalıntısı olduğunu gösteren benzerliklerden bahseder. (1974). Muhtar Kutlu ise "şaman büyücülüğü topluluğun şamana yüklediği konum ve işlevlerden sadece birisidir." (Kutlu, 2003: 49) der.

1.1.4. Ocaklar ve Ocaklı Aileler

Türk toplumunun İslamiyet'i kabulünden sonra ortaya çıkan yeni düzen içerisinde şamanlar, sahip oldukları eski güçlerini uzun süre koruyamamışlardır. Toplumunda baskısı ile sahip oldukları din adamlığı görevlerini şeyh, derviş, veli gibi ruhani kişilikleri olan insanlara bırakmışlardır. Hekimlik ve doktorluk görevlerini ise ocaklı adı altında sürdürmüşlerdir (Öngel, 1997: 10).

Zamanla Anadolu'ya özgü bir tedavi biçimi olan ocaklık, genellikle aile bireyleri içerisinde var olduğuna inanılan bir iyileştirme gücüne dönüşmüştür. Bu güç, Gülnur Öngel'e göre "Halen hastalıkların tedavisinde el alma yöntemini sürdüren ocaklı denilen aileler ile mümkün olmuştur" (Öngel, 1997: 10). Ayrıca Orhan Acıpayamlı, "Türk

Halkının hakiki doktoru olan ocaklılar, Orta Asya şamanının bu güne ulaşmış şeklidir.” der (Acıpayamlı, 1969: 5). Gülnur Öngel ise; şamanlardaki doktorluk bilgisinin gelecek nesillere aktarımı ile oluşmaya başlayan ocakların, Türk toplumu içerisinde gelenek, inanç ve düşünüş şekillerinden hareketle oluştuğunu söyler (Öngel, 1997: 10). Bu bakış açıları da ocaklık geleneğinin, Şamanizm’in bir parçası olarak bu güne yansıyan şeklini ortaya koymaktadır. Bahsi geçen bu yöntem, Orta Asya’dan Anadolu’ya uzanan bir tedavi şekli olmuştur. Ayrıca hastalıkları olağanüstü yöntemlerle iyileştirmesi durumu, Anadolu’da birçok hastalığa bakan çok sayıda ocağın oluşmasını sağlamıştır. Bunlardan birkaçı; sarılık ocağı, kurşun dökme ocağı, siğil ocağı, yılcık ocağı, albastı ocağı, kısırılık ocağı ve bunlar gibi daha fazlası da vardır. İsmi geçen ocakların birçoğu da günümüzde halen yaşamaktadır (Öngel, 1997: 10).

İsmi geçen ocakların tedavi şekillerine bakıldığında Yasemin Oğuz, birkaçında Eski Yunan tıbbı ve Türk-İslam tıbbının en eski örnekleri ile karşılaştığını söyler. Ocak tedavisinin amaçlarına bakıldığında hastalığı anlama ve açıklama düşüncesi olmadığı dikkat çeker. Ayrıca kimisinin mistik sözlerle güçlendirilmiş olması da önemli olmuştur (Oğuz: 1998: 514). Gülnur Öngel’e göre ocakların tedavi şekilleri ve kullandıkları metotlar incelendiğinde büyüün, psikolojik tedavinin, dini inançların, parpılamanın ve bitki, hayvan ve madenlerden elde edilen ilaçların olduğu görülür (Öngel, 1997: 17).

Ocaklık ile ilgili bu açıklamalardan hareketle, insanların geleneksel yöntemlere olan merakının, ihtiyaçla birlikte gelişme gösterdiği görülür. Büyüsel ve dinsel yöntemlerin ve sözlerin ocaklıkta da kendisini göstermesi dikkat edilecek bir diğer noktayı oluşturur. Çünkü hastalık ve sağlık durumlarının Tanrı tarafından gönderildiğine olan inanç, onu tedavi etmek için yeniden Tanrıya başvurmayı gerekli kılar. Bunun içinde onun gönderdiği kişiler aracılığıyla tedavi gerçekleştirilmiş olur.

Ayrıca ocakların tedavi şekilleri içerisinde en çok büyüsel yöntemin kullanıldığı bilinmektedir. Bu işlemler ise bağlama, düğümleme, kesme, eritme, yakma, sallama, ağrılı bölgeye cansız bir varlığın tatbiki, çakma, toprak üzerine yatma ile hastalığın toprağa aktarılması olmuştur (Öngel, 1997: 10). J. Frazer “Altın Dal” isimli kitabının “Kötülüğün Başka Birisine Aktarılması” isimli bölümünde ilkel insanın tıpkı sırtında

taşıdığı bir yükü başkalarının sırtına yükleyebilme olanağı olduğu gibi hastalık, dert, ağrı ve üzüntüleri de başkalarına cansız eşyalara yüklenebilir diyerek farklı bir uygulamaya işaret eder (Frazer, 2012: 142-143).

Gülnur Öngel, bahsi geçen büyüsel işlemlerin yanı sıra bazı hastalıkların tedavisinde bitkilerden de yararlanan ocaklar vardır diyerek tedavinin çeşitli olduğunu vurgular. Bu ocaklı aileler, sahip oldukları iyileştirme yeteneğini kendisinde önce ocak olan aileden kan yolu ile alır ve yine kan yolu ile aktarır. Bu yetenek ise genellikle babadan oğla, anneden kıza herhangi bir eğitim vermeden geçer. Ama bu durumda kesin değildir. Ocaklı olan bir kişi yeteneğini herhangi birisine de aktarabilir. Bu kişinin kendi ailesinden olması gerekmez. Ocaklı olan kimse, akrabası olmayan ama yetenekli gördüğü birisini küçükken yanına alır ve yetiştirir. Daha sonrasında el verme yöntemi ile olağanüstü gücünü çırağı olarak yetiştirdiği kimseye devreder. Böyle ocaklılara “izinli” adı verilir. Onlarda tıpkı ocaklı gibi tedavi etme gücüne sahiptir. Yeteneklerini devrettikleri kişilere ise “el almış” denir. El alma merasimi sırasında bazı ocaklılar elini öptürür, ağzına tükürür, eline tükürür ve onu yalattır veya elinden su içtirir. Bu el verme olayı ya kadınlar ya da erkek arasında gerçekleşir ve yaş sınırlaması yoktur. Burada önemli olan kişinin tedavi yöntemini kavrayacak ve uygulayacak yeteneğe sahip olmasıdır (Öngel, 1997: 11).

Bunlara ek olarak ocak ve ocaklı kelimesinin anlamına bakıldığında, pek çok anlamda kullanıldığı dikkat çeker. Ateş yakılan yer, maden, siyasi kurum, lonca, cemiyet bu anlamlardan sadece birkaçıdır. Ocaklı sıfatı ise olağanüstü güçler verilen, bir atanın soyundan gelmesi nedeni ile özel güçlere sahip kişileri ifade etmek için kullanılır. Ocağın gücünün bağlandığı yere bakıldığında bir kaya, mağara veya ağaç ile ilgili olduğu görülür (Dole, 2013: 282). Bu çalışmanın içerisinde, Ankara İlinde bulunan kutnu ocağı, bakır basması ocağı, al basması ocağı, siğil ocağı ve terma ocağı üzerinde durulacaktır. Bu ocakların geleneği yaşatma şekli ile farkında olmadan kültürel-ekonomik bir alana nasıl dönüştükleri ve arka plana atılmalarının ardından yeniden üretimleri üzerinde durulacaktır.

1.1.5. Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp

“Alternatif” terimi geçmişten bu güne bakıldığında belli başlı bazı problemlere neden olmuştur. Modern tıbbın uygulayıcıları tarafından, modern ya da batı tıbbına bir alternatif olarak düşünülen geleneksel yöntemler yanlış algılanmıştır. Bu nedenle de özellikle Türkiye Cumhuriyeti içerisinde bulunan Sağlık Bakanlığı bünyesinde isminde bir değişikliğe gidilerek adı Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp olarak değiştirilmiştir.

Ayrıca Mehmet Zafer Kalaycı'ya göre alternatif teriminin kullanılmama nedenlerinden birisi bilimsel eğitimlerden geçmeyen insanların “alternatif” tıp adı altında yürüttükleri geleneksel halk hekimliğini, belli bilimsel deneylerden geçmeden uygulanması olmuştur. Batı Tıbbının dışında yer alan popüler kavramlardan bir tanesi olması da bu terimin kullanılmamasında etkilidir. Bu yüzden de kavramdan doğan sorunların giderilmesi için, geleneksel halk hekimliğini içine alması düşünülerek oluşturulmuş bir kavram olan “geleneksel ve tamamlayıcı tıp” ifadesi, “alternatif” tıbbın yerine, literatüre yerleşmeye başlamıştır. Geleneksel ve tamamlayıcı tıbbı tanımlamak gerekirse;

Hastalığı meydana getiren genetik, sosyal, çevre, iş faktörleri ve organdaki bozukluktan etkilenen diğer organsal, fonksiyonel değişimleri bunun oluşturduğu psikolojik ve ruhsal farklılaşmaları birlikte değerlendiren geniş kapsamlı bir bilim dalıdır. Almanya başta olmak üzere gelişmiş batı ülkelerinde kürsü düzeyinde eğitim veren ve uzman yetiştiren disiplin kurumlarıdır. (Nazlıkul, 2002: 4).

Bu tanımlamanın yanı sıra Nazlıkul, tamamlayıcı tıbbın, çevreyi düzeltme, rahatlatma, kendine iyi gelme ve ferahlatma yani beden sağlığı dışında, ruh halini iyileştirerek hastaya yardım edilebileceğini (Nazlıkul, 2002: 5) ifade eder. Bu açıklama tıpkı geleneksel hekimlik gibi alternatif tıbbında bedeni bir makine gibi görmek yerine bütünlükçü bir yaklaşımla hem bedeni iyileşmeyi hem de ruhen rahatlamayı amaçladığını gösterir. Şahinoğlu ve Örs'e göre ise genel tıp anlayışı, yüzyıllar boyunca bir hastalığı yok etmek veya hastalıkları iyi etmek amacıyla var olmuştur. Ama bu durum, hastalığı ifade eden anlamın değişmesi, iyileştirici tıp uygulamalarının yalnızca klinik tıbbı diye bilinen bir alanı kapsamaması, tıp alanındaki araştırmaların zamanla öneminin artması ve hastaya yaklaşımda bütüncül bir anlayışın benimsenmeye çalışılması (Şahinoğlu ve Örs, 2000: 145) ile daha da pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Bu açıklamalardan hareketle, tıbbın bütünlükçü anlayışının klinik tıp diye bilinen bir alanla birleşmesinin sağlanması, 21.yüzyıl başlarında hızla gerçekleşmeye başlamıştır denilebilir. Bu birleşme sağlanmadan önce ise modern tıp yukarıda anlatıldığı gibi vücudu bir makine gibi görmekte ve tek tek parçalarla ilgilenmektedir. Yani Hipokrat'ın bütünlükçü tıp anlayışından uzaklaşmıştır. Tıbbın ilk ortaya çıkışındaki anlayışının yeniden kazanımı ise özellikle halk hekimliği veya alternatif tıba olan ilginin, genç kalma ve uzun yaşama isteği ile birleşmesi ve insanların geleneksel yöntemlere yeniden dönüş yapması ile aynı doğrultuda ilerlemiş olabilir. Bu çıkarımın ortaya çıkışı yapılan alan çalışmasının sonuçları bağlamında gerçekleşmiştir. Halkın modern tıba karşı olan sonsuz güveninin kırılması, televizyon ve radyo programlarında yer alan gündüz kuşağı yayınlarında ve dizilerde geleneksel yöntemlerin kullanımının özendirilmesine dönük içeriklerin hızla artması, gazete köşelerinde yer alan sağlıklı yaşam yazılarının, halk hekimliği ve alternatif tıp yöntemlerinin faydalarına ve ucuz maliyetine yönelik olması ve hatta modern tıp doktorlarının dahi geleneksel pratiklere yönelerek bunları hastalarına önermeleri ve alternatif yöntem içerikli kitaplar yazmaları ve yayınlamaları gibi tespitler, alan çalışmasının sonuçlarından çıkarılmıştır.

Stanway'ın geleneksel tıba yönelik ilginin zamanla artması sonucunda, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2000 yılında aktif hale getirdiği "herkes için sağlık" hedefine ulaşabilmesi için dünya çapında geleneksel tıbbı aktif bir şekilde destekleme amacını (Stanway, 1982: 35) açıklaması insanların geleneksel tıba yönelişlerinde etkili olmuş olabilir. Kaplan, modern tıbbın ve geleneksel tıbbın tarihine bakıldığında; geleneksel tıbbın ya da tamamlayıcı tıbbın insanlıkla birlikte var olduğunu söyler. Modern tıbbın ise sadece 300 yıllık bir geçmişi olduğunu ilave eder. Her ne kadar modern tıp, teknolojik gelişmelerle de paralel olarak ilerleme gösterse de insanlar, her zaman alternatif bir şeye ihtiyaç duymuştur. Bunlara ek olarak alternatif tıp ve geleneksel tıp ayırımına bakıldığında aralarında ufak tefek farklılıklar olduğu görülür. İki tıp anlayışının kullanıldığı coğrafya, isimlerindeki farklılığı ortaya koyar. Alternatif tıp kavramının kullanıldığı yer olan Doğu Asya da bu terim geleneksel olanı ifade etmektedir (Kaplan, 2008: 56). Ancak Türkiye'de Doğu Asya'nın geleneksel yöntemleri

alternatif olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak modern tıbbın her geçen gün yaşadığı ilerleme, onu alternatif bir tedavi yöntemi haline getirmiştir.

Alternatif tıp kelimesi coğrafyası nedeniyle bu ismi alırken Micozzi alternatif tıbbı, sağlık ve tedavi ile ilgili geleneksel yöntemlerin teknolojilere başvurularak yeniden yaratılması olarak tanımlar (Micozzi, 2002: 398). Melike Kaplan, alternatif tıba genel olarak bakıldığında, geleneksel tıbbın ticari amaçla yeni bir boyut kazanarak yeniden yaratılmış hali olduğu söyler (Kaplan, 2008: 56). Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, tıp modellerinde yaşanan değişimler, sadece geleneksel pratiklerin yeniden keşfini sağlamamış, doğu tıbbı diye bilenen bir alanı da tüketim nesnesi haline getirmiştir.

Alternatif tıbbın içerisinde masaj, akupunktur, fitoterapi, aromaterapi, homeopati ve ruhun arındırılmasını amaçlayan birçok tedavi yöntemi yer alır. Bu yöntemlerin içinden akupunktur, yıllar içerisinde alternatif ya da tamamlayıcı olmaktan çıkmıştır. Modern tıbbın içerisinde kullanılmaya başlamıştır. Alternatif tıp yöntemleri kısaca aşağıda açıklanmıştır:

Akupunktur:

Halkın daha çok organik zayıflama programlarında başvurdukları, vücudun belli başlı yerlerine iğnelerle yapılan bir Uzakdoğu iyileşme yöntemidir. Akupunkturun tarihine bakıldığında 5000 yıldan fazla olduğu görülür. İlk kez ise Uygur Türklerinin bulduğu düşünülmektedir. Gelişimini ise Çinliler gerçekleştirmiştir. Tüm dünyada kullanılmasını ve teknoloji ile desteklenmesini Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa sağlamıştır. Türkiye’de ise akupunktur uygulamalarına ilk kez Cumhuriyet Döneminde yani 1960’lardan itibaren rastlanmıştır. Sağlık Bakanı olarak Dr. Mete Tan’ın 1978 yılında Çin’e gitmesi, Sağlık Bakanlığının bu uygulama ile ilgili düşüncesinin olumlu olduğunu gösterir (Çevik 2014, 129-130). Eraltan’a göre akupunktur, “Çin tıp ve ecza biliminin en parlak başarılarından birisidir”. Ayrıca binlerce yıl boyunca Çinliler, akupunktur iğneleri ve kokulu moxa ağacının dallarını hastalıkları tedavi etmek amacıyla vücudun belli kısımlarına uygulamışlardır (Eraltan, 2002: 71).

Nazlıkul ve Eraltan, 15. Yüzyıla kadar akupunkturun Asya kıtasında kullanılan bir yöntem olduğunu söyler. Daha sonraki dönemlerde sömürgelerin artması, Avrupalıların akupunktur uygulaması ile tanışmasını sağlamıştır (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 79) der. Avrupalılar her ne kadar akupunktur ile geç tanışmış olsa da zamanla bu yöntemi sıkça kullanır hale gelmiştir. Özellikle bu alanda yapılan çalışmalar ve yetiştirilen öğrenciler, Doğu dünyasının geleneksel yönteminin modern yöntemler arasında kabul görmesinin de sebepleri arasında sayılabilir.

Ayrıca Batının akupunktur ile tanışmasından sonra yayınladığı ilk kaynak, Hollandalı Doktor De Bondt'a ait olmuştur. Daha sonra bunu 1863 yılında İngiliz Doktor Willem Ten Rhyne izlemiştir. Doğuda fazlaca kullanılan bu tedavi, Fransa dışında diğer ülkelere daha sonra ulaşmıştır. Bunun nedeni olarak Civitli Misyonerler gösterilmektedir. Bu misyonerler akupunkturu 300 yıl önce Fransa'ya taşımıştır. Bu durumu takiben 1950'lerde George Soulie de Morant adlı bir Fransız doktor beş ciltlik "L' acupuncture Chinoise" (Çin de Akupunktur) isimli kitabı akupunkturun Fransa'da meşhur olmasını sağlamıştır (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 79). Ayrıca akupunkturun modern dünya içerisinde tıp fakültelerinde öğretilmesi ise özellikle 1950lerde Sovyetler birliği ve Doğu Avrupa gibi yerlerden Çin'e öğrenciler gönderilmesi ve geleneksel bilginin tüm dünyaya yayılması ve bu yayılma ile birlikte değişime uğraması ve başka amaçlar edinmesi ile gerçekleşmiş olabilir.

Fitoterapi; Fitoterapi, en genel anlamıyla bitkilerden elde edilen ilaçlarla tedavi demektir. İnsanlık tarihinin en eski, en çok kullanılan ve insanlara zararı en az dokunan tedavi yöntemi olmuştur. "Geleneksel tıbbı olan ilgi arttıkça Dünya Sağlık Örgütü, dünya nüfusunun %80'inin tıp ve onun birincil kaynağı olarak özleri, otları, yaprakları, kökleri ve meyveleri kullandığını tahmin etmektedir" (Clark, 2000: 449).

Bugünün Türkiye'sinde "Koca Karı" ilacı diye nitelendirilen, fitoterapi tedavisini en çok uygulayan, ticaretini yapan meslek grubunu lokman hekimler oluşturur. 19.yüzyılın temel taşı olan bitkilerle tedavi, daha sonra tıbbın ve eczacılığın en önemli temel maddesi haline dönüşmüştür. 1979 Dünya Sağlık Örgütü WHO tarafından yapılan bir araştırmaya göre, farmakopetlerde kayıtlı olan, beş ülkeden fazla ülkede ticareti yapılan

bitkisel ilaçların derecesi 1900 olarak belirlenmiştir (Nazlıkul, 2002: 337). Fitoterapinin Türkiye’de hızla gelişmesi ve öneminin giderek artmasında, ilaç firmalarının ürettiği sentetik ilaçların ve bu ilaçların satışında oluşan yüksek kar paylarının etkisinden söz edilebilir. Yukarıda da anlatıldığı gibi ilaç firmalarının Türkiye’de etkisi zamanla daha da artmıştır. 1950’li yıllardan sonra Türkiye’de sadece yerli ilaç firmaları etkili olmamıştır. Bu tarihten itibaren yabancı firmaların etkisi ile beraber tıbbi bitkilerin hızla eğitimden ve uygulamalardan uzaklaştırıldığı da görülmüştür. Bunlara ek olarak, binlerce yıllık tıbbın önemli bir tedavi şeklinin unutulmaya başladığı da söylenebilir. Ayrıca 21. yüzyıla yaklaşırken yalnızca ilaçlar değil, doğal olmayan insan eliyle üretilmiş birçok yapay maddede bireylerin yaşamına girmiştir. Besinlerin üretilmesinden, korunmasından insan organlarına kadar etkili olan kimyasal yöntemlerle yapılmış sentetik maddeler, bilinçsiz kullanım nedeniyle birçok geri dönüşü olmayan felakete yol açmıştır. Bu sentetik maddelerin zararlarından kurtulmak ve korunmak için ise başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, tüm dünyada çalışmalar başlamıştır. Belenme, giyim ve tüm yaşantıda olan “doğaya yani naturele dönüş” modası ilaçlarda kendisini göstermiştir (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 337-338).

Tüm bunların sonucunda doğala dönüşün hızla arttığı 21. yüzyılda Afrika’da, Asya’da ve Amerika’da geleneksel tıbbın takip edilerek hazırlanan bitkisel ilaçlar modern tıpta kullanılmaya başlamıştır. Türkiye’de ise; durum biraz daha farklıdır. Özellikle 20.yüzyılın sonları ve 21.yüzyılın başlarında modern tıp hekimleri bitkisel olan doğal ilaçlardan kaçınmıştır. “Koca-karı” ilacı diye adlandırılan ham maddesi bitki olan ilaçlarla çalışmak isteyen eczacılara ortam sağlanmamıştır. İnsanlar giderek geleneksel bilgilerden uzaklaştırılmıştır (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 338).

Aromaterapi; Bitkilerden elde edilmiş özel yağlar ve kokularla vücudu uyuşturup rahatlatma amacı güden bir tedavi şeklidir.

Aromaterapi, uçucu yağların farklı etkin madde gruplarının etkilerinden yararlanmak suretiyle, özellikle stres ve uyku bozukluğunda, bağışıklık sistemini uyarıcı olarak ve soğuk algınlığı ile belirli dermatolojik problemlerde uygulamaları olan, modern fitoterapinin bir bölümüdür (Zeybek, 2014: 99).

Yaklaşık 600 yıllık bir geçmişe sahip olan aromaterapiye, eski Mısır'ın mumyalarında da rastlanmıştır. Aromalı kokan bitkiler ilkel kabilelerden bu yana kullanımı azalarak ve değişerek devam etmiştir. Kurutulmuş çiçek, odun, reçine, meyve veya kabukların yakılarak tütsülenmesi ile hastaları tedavide, temizlikte ve önceden tapınma ayinlerinde çok sıkça kullanılmıştır. Aromaterapi, günümüz Türkiye'sinde de çok sık kullanılmaktadır. Osmanlı Hekimliğinde ve İslam Kültüründe aromaterapi, gülyağı ve gül suyu geleneksel kullanımları ile tanınmaktadır. Modernite ve onun bir ürünü olan popüler kültür, aromaterapinin amacını değiştirmiştir. Örneğin, ilk insanlardan bugüne tapınma amacıyla kullanılan aromalı bitkiler ve bunlardan oluşmuş tütsüler, artık sabun, kozmetik madde yapımı, parfüm, ağrı ve belli başlı sinir hastalıklarının tedavisinde kullanılır hale gelerek büyük bir dönüşüm yaşamıştır.

Ancak aromaterapide tıpkı akupunktur, fitoterapi ve masaj gibi modern tıp bilimi içerisinde tamamlayıcı tedavi yöntemi olarak görülmektedir. Kavurmacı ve Tan, aromaterapi uygulayıcıları olarak hemşireler kullanılabilir der. Ayrıca Türkiye'de hemşirelik eğitiminde öğrencilerin tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemleri hakkındaki iyi fikirlerinin sadece kişisel bilgileriyle sınırlı olduğunu da söyler (Kavurmacı ve Tan, 2014: 677). Bunlara ek olarak aromaterapi uygulamalarının yapılışına bakıldığında; uzman olan bir terapistin, sağlık ve yaşam tarzı ile ilgili soruları tedavinin başlamasını sağlar. Bir süre sonra terapist uygulama sırasında kullanacağı yağları seçer. Her bitkisel özlü yağın kendi içerisinde ayrı bir etkisi vardır. Kimisi rahatlatırken, kimisi toksin atmayı amaçlar. Aromaterapi masajının rahatlatıcı etkisi, bitkisel özlü yağların iyileştirici gücü ile birleştiğinde ortaya çıkar (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 38).

Masaj; Belli aletlerle ve belli yerlerde fiziki rahatsızlıkları gidermek için çoğunlukla el ve aletler kullanılarak yapılan iyileşme yoludur. Masajın tarihine bakmak gerekirse, eski Uzak Doğu'ya kadar gittiği görülür. Çin, Pers, Eski Mısır gibi devletlerin geride bıraktıkları yazılı metinlerde, çeşitli el sanatları üzerindeki resimlerde (kaplar, aletler, çanak-çömlek vb.) ilk masaj tekniklerine rastlanmaktadır. Bu devletler içerisinde milattan 2700 yıl önce yaşamış olan Çinli "Kong Fu"nun özellikle el masajı ve jimnastiği birleştirerek yeni bir iyileşme yöntemi oluşturduğu görülmüştür. Kong Fu

tekniki zamanla Akdeniz'e kadar ulasmiştir. Grek kültürüne bakıldığında ise tıp uzmanlarının sadece masajı kullanmadıkları görülmüştür. Masajla birlikte gelişmesine de katkı sağlamışlardır. M.Ö. 460-377 arasında yaşamış olan Hipokrates ise masaj tekniği ve tedavisinin Avrupa'da yer almasını sağlamıştır. M.S. 131-201 yılları arasında Romalı Doktor Galen, masajın eski dünya diye adlandırılan bir kıtada kullanılmasını sağlamıştır. 9.yüzyılın başlarında ise Araplar, Galen'in tekniğini geliştirip kullanmışlardır (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 358).

Masajın dünyadaki gelişimi bu şekilde iken eski Türk masaj geleneğine gelindiğinde; daha çok "Dinsel" ve "Büyüsel" işlev ve yöntemlerle kendisini gösterdiği görülür. Türkiye'de bazı illerde bu tedavi yöntemi için özel odalar hazırlanmakta ve hastalar bu odalarda tedavi edilmektedir. Doğada kendiliğinden oluşan ve organik olan "tuz" bu odaların ham maddesini oluşturur. Ayrıca, başka bir masaj ya da tedavi alanını hamamlar ve kaplıcalar oluşturur. Masajın uygulandığı yerlerden biri olsa da, hamam kültürünün giderek azalması ile hamamlara azalan ilgi bu yerlerin geleneksel tedavi yerleri olmaktan çıkması ve müzelerle dönüşmesinin nedenlerinden birkaçını teşkil eder. Bu müzeler hamam işlevi görmese de kültür turizmi için farklı birer mekân olmuştur. Geleneksel Türk Masajının haricinde, Türkiye'de hızla gelişen bir de doğu masajı hâkimdir. Özellikle Tayland, Çin ve Hindistan masajları Türkiye'de sığa adı verilen yerlerde uygulama bulmuştur. Bu spalar ise; geleneksel Kaplıca kültürünün, popülerite içindeki değişimi ile uzak doğu masaj yöntemlerinin Türkiye'de hızla gelişmesi ve yaygınlık göstermesinin sonucunda oluşmuştur. Bu konu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak anlatılmıştır.

Ayrıca bu bağlamda uzak doğu masaj teknikleri içerisinde yer alan ve Türkiye'de gelişme gösteren diğer masaj teknikleri Çin Masajı ve Tayland Masajıdır. Bunun dışında Uzak Doğudan olduğu kadar Batıdan da birçok masaj tekniği geleneksel Türk masajının yanında uygulanmaktadır. Bunlardan bir kaçısı şöyledir. Amerikan Tekniği, İsveç Tekniği ve Orta Avrupa Masaj Tekniğidir (Eraltan, 2002: 361-362) .

Homeopati; Halk hekimliğinin dönüşümleri sonucu oluşmuş tedavi pratiklerini, tıp doktorlarının bilimsel bilgiyi ve geleneksel bilgiyi birlikte kullanarak oluşturdukları bir alandır. Homeopati özünde doğal, bütüncül ve yan etkisi olmayan bir iyileşme

metodudur. Homeopatiyi 220 yıl önce Alman Hekim Samuel Hahnemann (1755-1843) bulup geliştirmiştir. Hahnemann tedavinin amacının hastaya zarar vermemektir. Homeopati, her insanın kendine ait bir vücudu ve sağlık durumu olduğunu kabul eden, hastanın sözel hikâyesine dinleyerek tedavi yapan, tamamıyla doğal yöntemlerin kullanıldığı fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal iyileşmeyi önemseyen bir yöntemdir. (<http://www.organon-homeopati-derneği.org/homeopati>) Geleneksel tıp ve homeopati karşılaştırıldıklarında birbirlerine bezedikleri sonucuna ulaşılabilir. Matthiessen, her iki sistemde aslında tam deneysel yöntemeye dayanır ise de kendi gözlem yöntemleri ve tedavi modelleri ve bunların tedavi edici amaçları ve ilaç imal etme şekilleri farklılaşmıştır. (Matthiessen, 2001: 16).

Homeopati aslında bir nevi alternatif tıbbın etiksel boyutuna vurgu yapar. Her hastanın kendi vücut yapısına ve kendi hikâyesine göre iyileşebileceğini söyler. Her insanın aynı olduğu düşüncesini aşarak etik anlamda hastanın yanında yer alır. Türkiye’de ise; homeopatinin uygulayıcıları tıp eğitimi almış hekimlerdir. Hekimler geleneksel halk hekimliğini de öğrenerek hastaların ihtiyaçlarına ve sorularına cevap vermeyi amaçlarlar. Geleneksel tıp ve homeopati arasındaki temel fark ise farklı araştırma araçlarını istihdam etmeleridir.

Rivers, halk hekimliğinin temel kavramları bu şekillerde açıklanırken dünyanın hemen her yerinde bu tarz geleneksel hekimlik uygulamalarının kullanıldığını söyler. (Rivers, 2004: 95). Rivers’ın bu düşüncesi halk hekimliğinin uygulama alanlarının tüm dünyada benzer şekillerde varlık gösterdiğini açıklar. Çünkü insanlar için asıl önemli olan tedavi şekli değildir. Vücudunda bulunan bir rahatsızlıktan kurtulmadır. Bu durumun gerçekleşebilmesi içinde toplulukların tecrübe ile geleneksel yöntemleri test etmesi gerekmiştir. Göç, savaş ya da ticaret ile yer değiştiren geleneksel yöntemler tüm dünyada benzer şekillerde kullanılmıştır. Tedavi pratiğinde değişimler olduysa da amaç her zaman aynı kalmıştır.

1.2. TEMEL ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMLARI

1.2.1.Eczacılık Alanındaki Çözümleme Yaklaşımı

Neredeyse insanlığın varoluşu kadar geriye giden bitkilerle tedavi düşüncesi, günümüzde de giderek artan bir şekilde kabul görmüştür. Elde edilen bilgilerin yazılı ve görsel medya tarafından insanlara aktarılması, bitkiler ile ilgili araştırmaların yoğunlaşmasına ve önem kazanmasına neden olmuştur. Başlangıcında deneme yanılma yolunun kullanıldığı bilgilerin, bugün bitkilerle tedavi yöntemi hakkında disiplin oluşturduğu görülür. Topdemir ve Unat, bitkilerle ilk tedavi uygulamalarına daha çok Çin, Hindistan, Mısır, Mezopotamya ve Türk uygarlıklarında rastlandığını söyler. Ayrıca bu eski uygarlıklarda elde edilen deneyim ve bilgiler, sonraki uygarlıklar tarafından da kullanıldığını da ifade eder. Bu bağlamda yeni bilgilerin ve yöntemlerin geliştirilmesiyle de günümüze kadar taşınabildiğini söyler (Topdemir ve Unat, 2013: 90).

Bu bilgilerden hareketle modern anlamda bir farmakoloji veya eczacılık bilgisine sahip olana kadar insanların kendilerini birer denek olarak gördükleri söylenebilir. Daha fazla insan kaybı vermemek için uğraşarak bugün ki farmakoloji biliminin temelini atmışlardır. Eyupoğlu Anadolu'da da bu durumun benzer şekilde gelişme gösterdiğini söyler. Her bölgenin kendine ait olan bitki ve hayvan çeşitliliği ortaya çıkan hastalığın tedavisinde, farklı ilaçların kullanılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte ilaç yapımı ilk ortaya çıktığında, vücuda rahatsızlık getiren “kötü ruhu” kovmak amacıyla kullanılmıştır. Her ilacın temelinde bir tanrıya sığınma ve olağanüstü bir kuvvetten medet umma vardır. Bir ilaç, hangi kültürde yapılırsa yapılsın doğa ile olan ilişkisi önemli olmuştur. Bu yüzden de ilaç yapan ya da yapmaya çalışan bir kişi, doğaya en yakın olan kişi olmayı başarmıştır (Eyuboğlu, 2007: 4).

Eyupoğlunun yukarıdaki açıklaması doğrultusunda eczacılık ile ilgili kısa bir tanımlama yapmak gerekirse; “Eczacılık, ilaçların yapılması ve dağıtılmasını amaçlayan bir disiplindir denilebilir”. Daha çok ekonomik bir alanı temsil eder. Farmakoloji eğitiminin bilimsel temelli olarak üniversitelerde verildiği yerdir. Ayrıca

onun ekonomi ayağını da yapılan ilaçların dağıtım kısmı oluşturur. Yapılan bu açıklama ve tanımlamalardan hareketle insanların, doğayı en iyi tanıyan kişilerden hastalığını tedavi etmesini istedikleri sonucu da çıkarılabilir. Bunlara ek olarak zamanla insanlarda gelişen farmakoloji bilgileri ve teknolojik gelişmeler sayesinde, deneme-yanılma yolu ile öğrenilen ilaç yapımının, artık deney ve gözlem tekniklerinin kullanıldığı büyük laboratuarlarda gerçekleşmeye başladığı görülür. Özellikle mahalle içlerinde yer alan eczaneler, sadece mümessil yolu ile satın aldıkları ilaçları kullanmamaktadır. Eğitimini aldıkları farmakoloji bilgisi sayesinde, kendileri de ilaçlar yapmaktadır. Bu yönü ile halk hekimliği uygulayıcıları ile aynı noktada da dururlar. Tek farkları, farmakoloji bilgisini deneme yanılmaya yolu ile kültürel belleklerine almamalarıdır. Eczacılar ya da farmakologlar, ilaç yapımını, öğrenimini aldıkları yüksek okullarda yani üniversitelerde gerçekleştirirler. El kararı ya da göz hesabı ile değil, bilimsel bir karıştırma metodu ile bitkisel ilaçlarını hazırlarlar. Bu konunun en önemli ismi ise Profesör Doktor Ekrem Sezik'tir. Ekrem Sezik, Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesinde öğretim görevliliği yapmıştır. Ayrıca alternatif ve tamamlayıcı tedavilerden birisi olan fitoterapi alanında Yeditepe Üniversitesinde lisans derecesinde ders vermiştir. Bunların yanında Türkiye de halk ilaçları ve halk hekimliği ile ilgili de çalışmalar yapmıştır. Kendisi gibi sadece hazır alınan ilaçlarla yetinmeyen, hastalıklar için ilaçlar yapan eczacılar yetiştirmektedir. Ayrıca Ekrem Sezik, halk hekimliğinin önemli bir yöntemi olan ilaç yapımını bilimsel bir alan olan eczacılık ile birleştirmiştir.

Bu bilgiler eczacılık biliminin araştırılan bir hastalık ile ilgili kullandığı çözümlene ve değerlendirme yolunun daha çok bilimin öngördüğü deney ve gözlem olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yani halkbiliminde olduğu gibi herhangi bir kültür ürününün bağlamına bakmayı amaçlayan değerlendirme ve araştırma yerini tamamen modern olana bilime bırakmıştır. Bu yöntem, insanı içinde bulunduğu kültürle birlikte ele almak yerine, sadece onda bulunan bir hasarı düzeltmeye odaklanmıştır. Yapmış olduğu çözümlene ve değerlendirme de amaç bu olmuştur. Farmakolojide halk hekimliği ile ilgili eksik nokta ise bitkileri kullanım şekillerinde olan farklılaşmadır. Farmakolojinin halkbilimi kullanarak yapmış olduğu bilimsel temelli tez çalışmaları ise aşağıda verilmiştir:²

---

² **Yüksek Lisan Tez Çalışmaları;**

-Arslan, Özcan. (2005). Dereli (Giresun) Yöresinde Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji-Halkbilimi, Yüksek Lisan Tezi.

Dipnot2 de yer alan yüksek lisans tezleri incelendiğinde belli başlı bazı noktaların dikkat çektiği görülmektedir. Özellikle yöresel farmakolojilerin incelendiği yerlerde tek bir nokta üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu nokta ise şifalı bitkilerin araştırılması, hangi hastalığın tedavisinde kullanıldığının belirlenmesi ve bunun sonucunda kaydının yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Özcan Arslan'ın "Dereli Yöresinde Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler", Ahmet Doğan'ın "Ovacık Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri", Gizem Emre'nin "Ezine Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri", Esra Sadıkoğlu'nun "Koçarlı Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri", İsmail Şenkardeş'in "Ürgüp Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri" isimli tezlerde geçen ortak nokta, yukarıda anlatıldığı gibi mahalli oluşu ve derleme esasıyla literatürlere kazandırılmış

-
- Baki, Elif. (2009). Türkiye'de Adaçayı Olarak Satılan Bitkiler Üzerine Fitoterapi Yönünden Araştırmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.
  - Bengidal, Pınar. (2015). Saç Bakımında Kullanılan Fitokozmetikelerde Yer Alan Bitkiler. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.
  - Birinci, Seda. (2008). Doğu Karadeniz Bölgesinde Doğal Olarak Bulunan Faydalı Bitkiler ve Kullanım Alanlarının Araştırılması. Adana: Çukurova Üniversitesi, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
  - Çetinkaya, Fadime. (2008). Nef'i Divanında Bitkiler ve Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi.
  - Doğan, Ahmet. (2008). Ovacık (Tunceli) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji-Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.
  - Emre, Gizem. (2003). Ezine (Çanakkale) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji-Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.
  - Erdoğan, Murat. (2007). Baki Divanında Bitkiler ve Çiçekler. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji-Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi.
  - Güzelşemme, Mehmet. (2003). Antakya'da kullanılan Tıbbi Bitkiler ile Yabancı Gıda Bitkileri. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.
  - Özkan, Özlem Hatice. (2013). Kuşburnu Olarak Satılan Bitkiler Üzerine Fitoterapötik Çalışmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.
  - Sadıkoğlu, Esra. (2003). Koçarlı (Aydın) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji-Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.
  - Şenkardeş, İsmail. (2010). Ürgüp (Nevşehir) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eczacılık- Farmakoloji- Halkbilimi, Yüksek Lisans Tezi.
  - Yavaşoğlu, Melek. (2012). Bazı Şifalı Bitkilerin Ekonomiye Kazandırılması: Tere Lepidium sativum L. Bitkisinin Antioksidan, Sitotoksik, Enzim Aktif Özüt ve Bileşenlerinin Belirlenmesi. Çanakkale: Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.
  - Yelken, Tümer (2012). Tıbbi Bitkiler ve Veri Tabanı. İzmir: Ege Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Yüksek Lisans Tezi.

oluşudur. Ayrıca bu tez çalışmaları, halk hekimliğinin şifacılık özelliğini de ortaya koymuştur.

Seda Birinci'nin yapmış olduğu "Doğu Karadeniz Bölgesinde Doğal Olarak Bulunan Faydalı Bitkiler ve Kullanım Alanlarının Araştırılması" isimli yüksek lisans tezinin diğerlerinden farkı ise eczacılık ile halk hekimliğinin entegrasyonunun tam olarak sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışma incelendiğinde; tıbbi bitkiler ile halk hekimliğinde kullanılan ilaçların derlemesinin yapılmasından ziyade süreç odaklı olarak, dış dinamiklerle bağlantılı olarak sağlık ve hastalık kavramlarının değerlendirildiği ve bu doğrultuda sınıflandırmanın yapılmış olduğu görülür. Ayrıca bitkilerin şifa özellikleri sadece insani olarak değil, diğer varlıklar üzerindeki etkileri ile ele alınmıştır. Örneğin; hayvan hastalıklarında kullanılan bitkiler, boya maddesi olarak kullanılan bitkiler, sebze ve baharat olarak kullanılan bitkiler ve uçucu ve sabit yağlarından yararlanan bitkiler gibi bir sınıflandırma ile tıp, farmakoloji ve halk hekimliği aynı anda kullanılmış ve hem tıp konuları hem de diğer faktörler birlikte değerlendirilmiştir.

³Yüksek lisans tezleri dışında yapılan doktora tez çalışmalarına bakıldığında, yüksek lisans tezlerinde olan durumun devam ettiği görülür. Ancak özellikle Ernaz Altundağ'ın önce tez çalışması olarak yazdığı daha sonra kitap haline getirdiği "İğdır İlinin Doğal Bitkilerinin Halk Tarafından Kullanımı" isimli çalışması, eczacılık içerisinde yer alsa dahi halk hekimliği yani halkbilimin kullandığı tarzda yöntemleri kullanmıştır ve derlemeden yola çıkarak belli bir yörenin şifa amacı ile kullanılan bitkilerinin kaydını tutmuştur. Halkbilimden farkı ise kendisine has olan çözümlene yaklaşımı ile bilimsel verileri aynı anda kullanması ve bunu halk hekimliği ile birleştirmesi olmuştur. Yani bu çalışmalarda bilimsel temele dayalı olarak bir halk hekimliği kullanılmıştır denilebilir. Örneğin tez çalışması içerisinde bir çiçekten bahsederken onun kendi içerisinde bulunan ve bilimsel olarak kanıtlanabilirliği olan yanlarının ön plana çıkarıldığı ve bu doğrultuda

---

³ **Doktora Tez Çalışmaları;**

-Altundağ, Ernaz. (2009). İğdır İlinin (Doğu Anadolu Bölgesi) Doğal Bitkilerinin Halk Tarafından Kullanımı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Doktora Tezi.

-Süntar, İpek. (2011). Türkiye'de Halk Arasında Yara İyileştirici Olarak Kullanılan Bazı Bitkilerin Aktiviteleri Üzerine Araştırmalar. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eczacılık-Farmakoloji, Doktora Tezi.

şifalı olabileceği anlatılmıştır. ⁴Yukarıdaki tez çalışmaları dışında eczacılık ya da farmakoloji ile ilgili yazılmış olan kitap ve makaleler de mevcuttur. Kitapların en önemli özelliği halk hekimliği ve eczacılık bilgisinin birlikte değerlendirilmesidir. Ayrıca halk hekimliğinin bilimsel temelde çalışılabilecek bir alan olduğunu gösteriyor olması da dikkat çekicidir. Özellikle “İğdir’in Faydalı ve Zehirli Bitkileri” isimli kitap bu açıklamayı destekler niteliktedir. Diğerlerine gelince; halk hekimliği ve modern tıbbın bir bileşeni gibi gözükseler de derinlemesine incelendiği vakit daha çok eczacılık ve farmakoloji bilgisinin deney ve gözleme dayalı olarak incelendiği ve kullanıldığı görülür. Makalelerde de durum bu şekildedir. Çalışmanın yapıldığı bilim dalına göre araştırma ve incelemelerin değiştiğini söyleyen “Etnobotanik ve Türkiye’de Yapılmış Etnobotanik Çalışmalarına Genel Bir Bakış” isimli makale, diğerlerinden konusu ve amacı bakımından ayrılmaktadır. Kaynak kişi kullanımının öneminden, halkbilimin yöntemlerine kadar birçok halk hekimliği metodundan bu makale kapsamında bahsedildiği görülür.

---

⁴ Kitap ve Makaleler;

- Altundağ, Ernaz, 2010. İğdir’in Faydalı ve Zehirli Bitkileri. İğdir: Medipress Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Baydar, Hasan, 2007. Tıbbi, Aromatik ve Keyif Bitkileri Bilim ve Teknolojisi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Baytop, Turhan, 1999. Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
- Toptaş, Ahmet, 2009. Bitkilerle Modern Tedavi. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Zeynalov, Yusuf, 2008. İlaç Bitkiler Tarihi Gelişimi ve Kullanımı. İstanbul: Aden Yayıncılık.
- Makaleler
- Arituluk, Ceren Zekiye-Ezer, Nurten, 2012. “Halk Arasında Diyabete Karşı Kullanılan Bitkiler (Türkiye) II”, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 2, Syf: 179-208.
- Başaran, Ahmet, 2012. “Ülkemizdeki Bitkisel İlaçlar ve Ürünlerde Yasal Durum”, *Türk Eczacılık Birliği Yayını / Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, Sayı: 27-28, Syf: 20-25.
- Ersöz, Tayfun, 2012. “Bitkisel İlaçlar ve Gıda Takviyesi İle İlgili Genel Yaklaşım ve Sorunlar”, *Türk Eczacılık Birliği Yayını / Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, Sayı: 27-28, Syf: 9-20.
- Kendir, Gürsel-Güvenç, Ayşegül, 2010. “Etnobotanik ve Türkiye’de yapılmış Etnobotanik Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı: 1, Syf: 49-80
- Melikoğlu, Gülay-Kurtoğlu, Sezin vd. 2015. “Türkiye’de Astım Tedavisinde Geleneksel Olarak Kullanılan Bitkiler”, *Marmara Pharmaceutical Journal*, Cilt: 19, Sayı: 1, Syf: 1-11.
- Tuzlacı, Ertan, 2002. “Datça Yarımadası (Muğla) Floryası ve Bu Yörede Halkın Yararlandığı Bitkiler” 14. Bitkisel İlaç ve Hammaddeleri Toplantısı, Eskişehir, Syf: 394-417.

Yukarıda anlatılanlardan bir sonuç çıkarmak gerekir ise; son 15 yıl içerisinde yapılan doktora ve yüksek lisan tezlerine bakıldığında, farmakoloji ya da eczacılık alanında gerçekleştirilen tezlerin büyük çoğunluğunun bitkilerin bilimsel temeline dayanan özellikleri ile ilgili olduğu görülür. Ancak Marmara Üniversitesinde yüksek lisans programında yapılan tez çalışmalarında eczacılık ile halk hekimliğinin birleştirildiği görülür. Yinede bunda da eksik olan nokta halk hekimliğinin derleme ve çözümleme yönteminin kullanılış şeklinde olmuştur. Yani dış etkenler ile hastalık ve tedavinin oluşumuna neden olan kültürel faaliyetler dışarıda tutulmuştur. Bu noktada farmakolojinin, her ne kadar halkbilimin bir inceleme alanı olan halk hekimliği ile bütünleştirilmesi sağlanmaya çalışılsa da, hem geleneği hem de bilimi etkileyen diğer faktörlerin dışarıda tutulması, geleneksel hekimliğini yeniden üretimi ve farmakolojinin sadece bilimsel yanının araştırılması noktalarında, eksiklikler olduğu görülmektedir.

1.2.2. Tıp Alanındaki Çözümleme Yaklaşımı

Tıbbın sahip olduğu geçmişe bakıldığında ilk ortaya çıkış şekli farmakolojide olduğu gibi insanda var olan bir rahatsızlığı gidermek ve onu tekrar sağlığına kavuşturmak için olmuştur. Bu yüzden 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra modern anlamda tıptaki gelişmeler incelenebilir. Geleneksel hekimlikten modern tıba geçişe bakıldığında temelinin Rönesans'a kadar uzandığı görülür. Çünkü Rönesans ile birlikte batıda iki düşünce ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, değerler sisteminde yaşanan değişme olurken ikincisi bilimsel bilgiyi kullanış şekli ve amacı olmuştur (Ersoy, 1998: 21-24). Bununla birlikte modern tıptaki gelişmelere bakıldığında mikroorganizma ismi ile anılan vücudun en küçük parçası kabul edilen parça üzerindeki çalışmalarda artışlar meydana gelmiştir. Hastalığı oluşturan tek bir neden yerini çoklu nedenlere bırakmıştır. Gözlem ve laboratuvar ortamında yapılan deneyler, bilimsel bilginin gelişmesinin önünü açmıştır. Bugüne bakıldığında ise modern tıp, gelişen teknoloji ile birlikte teşhis ve tedaviye öncelik vermiştir (Ersoy, 1998: 24-27). Bu durum 2006-20016 yılları arasında yaşanan gelişmelerle de birlikte düşünüldüğünde, modern tıp doktorlarının ismine tamamlayıcı tıp dedikleri alternatif yöntemlere ve halk hekimliği metotlarına yönelmelerinin sebeplerini açıklayabilir. Nitekim yapılan konferanslarda sunulan bildirilerden, televizyon programlarına katıldıklarında anlattıklarından anlaşılabilir. Hemen her

televizyon kanalında, radyo programlarında veya internet sitesinde bir modern tıp hekimi ile karşılaşılabilir. Doktorlar, halk hekimliğini daha çok modern tıbbın bir tamamlayıcısı olarak görmelerine karşın, onun tedavi yöntemlerini, doğallığını, organikliğini ve yaşama olan faydalarını anlatarak, ötelenip arka plana gönderilen bir alanının yani geleneksel hekimliğin yeniden popüler olmasına katkı sağlar.

Tüm bunlarla birlikte modern tıbbın ön gördüğü çözümlene yaklaşımına bakmak gerekirse deney ve gözleme dayalı laboratuvar ortamında uzmanlık alanlarında çalışan her bir insanın vücudun ayrı yerindeki rahatsızlığı gidermek için araştırma ve çözümlene yaptığı görülür. Uzmanlık alanlarının ortaya çıkışı ile birlikte de halk hekimliğine benzer bir durum baş gösterir. Çünkü halk hekimliğinde gördüğümüz ocaklık kavramında belli hastalık için belli halk hekimine gidildiği görülür. Modern tıptaki uzmanlık anlayışı ile bir nevi benzerlik gösterse de hastaya bakış açılarından başlayarak birçok farklı yanları vardır.

Tıp modelleri arasındaki bu anlayış farkı şu şekilde açıklanabilir: Halk hekimliği hemen her tedavi yönteminde insanı bütünlükçü bir yaklaşımla inceler. Onun için hastalık, insanın belli bir yerinde ortaya çıkan düzensizliktir ve ona neden olan durum ise yine vücudun başka bir yerinden kaynaklıdır. Örneğin; ruhsal bozukluk yaşayan birisi bu rahatsızlığı sonucunda mide ağrısı çekmiş olabilir. Rahatsızlığın tedavisi önce ruhu sonra mideyi iyileştirme ile sağlanır. Yani vücut bir bütündür ve ayrı ayrı ele alınamaz. Modern tıba bakıldığında ise Hipokrat'ın bütünlükçü anlayışından uzaklaştığı görülür. Hipokrat hastalığın olağanüstü güçler tarafından gönderilmiş bir bozukluk olduğunu düşünür. Bu noktada halk hekimliği ile benzerlik taşır. Çünkü halk hekimleri de hastalığın, Tanrı tarafından gönderilmiş birer ceza olduğunu düşünmüştür. Bu yüzden birer hekim olan Şamanlar, tanrının öfkesini dindirerek insanları iyileştirmeye çalışmıştır. Hipokrat'ın tedavide ki farkı ise hastalığı iyileştirmek için bilimsel çözümler üretmesiydi. Akılcı çözümler ararken dikkat ettiği şey ise “hastaya zarar vermeme” ilkesidir. İlkeleri ise ahlaki boyuttadır. Günümüzde tıp fakülteleri, öğrencilerinin mezuniyetinde “Hipokrat Yemini” denen bir yemin okuturlar. Bu durum, onun ilkelerinin yaşatıldığı yerin tıp fakültesi olduğunu gösterir.

Ayrıca modern tıp ve halk hekimliği arasında yer alan bu anlayış farklılığı özellikle son on yıl içerisinde modern tıbbın ve onun doktorlarının, halk hekimliği ya da geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarda da ortaya çıkar. Bu çalışmalarda yer alan fikirler modern tıp doktorlarının geleneksel iyileşme yöntemlerini, modern tıbbın tamamlayıcısı olarak gördüklerini gösterir. ⁵Bu bağlamda 21. yüzyılda modern tıp hekimlerinin halk hekimliği ile ilgili yapmış oldukları çalışmalara bakmak gerekir.

Bahsi geçtiği üzere modern tıp doktorlarının geleneksel yöntemlerle ilgili çalışmaları incelendiğinde, her ne kadar bağımsız bir yöntem olarak düşünülmesi de geleneksel yöntemlere ilgi duydukları sonucuna ulaşılabilir. Özellikle Hüseyin Nazlıkul ve Hakan Erlatan'ın yazdığı “Akupunktur Tamamlayıcı Tıp” isimli kitap alternatif tıbbın insan hayatı içerisindeki yeri, kullanılışı, önemi ve hızlı artışı konusunda bilgi vermektedir. Kitabın içerisinde yer alan makaleler, alternatif tıbbın bilimsel zeminde incelenmesi ve değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak, tıbbın bir alternatifi olduğu kadar insanlar için başlı başına bir tedavi modeli olduğunu da göstermektedir.

Bunun dışında Canan Karatay'ın yazmış olduğu kitaplar, modern tıbbın çoğu zaman yetersiz kalışı ve her ne kadar deney ve gözleme dayansa da insanlar üzerinde oluşturduğu güven eksikliğinin alternatif yöntemler ile doldurulduğunun göstergesi olabileceğini göstermektedir. Ayrıca bir modern tıp profesörünün alternatif tedavi yöntemleri kullanması ve halka bu yöntemleri birçok gösterge yolu ile iletmesi, geleneksel ve tamamlayıcı yöntemlerin hızla artmasını sağlamıştır. Yazılmış olan diğer

---

⁵ Abken, Ali, 2005. Akupunkturla Tedavi Sanatı. İstanbul: Mozaik Yayınları.

-Akben, Ali, 2007. Bir Ömür Boyu Sağlıklı Yaşam. İstanbul: Akis Kitap.

-Aktaş, Ümit, 2015, Bitkisel Kürlerle İlaçsız Tedavi. İstanbul: Hayykitap.

-Karatay, Canan, 2015. Anne Adayları ve Hamileler İçin Karatay Diyeti. İstanbul: Hayykitap.

-Karatay, Canan, 2013. Karatay Diyeti ile Beslenme Tuzaklarından Kurtuluş Rehberi. İstanbul: Hayykitap

-Karatay, Canan, 2013. Obezite ve Diyabete Çözüm Var. İstanbul: Hayykitap.

-Nazlıkul, Hüseyin-Eraltan, E. Hakan, 2002. Akupunktur Tamamlayıcı Tıp. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.

-Özer, Erhan, 2015. İçimizdeki Hekim: Şifa Sende. İstanbul: Doğan Egmont Kitapevi.

-Topuz Erkan, 2005. Kanserde Alternatif ve Tamamlayıcı Tıp: Bilimsel Yaklaşımla. İstanbul: İletişim Yayınları.

kitaplarda da benzer durumlar vardır. ⁶Bu kitapların dışında yazılmış olan birden fazla makalede mevcuttur.

Görüleceği üzere; modern tıp alanında eğitim almış birçok profesör, doçent unvanına sahip doktordan anestezi ve diyet uzmanına kadar birçok kişinin geleneksel tıp, alternatif ya da tamamlayıcı tıp alanında çalışma yaptığı görülmektedir. Ancak burada eksik olan nokta, modern tıp hekimlerinin halk hekimliği ya da alternatif tıp yöntemlerini modern tıba karşı bir tamamlayıcı olarak görmeleridir. Geleneksel tıp yöntem ve bilgileri onlar için bağımsız bir tedavi şekli değildir. Ayrıca modern tıpta eksik kalan bir başka nokta insan ve sahip olduğu kültürün unutulması durumudur. Örneğin; modern tıbbın kullandığı dili halkın anlamaması ve modern tıbbın, hastaların insan olduğunu unutmaması ve makine ya da alet gibi görüp içerisinde yaşadığı kültürün farkına varmaması durumları gösterilebilir. Bu noktada da iki tıbbi model karşı karşıya gelir. Belli dönem aralıklarında ise birbirlerine karşı üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Bu üstünlük ise bir dönem geleneksel hekimliğin ötelenmesine neden olmuştur. İnsanlar arasında gelişen organik yaşama, geç yaşlanma ve genç kalma isteği birçok zararı olan modern tıba karşı, insanların halk hekimliğine yönelmelerine sebep olmuştur. Bunu fark eden modern tıp hekimleri ise halk hekimliğinin veya alternatif tıp olarak bilinen tıp modelinin, insana zarar vermeyen yöntemlerini benimsemişlerdir. Bunun sonucunda da kültürel belleklerinde yer alan ve arka plana attıkları halk hekimliği belleğini yeniden

---

⁶ Altın, Reskan – Özden Ali, 2004. “Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, Syf: 231-235.

-Duran, Emel Taşçı, 2011. “Kanser Tedavisinin Yan Etkilerine Yönelik Alternatif Uygulamalar”, *S.D.Ü Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, Syf: 72-77.

-Göker, Kürşat - Yıldız, Hamza - vd. 2014. “Türkiye’de Çalışan Dermatologların Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Yöntemleri Hakkında Bilgi ve Yaklaşımları”, *Türkderm Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi Dergisi*, Sayı: 49, Syf: 31-36.

-Kav, Sulatan – Hanoğlu, Ziyafet – vd. 2008. “Türkiye’de Kanserli Hastalarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemlerinin Kullanımı”, *Uluslar Arası Hematoloji-Onkoloji Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, Syf: 32-38.

-Mollahaliloğlu, Salih – Kalaycı, Mehmet Zafer – vd. 2015. “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Yeni Dönem” *Ankara Med. Journal*, Cilt: 15, Sayı:2, Syf: 102-105.

-Özcebe, Hilal – Sevcen, Funda, 2009. “Çocuklarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbi Konu Alan Araştırmaların Değerlendirilmesi”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 4, Syf: 183-194.

-Tokaç, Mahmut, 2013. “Geleneksel Tıba Akademik Yaklaşım: GETTAM”, *Sağlık Dergisi*, Syf: 82-85.

keşfederek bu alan doğrultusunda çalışmalar yapmışlar, kitaplar yazmışlardır. ⁷Bu doğrultuda üniversitelerin tıp eğitimi veren fakültelerinde de tez çalışmaları yapılmıştır. Ahmet Karadağ'ın "Romatizmal Hastalıklarda Alternatif Tıp ve Tamamlayıcı tedavi Yöntemleri" isimli "Tıpta Uzmanlık Tezi" tıp doktorlarının halkın başvurduğu alternatif tedavileri önemsediklerini, araştırdıklarını ve halk hekimliği bilgilerine başvurdukları göstermektedir.

Yapılan tez çalışmaları, yazılan kitaplar ve makaleler geleneksel ve tamamlayıcı tıp adı altında anılan bir tıp modelinin bilimsel ortamda çalışılmaya başlandığının ve modern tıp doktorları tarafından kabul gördüğünün göstergesidir. Ancak modern tıbbın, geleneksel tıbbı konusunda eksik kaldığı nokta daha öncede bahsi geçtiği gibi geleneksel hekimliği modern tamamlayıcı bir yöntem olarak kabul etmesi, bu alanın bilim içerisinde bağımsız bir tıp modeli olarak benimsenmemesini sağlamış olabilir. Bunlarının dışında her ne kadar iki tıp yaklaşımında benzerlikler ve farklılıklar bulunsa da en büyük fark, araştırmalara getirilen çözümleme yaklaşımında kendisini gösterir. Halk hekimliğini inceleme alanına alan Halkbilimi, bağlam merkezli bir yaklaşımla insanları kültürden ayırmadan bir bütünlük içerisinde inceler. Araştırmasını yaparken yine kendisine ait olan derleme metodunu kullanır. Tıp da ise; bu durum deney ve gözleme dayalı olarak laboratuvar ortamında gerçekleşir.

1.2.3. Halkbilimi Alanındaki Çözümleme Yaklaşımları

Halkbilimin temel alanlarından birisi olan gelenek ve onu oluşturan parçalar birçok araştırmacı tarafından yüzyıllarca araştırılmıştır. Özellikle halk hekimliği, mutfak kültürü, giyim kuşam, dans gibi değişime çok uğrayan, ötelenen ve yeniden keşfedilen alanlar, araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Halkbilimin temel inceleme yöntemi olan

---

⁷ Düzen, Kerime Öğüt. (2012). Kanser Hastalarının Yaşam Kalitesi, Semptom Kontrolü ve Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Kullanım Durumlarının İncelenmesi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

-Gökgöz, Nurcan. (2014). Postmenopozal Dönemdeki Kadınların Menopoz Semptomlarına Yönelik Uyguladıkları Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Yaklaşımlarının Yaşam Kalitesine Etkisi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

-Karadağ, Ahmet. (2012). Romatizmal Hastalıklarda Alternatif Tıp ve Tamamlayıcı Tedavi Yöntemleri. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Tıpta Uzmanlık Tezi.

“Etnografi” ya da “Etnobilim”de bu arka plana atılan kültürel davranışları emik bir yaklaşımla açıklamaya çalışır. Ayrıca Etnografinin çalışanları olan etnobilimciler, kültüre hem içeriden hem dışarıdan bakmayı sağlayan emik ve etik bakış açılarına sahip olmalıdır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 281). Temel olarak Halkbilimi ve halkbilimcilerin araştırma yöntem ve tekniklerine bakmak gerekirse “Alan Araştırması” bunların başında gelir. Alan araştırmasının tanımı ise şöyledir: Belirlenen herhangi bir araştırma konusu ile ilgili olarak halk kültürü unsurları hakkında bilgi elde etmek amacıyla, sözü geçen unsurların bulunduğu topluma gidilerek çalışmalar yapmak olarak açıklanmaktadır (Çobanoğlu, 2010: 65).

Bu tanımlama doğrultusunda sahaya inen bir halkbilimci, alan çalışmasını gerçekleştirmek için öncelikle derleme yöntemi ile alanda bulunan veriyi toplar. Derleme çalışması ise iki şekilde gerçekleşir. İlki, gözlem yolu ile verinin toplanması; ikincisi ise kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda derlenen bilginin bilimsel çalışmalarda kullanılmak üzere hazırlanmasıdır. Yani toplanan bilgi belirlenen bir çözümleme yolu ile değerlendirilmelidir. Nitekim gerçekleştirilen çalışmalarda bağlam merkezli bir bakış açısına sahip olmalıdır. Araştırmacı kendi tepki ve yorumlarından ziyade içinde bulunduğu ortama, şartlara ve duruma göre çalışmasını gerçekleştirmeli ve değerlendirmesini yapmalıdır. Halkbiliminin önerdiği bakış açısı, araştırma ve çözümleme yöntemi bu doğrultuda yer almaktadır.

Bu açıklamalardan hareketle, halkbilimin bir alanı olan geleneksel hekimlik ya da alternatif ve tamamlayıcı tıp ile ilgili yazılmış kitap ve makalelere bakmak gerekir. Geleneksel hekimlik ile ilgili olarak yapılan tez çalışmaları giriş bölümünün ilgili araştırmalar kısmında anlatılmıştır. ⁸Bu bağlamda yazılmış kitap ve makaleler ile

---

⁸ **Kitaplar;**

- Adak, Nurşen Özçelik, 2015. Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Altan, Selim, 2000. Manisa Tıp Folkloru. İzmir: Akademi Kitapevi.
- Araz, Rifat, 1995. Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Baltaş, Zuhul, 2000. Sağlık Psikolojisi. Ankara: Remzi Kitapevi.
- Başar, Zeki, 1972. Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları. Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 217. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Elmacı, Nuran, 2013. Sağlık Antropolojisi. Ankara: Siyasal Kitapevi.

⁹doğrudan halk hekimliği, sağlık, hastalık ve tamamlayıcı tedavilerden bahsetmeyip içeriğinde bu kavramların geçtiği temel kaynaklar bu bölümde Halkbilimin temel inceleme ve çözümleme yöntemi doğrultusunda incelenmiştir.

İncelenen bu kitaplarının çoğunun halkın ihtiyaç duyduğu ve geleneklerinde yer alan, geleneksel hekimlik belleğinin derlenmesi ile oluşturduğu bilgisine ulaşılabilir. Selim Altan'ın Manisa yöresindeki geleneksel tıbbi bilgileri derlediği kitabı ile Rıfat Araz'ın Harput bölgesinde topladığı geleneksel hekimlik bilgileri ile oluşturduğu kitabı, Zeki Başar'ın Erzurum'daki halk hekimliğini anlatan kitabı, İsmet Zeki Eyüpoğlu'nun Anadolu'da yaptığı alan çalışması sonucunda oluşturduğu halk tıbbi kitabı bu açıklamayı kanıtlar niteliktedir. Bu kitaplarda en çok üzerinde durulan şey ise yöresel olarak varlık gösteren halk hekimliği uygulamaları olmuştur. Bunun yanında kitapların yazılma amaçları arasında, kaybolan ve unutulmak üzere olan geleneksel hekimlik belleğinin, kayıt altına alınarak gelecek nesillere aktarımı olabilir. Tüm bunlarla birlikte temel kaynak sayılan ve halk hekimliği ile ilgili yapılan alan çalışmaları ve mülakatlar sonucunda oluşturulan kitaplar da dâhil olmak üzere kütüphanelerde ve piyasada

---

-Erdemir, Ayşegül Demirhan, 2001. Şifalı Bitkiler, Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler. İstanbul: Alfa Yayınları.

-Ersoy, Tolga, 1998. İatokrasi, Tıp ve Kültür. İstanbul: Sorun Yayınları.

-Eyüpoğlu, İsmet Zeki, 1977. Anadolu Halk İlaçları. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

-Gürsoy, Akile, 2005. "Günümüzde Sosyal Bilimler ve Sağlık", Gelenekten Geleceğe Antropoloji. İstanbul: Epsilon Yayınları.

-Keyder, Çağlar – Üstündağ, Nazan – vd. 2015. Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları. İstanbul: İletişim Yayınları.

-Oğuz, Burhan, 2005. Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 5 (Halk Eczacılık ve Sağaltma Teknikleri). İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

-Sedaroğlu, Ümit, 2002. Eskiçağda Tıp, Eskiçağ Bilimleri Estitüsü Yayınları, No: 5. İstanbul: Ege Yayınları.

-Sönmez, Mustafa, 2012. Paran Kadar Sağlık. İzmir: Yordam Kitap.

-Turan, Fatma Ayten, 2000. Türkiye'de Halk İlacı Araştırmaları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

-Türkdoğan, Orhan, 1991. Kültür ve Sağlık Hastalık Sistemi. İstanbul: MEB. Yayınları.

⁹ -Acıpayamlı, Orhan, 1974. Türkiye'de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü. Ankara: Sevinç Matbaası.

-Alptekin, Ali Berat, 2011. Halkbilimi Araştırmaları. Ankara: Akçağ Kitapevi.

-Boratav, Pertev Naili, 2015. 100 Soruda Türk Folkloru. Ankara: Bilge Su Kitapevi.

-Örnek, Sedat Veyis, 1966. Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançları ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

-Kutlu, Muhtar, 2003. "Büyücü Şaman". Elemterefış – Anadolu'da Büyü ve İnanışlar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

geleneksel ve tamamlayıcı tıbbı dair birçok kitap bulunmaktadır. ¹⁰Halkbilimin inceleme alanı olan halk hekimliği ile ilgili sadece kitap yazılmamıştır. Buna ek olarak sayısı yüzleri bulan makaleler de yazılmıştır ve yayınlanmıştır. Halkbilimin inceleme alanı olan halk hekimliği ile ilgili doğrudan ve dolaylı olarak ilgisi bulunan kitap sayısı oldukça fazladır. Bu konu ile ilgili yazılmış makale sayısı da bir o kadar çoktur. ¹¹Özellikle Folklor Etnografya Bibliyografyası incelendiğinde bu sayının ne kadar fazla

---

¹⁰ **Makaleler;**

- Acıpayamlı, Orhan, 1963. "Türkiye Halk Hekimliğinde Dalak Kesme ve Etnolojik İzahı", DTCF Antropoloji Dergisi, Sayı: 1, Syf: 37-63.
- Acıpayamlı, Orhan, 1982. "Acıpayam da Halk Hekimliği", Antropoloji Dergisi, Sayı: 11, Syf: 11-16.
- Alptekin, Ali Berat, 2010. "Türk Halk Hikayelerinde Halk Hekimliği", Milli Folklor Dergisi, Sayı: 22, Sayı: 86, Syf: 5-19.
- Coşkun, Nilgin Çıblak, 2011. "Mersin'de Doğumla İlgili Adetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi", Lokman Hekim Journal, Sayı: 3, Syf: 1-12.
- Elmacı, Nuran, 2000. "Tıbbi Antropolojinin Araştırma Alanları ve Toplum Sağlığına Katkıları", Folklor/Edebiyat, Sayı: 22.
- Geleş, Fadime, 2008. "Osmanlı Mistik Yaşamında Tıbbi Yansımalar", *I. Uluslar arası X. Ulusal Tıp Tarihi Kongresi*, Cilt: 2, Syf: 1082-1091, Ankara.
- Kasapoğlu, Aytül, 2001. "Güncel Sosyal Sorunlar ve Sağlık", Toplum Bilim, Temmuz, Sayı: 13.
- Kızılcılık, Sezgin, 1996. "Geleneksel İyileştiriciler Üzerine Bir Araştırma", Birikim Dergisi, Sayı: 83.
- Oğuz, Yasemin, 1998. "Tıbbın Evriminde Sağmanlar ve Hekimler", *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*. Esin Kaya, Sevgi Şar (ed.), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, syf: 513-516.
- Özatalay, Gökçe Zeynep, 2014. "Aydın Yöresi Halk Hekimliğinde İncir'in Kullanımı", *K.M.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, Syf: 151-154.
- Özkan, Tuğba Saltık, "Folklorun Yüzyılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış", Milli Folklor Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 99, Syf: 137-144.
- Özsan, Gül, 2001. "Geleneksel ve Modern Tıp Üzerine", Toplum Bilim, Sayı: 13.

¹¹ **Folklor Etnografya Bibliyografyası;**

I.Cilt:

Kitaplar

- Bayatlı, Osman, 1938. Bergama'da Şifalı Otlar ve Lokman Hekim, İzmir: Kültür Basımevi.
- Salıman, Mustafa, 1948. Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği, Ankara: Ulus Basımevi.
- Ünver, Süheyl, 1953. Halk Hekimliği, Bugün ki Tababetin Menşei Nasıl Teşkil Etti ve Bundan Çıkardığımız Ders, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Ünver, Süheyl, 1979. Türk Mitolojisinde Yaşayan Lokman Hekim ve Hipokrat, İstanbul: Kenan Basımevi.

Makaleler

- Acıpayamlı, Orhan, 1967. "Türk Folklorunda Kuduz Hastalığı", Antropoloji Dergisi, Sayı: 4, Syf: 89-96-
- Gözyayın, Nevzat, 1967. "Deriye Çekme", T.F.A. Cilt: 10, Sayı: 216, Syf: 4467.
- İnan, Abdülkadir, 1943. "Gaziantep'te Halk İlaçları. KOPUZ, Sayı: 7, Kasım İkinci Teşrin, Syf: 159-160.
- Petekçi, Ahmet, 1962. "Bozkır'da Çocuk Hastalıkları Tedavisi", TFA, Cilt: 7, Sayı: 155, Syf: 2743.

olduğu görülmektedir. Türk Folklor Etnografya Bibliyografyasında yer alan çalışmalara ve 1940'lı yıllardan bugüne yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında birçoğunun daha önce bahsi geçtiği üzere bir yöreye ait halk hekimliği belleğinin ve uygulamalarının derlemesi şeklinde bir gelişme gösterdiği görülür. Birçoğunda ise geleneksel hekimlik, geleneksel iyileştiricilik çerçevesinde, halk hekimliğine dair bilgiler verdiği ve bunun aktarımını sağladığı dikkat çeker. Türk Folklor Etnografya Bibliyografyasında geçen makale ve kitaplar, temel kaynak işlevi görmekle birlikte, yöre yöre halk hekimliği belleğinin öğrenilmesini ve gelecek nesillere aktarılmasını da sağlamaktadır.

Ancak hem tıbbın hem eczacılık ve farmakolojinin hem de halkbilimin hekimliğe bakış açısına, onu kullanımına ve bu çerçevede oluşturdukları yayınlara bakıldığında, birçok noktada eksiklikler vardır, denilebilir. Bu eksiklikler ise halk hekimliğinin değişim ve dönüşüm sürecini etkileyen diğer faktörlerin dışarıda bırakılarak tek yönlü çalışmalar yapılması durumudur.

1.3. ÖNERİLEN ÇÖZÜMLEME YAKLAŞIMI

Halkbiliminin temel yöntemlerinden birisi olan alan çalışması, araştırmacıların içerisinde buldukları kültürleri incelenirken bağlam merkezli bir yaklaşımla olaylara

---

-Ülkütaşır, Mehmet Şakir, 1930. "Sinop'ta Halk Hekimliği Hakkında Birkaç Not". HBH, Yıl: 1, Sayı: 4, Syf: 6-7.

-Yarar, İsmet, 1969, "Göbek Düşkünlüğü", FOD, Sayı: 1, Syf: 27-28.

II.Cilt:

-Yardımcı, İlhan, 1970. Şifalı Bitkiler ve Halk İlaçları, İstanbul: Özdemir Matbaası

III.Cilt:

Kitaplar

-Başar, Zeki, 1973. Erzurum İlinde Şifalı Sular, Yerler, Genel Durumları, Nitelikler, Ankara: Sevinç Matbaası.

-Bayatlı, Osman, 1968. Bergama'da Resimli Şifalı Otlar, Lokman Hekim, İzmir: Kültür Matbaası.

-Türkdoğan, Orhan, 1972. Doğu Anadolu'da Sağlık Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması. Erzurum'da Bir Kasabanın Medikal Sosyolojik Yapısı, Erzurum: Atatürk Basimevi.

Makaleler

-Atilla, Osman, 1947. "Afyonkarahisar Kaplıcaları", Ülkü Dergisi, Cilt:1, Sayı: 2, Syf: 26-28

-Aytar, Selçuk, 1974. "Akbaba Köyünde Halk Tedavi Usulleri", Türk Folklor Araştırması Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 297, Sayfa: 6952-6953.

-İnan, Abdülkadir, 1943. "Gaziantep'te Kullanılan Halk İlaçları", Kopuz, Cilt: 1, Sayı:7, Syf: 159-160.

ve eylemelere odaklanmasını sağlamalıdır. Bu yaklaşım tarzı herhangi bir kültürel eylemi, içinde bulunulan yerin kültürel özellikleri doğrultusunda anlamayı ve anlatmayı sağlar. Halk hekimliği alanında çalışan halkbilimciler için de durum geçerlidir. Ancak yıllar içerisinde yapılan çalışmalara bakıldığında, alan çalışmalarında sadece çalışılan konu ile ilgili dinamiklerin dikkate alındığı görülür. Bu durum ise şu şekilde açıklanabilir: Halk hekimliğinin temel konuları olan ocaklık, büyücü hekimlik ya da alternatif tıp adı altında geçen yöntemlerin büyük oranda derleme tekniği ile kayıt altına alındığı görülür. Herhangi bir bölgenin halk hekimliği çalışılırken o bölgenin siyasi, ekonomik, dini durumu gibi birden fazla etkenden sadece sağlıkla ilgili olan kısmı incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan derleme çalışmaları sonucunda da bu yöntem ile çözümlenme yapılmıştır. Bu şekilde bir açıklama yaparken amaç derleme yöntemini yermek değildir. Derlemenin süreç odaklı olarak yapılmaması durumunu vurgulamaktır.

Bu bağlamda bu tez çalışmasının diğerlerinden farkı, halk hekimliğine karşı belirlediği yaklaşım ve çözümlenme yönteminde ortaya çıkar. Çalışmanın bakış açısı son on yıl (2006-2016) içerisinde gerçekleşen halk hekimliği belleğinin ötelenmesi ve yeniden üretimi olayını sadece iç dinamiklerle değil dış dinamiklerle ele almaktır. Yani geleneksel hekimliğin yeniden üretim sürecinde etkili olan kültürel-ekonomik olaylar, siyaset ve dinin geleneksel hekimliğe etkisi, medya ve kitle iletişim araçlarının popülerite üzerinde yarattığı izlenim gibi sadece sağlıkla ilgili olmayan birçok faktör bu çalışma içerisinde anlatılmıştır.

Ayrıca tıp ve eczacılık alanında yazılmış tezler ile diğer yayımlara bakıldığında, iki bilimsel alanın, yani halk hekimliği ile modern tıbbın birleştirilmeye çalışıldığı görülür. Bunun en güzel örneği ise halk arasında soğuk algınlığına karşı, limon suyunun içerisine aspirin katılarak içilmesi durumu oluşturur. Bunun gerçekleşmesinin nedeni ise insanların modern tıba karşı, geleneksel iyileşme metotlarını kullanması ile halk hekimliğine karşı modern tedavileri kullanmasında gizlidir. Yani her iki durumda da iki tıp modeli iç içe geçmeyi başarmıştır. Ancak bu bütünleşme sağlanırken eksik olan şey, hem farmakolojinin hem de modern tıbbın, halk hekimliğini veya alternatif tıbbı, tamamlayıcı birer yöntem olarak görmelerinden kaynaklanır. Bağımsız bir tıp modeli olan halk hekimliğinin, tamamlayıcı bir model olarak görülmesi sonucunda ise sadece

derleme yöntemine dayalı, geleneksel hekimlik bilgilerinin kaydedildiği görülür. Buda halkbilimi alanında bir boşluk doğmasına neden olmuş olabilir. Bunun sonucunda da halk hekimliğinin sadece iç dinamiklerle değerlendirilmesi ve dış faktörlerin dikkate alınmaması sorunu ortaya çıkar.

Bunların dışında önerilen çözümlere yaklaşıma bakıldığında, genel olarak halk hekimliği ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda diğer eksiklikler dikkat çeker. Halk hekimliği belleği ve bilgisinin sadece köylerde olduğunu düşünen ve oralarda bu bilgileri arayan birçok araştırmacının geleneğin, dolayısıyla geleneksel hekimliğin kente taşındığı ve orada kendisini yeniden ürettiği durumunu göz ardı etmesi, kentlerde kendisini gösteren ve küreselleşme ile hızla artan ve yayılan organik beslenme ve bununla bağlantılı anti-aging uygulamalarının çevrecilik uygulamaları ile daha da fazla artması, köydeki organik yaşamın yine kente taşınması ve burada köy pazarları adı ile sağlıklı yaşamı vaat etmesi ve bu doğrultuda geleneksel hekimliğin organik ya da köy pazarları diye bilinen yerlerde aranması yine bunlara paralel, aktarların popülerleşmesi ve AVM organik pazarlarına ilginin artması, geleneksel bir iyileşme aracı olan kaplıcaların, geleneğin modernleşmesi sonucu sıpalara dönüşmesi ve geleneksel bilginin kültürel-ekonomik bir alan olması, alternatif tıbbın içerisinde yer alan yoga, tai masajı gibi uygulamaların yine küreselleşme sonucunda kendisini yenileyerek birer ekonomik gelire dönüşmesi ve geleneksel bilginin para ile alınabilir bir şey olması gibi daha birçok olay, halk hekimliğinin sağlık çerçevesinde ele alınamayacağını gösterir. Çünkü yıllar içerisinde her şey değiştiği gibi gelenekte de değişimler ve dönüşümler olmuştur. Bu çalışmada ise geleneğin ve onun içerisinde yer alan halk hekimliği belleği ve uygulamalarının dış etkenler sonucunda ötelenmesi ve sonrasında yukarıda sayılan olaylarla birlikte yeniden keşfi çok yönlü bir bakış açısı ile ele alınacaktır. Bu değerlendirme de yine bağlam merkezli bir bakış açısı farklı dinamiklerle değerlendirilecektir. Yani çalışmada önerilen çözümlere yaklaşımı diğer birçok araştırmadan farklı olarak bir geleneksel bilginin tüm yönleriyle ve dinamikleriyle ele alınış yöntemi olacaktır.

Ayrıca her ne kadar zamanla birlikte kültürde ve gelenekte değişimler ve dönüşümler yaşanmış olsa da, insanlar için asıl olan, geleneksel bilginin işlevselliği olmuştur.

Bunun nedeni olarak ise toplumun ihtiyaçlarının karşılanması ve hayatlarını kolaylaştırıcı Şeyler araması gösterilebilir. nk işlevselci yaklaşımın kendi içerisinde barındırdığı özelliklere bakıldığında bu durum net olarak ortaya çıkar. zkul obanoğlu Halkbiliminin işlevselci çözümlene yaklaşımını Şu Şekilde açıklar:

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi
2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme
3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılarak eğitilmesi işlevi
4. Toplumsal ve kişisel baskıdan kurtulmak için kaçıp kurtulma mekanizması

William Bascom'un basite indirgeyerek yaptığı bu sınıflandırma halkbilimi içerisinde son derece başarı ile kullanılmıştır (obanoğlu, 2010: 256-257).

zkul obanoğlu'nun bu açıklamasını, bu çalışmada kullanılacak olan bağlam merkezli bakış açısı ve işlevselci yaklaşım açısından önemlidir. Ayrıca bu sınıflandırmadan hareketle, bir çözümlene yaklaşımı önermek gerekirse yukarıda bahsedilenleri destekler nitelikte bir yaklaşım ortaya çıkmalıdır. İnsanlar için halk hekimliği geçmişten ya da gelecekte bağımsız olarak var olmamaktadır. Onlar için hayatlarını kolaylaştırıcı, maddi yükü az, ulaşılması kolay, sadece sağlık veya hastalık ile değil yaşam içerisinde varlık gösteren her Şey ile bağlantılı bir Şey olmalıdır. Yani işlevsel ve kullanışlı bir Şey olmalıdır.

Bu tez çalışması içerisinde de tam anlamıyla işlevselci ve bağlam merkezli bir çözümlene yaklaşımından hareket edilecektir. Yani geleneksel hekimlik hem içinde bulunulan ortam doğrultusunda dış çevresi ile ele alınacak hem de toplumun ne derecede ihtiyaçlarını karşılıyor ona bakılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ (ANKARA KENT ÖRNEĞİ)

Toplumların en fazla söz ettiği konulardan birisi olan gelenek kavramı, kültürleri ve insanları bir arada tutmaya yarayan bir işlev görmektedir. Herhangi bir gelenek insan zihni içerisinde bazen bilinçli bazen de istemeden kendisini göstermektedir. Bu şekilde devamlılık sağlayan gelenek ve onun unsurları, yıllar içerisinde toplum şartları doğrultusunda ya devamlılık sağlar ya da işlevini yitirdiği için ortadan kalkar. Bazen de gelenek ya da geleneksel bilgi, ortamın şartları ve istekleri doğrultusunda değişim ve dönüşüm geçirir. Yapılan bu çalışmada da geleneğin önemli bir unsuru olan halk hekimliğinin, geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda gelenek tanımlamalarına bakmak gerekirse:

Gelenek geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine aktarılan bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi, daha geniş anlamıyla da kültürdür. Ayrıca gelenek sözlü ve yazılı olmak üzere ikiye ayrılır. Yaşamın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynar (Örnek, 2014: 178).

Bu tanımlamadan geleneğin kültür ile eş anlamlı olarak değerlendirildiği görülür. Ancak insanlar arasında geleneğin aktarıcıları ve yaşadığı yer olarak genellikle köyler düşünülür. Bu yaklaşım tarzı, geleneğin şehirde yani kentlerde var olamayacağı izlenimini uyandırır. Bakış açısı yönünden her ne kadar farklı düşünceler ortaya çıksa da gelenek, insanın var olduğu her yerde kendisini gösterir. Buna hem köyler hem de kentler dâhildir.

Emiroğlu ve Aydın ise geleneği insanlar tarafından üretilmekte, taşınmakta ve nesillere aktarılmakta olan bir şey olarak ifade eder (Emiroğlu-Aydın, 2003: 330). Kültür ile geleneği eş anlamı olarak gören bir başka kişi Yadigar Türkeli Sanlı olmuştur. Ona göre “Kültür-özel anlamıyla gelenek- bir kimlik kaynağıdır.” (Sanlı, 2011: 153). Oxford English Dictionary (Oxford İngilizce Sözlük)’e göre gelenek, miras bırakılarak kuşaktan kuşağa (özellikle sözlü olarak) aktarılan ya da nakledilen bir şeydir (Mangion, 2014: 2). Hobsbawm’ a göre gelenek, yeni olaylara adapte olmuş eski olayları ise düşündüren

formlara saklanmış ya da yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini belirterek bugünde oluşan bir şeydir. Bu anlamı ile gelenek (tradition), ‘geleneksel’ denen toplumlarda yer eden ‘görenekten’ ayrılamaz (Hobsbawm, 2006: 3). Giddens gelenek için “ Belirli bir etkinlik ya da deneyimi, yinelenen toplumsal uygulamalarla yapılanmış olan geçmişin, bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştirilen bir zaman ve uzam kullanma yoludur” der (Giddens, 2004: 42).

Geleneğin tanımlamaları yukarıdaki şekilde farklılık gösterirken yapılan tanımlamalarda farklı kavramların vurgulandığı dikkat çeker. Sedat Veyis Örnek yaptığı gelenek tanımlamasında nesiller boyunca aktarılan bir şey olduğundan bahseder. Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın ise kentlerde ve köylerde var olan insan tarafından üretilen bir şey olduğunun vurgusunu yapar. Yadigar Türkeli Sanlı, geleneği kimlik ile bir tutar. Hobsbawm ise gelenek ve göreneği eş anlamlı olarak ele alır. Giddens ise bugün ve gelecekte sürekliliği olan bir şey olarak görür. Vurgulanan bu özelliklere bakıldığında genel olarak bir tanımlama yapmak gerekir ise gelenek, “Nesiller boyunca aktarılan, toplumun kültür ve kimliği ile birlikte oluşan, bugünden hareketle gelecekte bir süreklilik sağlayan, kentler de ve köylerde insan tarafından üretilen bir şeydir” denilebilir. İnsanlar tarafından üretilen bu geleneğin kentlerde yaşadığının en önemli göstergelerinden birisi halk hekimliğidir, denilebilir. Bunun nedeni de; toplumların, sağlık ve hastalık konularında, modern tıbbın yanında, alternatif bir tedavi yöntemine ihtiyaç duymaları olmuştur. Bu durum, geleneğin insanın bulunduğu her yerde kendisini ve işlevini sürdürdüğünü gösterir.

Giddens, her yeni kuşağın devraldığı geleneği, yeniden üretmesi gerektiğini söyler (Giddens, 2004: 42). Dolayısıyla da geleneği süs olarak var etmek, değiştirmek ve suistimal etmek yolu ile kullanmak geleneğin dönüşmesine ortam hazırlar (Yalçın, 2013: 173). Bu durumu oluşturan nedenlere bakıldığında, modernitenin etkili olduğu söylenebilir. Modernite ve gelenek arasındaki ilişki, bazen modernitenin gelenek ile girdiği savaş durumunun da ismi olmuştur denilebilir. Modern ve geleneksel ayrımının oluşum sebepleri arasında iki farklı alanın etkisi vardır. Bu iki alan siyaset ve edebiyattır (Yalçın, 2013: 172). Kahraman’a göre siyasal modernite, varlığını kabul ettirmek ve güçlü olmak adına geleneksel olanı geri planda bırakır. Bu da geleneksel bellek

sorununu ön plana çıkarır. Geleneksel olanı yok etmeye çalışarak yeni bir bellek yaratma, siyasal modernitenin en önemli metotlarından birisi olmuştur. Modernitenin edebiyatla ilgili olan tarafı, 1839 Tanzimat Fermanının ilan edilmesi ile birlikte yayınlanmaya başlayan edebiyat dergilerindeki eski-yeni çatışması ile oluşmaya başlamıştır. Tanzimat ile başlayan bu çatışmanın Cumhuriyet döneminde dekendisini gösterdiği görülür. Ancak Cumhuriyet dönemi ile başlayan bu süreç, geleneksel olanın büyük zarar görmesine yol açmıştır. Bu durum yeni olan ise önemsendiği geleneksel olanın ise ötelenmeye başladığı bir dönemin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeninin ise bu derece ön planda olmasında politikanın desteği etkili olmuştur. Bu durumun sonucunda da siyasi irade geleneksel olan her şeye karşı bir savaş başlatmıştır.

Bunlara ek olarak küreselleşme ve medyanın artan etkisi, geleneğin üzerinde de bir etki oluşturmuştur, denilebilir. Geleneğin ve geleneksel bilginin yıllarca arka plana atılmasına ve ötekileşmesine neden olan bu durum onun bir parçası olan halk hekimliğinin, sadece köylerle bağlantılı olduğu düşüncesini yaygın hale getirmiştir. Halk tıbbının köylerden yola çıkarak gelişme gösterdiğini söyleyen Yoder, halk tıbbının hekimlerinin, yaşlı köylülerden oluştuğunu söyleyen Alman tıp tarihçisi Büttner, halk tıbbına dış dünya ile bağlantının az olduğu yerlerde rastlandığını düşünür. Şehirlerde yaşayan ise orta tabaka ve emekçi sınıftır ve bu sınıf zamanla halk tıbbını geri plana atmıştır. Öncelikle modern tıba başvurmayı düşünmüşlerdir. Ancak ondan sonra koca karı ilaçlarına ve büyüye başvurmayı hedeflemişlerdir. Daha entelektüel yerlerde bile özellikle kadınlar, büyücülüğü, falcılığı ve bunlar gibi yolları kullanmışlardır (Yoder, 2009, 392-394).

Bekli de günümüz de halk tıbbının ötekileştirilmesini ve arka plana atılmasını anlamak için öncelikle halk kavramının ne olduğuna bakmak gerekir. Alan Dundes'in bugünde geçerli olan halk tanımlamasından önce 19. Yüzyılda yapılan halk tanımlaması şöyledir; medeniyetin dışında yaşayan, eski moda insanlar olarak kabul edilen halk, köylü kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir. Medeni-seçkin ve medeniyetten çok uzak "vahşi" arasında bir tür olarak düşünülen ve bunların dışında okuma-yazma bilmeyen cahil insanlar olarak ele alınmıştır (Dundes, 2006: 12-13).

Gelenek ve yeni arasında oluşan bu süreç, yeni ve modern olanın gelenek üzerinde oluşturduğu hâkimiyet ile son bulmak üzereyken, gelenek yeniden gündeme getirilmiştir. Bazılarına göre geleneğe ve geleneksel bilgiye iade-i itibar yapılmıştır. Geleneğe olan yeniden dönüş ise sadece edebiyat ile olmamış, müzikten sinemaya birçok alanı etkilemiştir (Yalçın, 2013: 173).

Bu açıklamalarda önemli olan nokta, geleneğin yeniden keşfi mi sağlanmaya çalışılmıştır? Yoksa ticari bir nesne olarak metalaşması ve bu yönde keşfimi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır? İşte tezin bu bölümünde bu sorular cevaplanmaya çalışılacaktır. Ayrıca bunlara ek olarak halkın tanımından yola çıkarak geleneğin ve kültürün yaratıcılarının, köyde yaşayan insanlar olduğu algısının kökenlerinin 19. yüzyıldaki bu tanımlamaya bağlandığı söylenebilir. Her ne kadar zaman değişse de, halkın anlamı ve yeri yukarıdaki tanımlamadan farklılaşsa da sonuç olarak geleneğin yaratıcılarının köylü halk olduğu imajından izler bugünde kendisini gösterir. Bu noktalar ise çalışmanın temel konularından olup burada açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. GELENEĞİN KENT YAŞAMINDAKİ YERİ

Geleneğin kent yaşamındaki yerini anlatmadan önce, kenttin ne anlama geldiğine bakmak gerekir. Kent, Hout, Thalman ve Valbelle'ye göre; karmaşık bir yapı içerisinde gelişme gösteren toplumun, bireysel olarak sonuçlandıramadığı sorunlarının ortadan kalkmasına olanak sağlayan ve kendine özgü bir yapısı bulunan yerleşim mekânının ismidir. Bu nedenle kent, özellikle içerisinde bulunan kişilerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliğini gösterir (Hout, Thalman vd. 2000: 33). Weber ise şehri, “Çoğu kere çok büyük bir kalabalığın yoğun bir şekilde yerleştiği ve sakinlerinin birbiriyle karşılıklı kişisel tanışıklıklarının olmadığı geniş bir koloni oluşturdukları alan olarak düşünür” (Weber, 2012: 67).

Bu tanımlamadan hareketle; kentte meydana gelene çeşitliliğin geleneği etkilediği sonucu çıkarılabilir. Çünkü kentte yerleşen her birey, kendi geleneğinden ve kültüründen izleri ve özellikleri beraberinde getirir. Zamanla kentin kenti içerisinde kurduğu düzen, geleneksel olanın yavaş yavaş geri plana atılarak unutulmasına da

olanak sağlamıştır. Bu sayede de kentte kurulan yeni düzen farkında olmadan yeni bir geleneğinde oluşumuna katkı yapmış olur. Bu yeni oluşan gelenek ise modernite adı altında ortaya çıkmıştır.

Ayrıca sayısal veriler incelendiğinde 1950'lerde dünya çapında nüfusu bir milyondan fazla olan 86 kent varlık göstermiştir. Ancak 2015 yılına gelindiğinde bu sayı 550'ye çıkmıştır. Dünya genelindeki kentli iş gücü nüfusu ise 1980'lerden sonra iki kat daha çoğalmıştır. Dünya çapında yer alan kırsallar incelendiğinde ise nüfus azami rakamlara ulaşmıştır ve 2020'den sonra da azalmaya başlayacaktır ve 2050'lere gelindiğinde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde ikamet etmiş olacaktır (Davis, 2007: 16). Bu sayısal veriler sadece kentlerin artan nüfusu ile köylerin azalan nüfusunu göstermemektedir. Köyden kente yaşanan bu göçler, beraberinde değişim ve uyarlanmayı da getirmiştir. Köylerden gelen insanlar kendi kültürel özelliklerini kentlerde sürdürmeye başlamıştır. Bu da bir uyum sorununu meydana getirmiştir. Ayrıca yerleşim yerlerine ve tiplerine bakıldığında da bir gecekondulaşma olduğu görülmektedir. Kentte kurulan yeni düzene adaptasyon, Mike Davis'e göre farklı büyüklük ve iktisadi özelliği bulunan kentlerde, insanların kendi içlerinde ve birbirleri arasında eşitsizliğin giderek artmasına neden olmuştur (Davis, 2007: 21).

Ayrıca kentlerde oluşan gecekondulaşmaya bakıldığında sadece Türkiye'de değil dünyada etkin bir soruna neden olduğu görülür. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Programının Ekim 2003'te yayınladığı *The Challenge of Slums* adlı raporu, bu konuyu ana başlığı olarak belirlemiştir. Gecekondulu mahallelerinin ortak özelliklerine bakıldığında aşırı kalabalık eski evler olduğu, hastalık, yoksulluk ve ahlak düşkünlüğünün bir karışımı olduğu yönünde düşünceler vardır. Aşırı kalabalık olma durumu, kötü ve kaçak inşa edilmiş konutlardan oluşma ve sağlıktan mahrum olma (Davis, 2007: 34-38) kentlerin gecekondulu mahallerinde geleneksel uygulamaların hızlı bir şekilde artmasına ve uygulanmasına neden olmuştur. Çünkü onlar için modern yöntemler pahalı, ulaşılması zor ve hatta çok gerek duyulmayan bir şeydir. Bu konu ile ilgi kaynak kişi görüşmesi şöyledir:

“Evliliğimin bir döneminde Ankara’da Mamak’ta yaşamıştık. O zaman sadece iki kızım vardı. Üçüncüsü de orada doğdu. Arkadaşlık, komşuluk bağları yüksek bir yerdi Zerdalitepe. Ancak oraya yerleşme sebebimiz tamamen parasızlıktandı. Eşim yeni iş yeri açmıştı. İki çocukla kala kaldık. Gecekondualarda ev kiralari ucuzdur. Geçim sıkıntısı derken yerleştik oraya. Hayatımda ilk kez doktor bulamadım. Süt alamadım. Hem parasızlıktan hem de oraların yaşamı çok zordur. Bir tepenin başında yaşıyorsunuz. Ne sağlık ocağı, ne bakkal, ne de manav var. Suyu üç dört komşu ortak kullanıyorduk. Ev deseniz rutubet, soğuk... Bu şekilde yaşıyoruz. En kötüsü de kızımın sırtından çiban çıktı. Doktor yok, para yok. Çocuk acıdan uyuyamıyor. Devamlı bağıyor. Sonra bizim komşu Melek abla ben anlarım bu işlerden getir de bir bakayım dedi. Kızı kaptığım gibi yanına götürdüm. Önce temiz bir toprağıeledi. Sonra kiremidi kırdı ve ısıttı. Sonra kızımın sırtındaki çibani sıklı. O sıklıkça çocuk bastı feryadı. İçinden kan, irin ne ararsanız çıktı. Sonra o kiremidi toprakla birlikte sardı. Çocuğum o gece rahat bir uyku uyudu. Sabaha baktığımızda tertemiz toprak sap sarı olmuştu. İzi de kalmadan iyileşti. Tabi bu yöntemler en son ki iş olmalıydı. Ama napacaksınız doktor, hastane, sağlık ocağı bir şey yok. Olsa da para yok. Bu şekilde kendi kendimize iyileşiyoruz” (K.K. 4).

Yukarıdaki görüşmede dikkat edilecek nokta, kentlerin yoksul yerlerinin yani gecekonduaların geleneği ve geleneksel hekimliği kullanım şekilleri olmaktadır. Onlar için geleneksel hekimlik veya geleneğin diğer elemanları sonradan öğrenilen, unutulup yeniden keşfedilen birer nesne değildir. Hayatları içerisinde doğal bir eylem ve gereksinim olarak vardır. Çünkü onlar için gelenek, işlevsel birer kullanım gerecidir. İşlevini yitirmedeği sürece de doğal olarak nesillere aktarılmaya devam edecektir. Yani ayrı olarak bir çaba sarf etmelerine gerek yoktur. Yapılan görüşmelerde bu durum oldukça açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Bu bağlamda Özbay’a göre, geleneğin kentli yaşam içerisindeki yerine bakıldığında bir diğer etken aile olmuştur. Çünkü gelenek, köyden kente taşınmaya başladığında önce ailede değişimler yaşanmıştır. Kentleşme, sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinde,

hemen her toplumda olduğu gibi Türk Toplumunu içerisindeki aile yaşamında da değişimler olmuştur. Aile, kapitalizm ve sanayileşme öncesinde toplumun yeniden üretilmesini sağlayan tek ve bağımsız kurumdu. Toplum ile birey arasındaki ilişkileri düzenleyen ve sürdüren bir işleve sahipti (Özbay, 2015: 34-36). Bunlardan hareketle, ailenin bu işlevlerinin şehre geldiğinde dönüşmeye ve hatta yok olmaya başladığı görülür. En önemli işlevi olan geleneği aktarma ve koruma görevi, kentte gelişle birlikte sarsılmaya başlamıştır.

Geleneğin ötelenmesinin en önemli iki nedeni, daha önceki bölümde anlatılmıştır. Buna ek olacak olan küreselleşme ve medyanın etkisi ise yadsınamayacak şekildedir. Çünkü kentte hızla artmakta olan küreselleşme ve modernleşme, köyden kentte göç eden toplumları etkisi altına almaya başlamıştır. Bununla birlikte de geleneğin eski, gerici, hatta kullanılmaması ve sürdürülmemesi gereken bir şey olduğu yönündeki düşüncelerde artışlar olmuştur. Bu yönüyle de gelenek ve geleneksel bilgide bir ötekileştirme, küçük görülme ve dışlanma meydana gelmiştir. Tabii ki bunun olmasında ve hızlanmasında ki en önemli faktör, iletişim araçları ve onlarla yapılan reklamlar, programlar ve filmler olmuştur. Modernite ile ortaya çıkan yeni tutum ve davranışlar, geleneğin ve geleneksel bilginin yerini almaya başlamıştır. Gelenek ise; sadece köylerde yaşayan ve sürdürülen bir şey olma yoluna girmiştir.

Gelenek içerisinde yer alan ve onun önemli birer unsuru olan mutfak kültürü, giyim-kuşam, dans, halk dili ve inançları büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Mutfakta artık geleneksel olarak pişen ve kültürü yansıtan yiyecek ve içeceklerin yerini, modernite ve küreselleşme ile hızla yayılan yeni ürünler almaya başlamıştır. Toplum tek tip bir beslenme alışkanlığı kazanmaya yönelmiştir. Bunun en güzel örneğini ise kültürel birer yemek olan lahmacun, kebab, pide, mantı gibi yemek dükkânlarının yerine açılan MC Donald, Burger King gibi yerler oluşturur. Bu yerler açılmaya başladığında, geleneksel yemek dükkânlarında hızlı bir kapanış görülmüştür. İnsanlar yeni gelen ve kendilerine ait olmayan bir kültürü, küreselleşmenin sonucunda benimsemiştir. Tüm dünya ile aynı anda aynı şeyleri yemek, toplumun büyük oranda ilgisini çekmiştir ve farklı olana yönelmelerine neden olmuştur. Yapılan alan çalışmasında özellikle 20. Yüzyılın

sonunda doğmuş ve yetişmiş bireylerin, bu görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bunlardan birkaçının o çağlarda sahip oldukları görüşler aşağıda verilmiştir:

“Lise çağlarımda lahmacun, kebab gibi yiyecekleri yediğimde arkadaşlarıma söyleyemedim. Onun yerine herkes hafta sonları gittiği hamburgerciyi anlatırdı. Bizim aramızda hamburgerciye gitmek ve Amerikan fast food’unu yemek bir moda gibiydi. Diğer yemekler yani bizim Türk yemekleri onların yanında sönük kalırdı. Ailelerimizde bizi ısrarlarımız doğrultusunda hamburger yemeğe götürürdü. Bizim çağımızda hamburger bildiğiniz modaya dönüşmüştü” (K.K.1)

“Ben ortaokula giderken meşhur olmuştu fast food geleneği. Gelenek diyorum çünkü benim yaşlarımdaki tüm çocuklar o zamanlarda deli gibi hamburger, kola yer içerdi. Bize göre evde yapılan yiyecekler eskiydi, modası geçmiş yiyeceklerdi. Bizlerin arasında hamburger yeni bir gelenek olarak doğmuştu” (K.K.2)

“Bizler yetişkin olarak bile hamburger, kola tufanına kapılmış insanlarız. Hem kolay hem de ucuza karın doyuruyor hem de günümüzün bir getirisi olan yeni sisteme ayak uyduruyoruz. Bizlerinde etkisiyle dışlandı geleneksel yemekler. Dışarıda yiyemiyorsak evde hamburger hazırlamaya başladık. Çünkü kolay, maliyeti ucuz. Kim uğraşacak mantıyla, sarmayla... İnsanlar bizim için yapıp önümüze koyuyor. Birde devamlı reklamlarda bize gösteriyorlar bu yiyecekleri. Bizlerde hem meraktan hem de kolaylık olsun diye artık bu tarz yiyecekleri tercih ediyoruz” (K.K.3).

Mülakatlardan elde edilen verilerin sonucunda, geleneksel yiyecekler yani kültür, farkında olmadan arka plana atılmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla artan küreselleşme, reklam ve medya, tek tip bir yiyecek sistemi doğurmuştur. Bu durum sadece yemek kültüründe değil, giyim-kuşamda da kendisini göstermiştir. Kırdan kente göç eden aileler, burada bulunan giyim tarzına hem adapte olmak hem de çağı yakalamak için kendilerine ait olan geleneksel kıyafetlerden uzaklaşmaya, hatta hiç

giymemeye başlamıştır. Geleneksel kıyafetleri giyip sokağa çıktıklarında alay konusu olmaları, onların akıllarında geleneksel olanın kötü olduğu algısını yaratmaya başlamıştır. Yine 20. yüzyılda çekilen, köyden kente göçü anlatan filimler de kadınların ve erkeklerin giydiği kıyafetlerin köylü kıyafeti olduğu düşüncesi ile alay konusu olması, o filmleri izleyen insanların, gelenekten ve kültürden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Bu filmler içerisinde en dikkat çekici olanı ise başrolünü Levent Kırca'nın oynadığı "Taşı Toprağı Altın Şehir" filmi olmuştur. Filmin hem konusunun hem de içerisindeki kahramanların konuşmasının ve kıyafetlerinin alay konusuna dönüşmesi anlatılmaktadır. Bu temada olan bir başka film ise başrolünde Zeynep Değimenci'nin oynadığı "Hayat Sevince Güzel" filmidir. Bu filmlerden etkilenecek hayat tarzlarını gelenekselden moderne taşıyan insanların düşünceleri aşağıda ifade edilmiştir:

"Evlendikten sonra Ankara geldiğimizde annemler şalvar giyiyordu. Birkaç sefer bu şekilde sokağa çıktıklarında komşulardan bazıları böyle giyinmenin artık buralarda kalmadığından bahsetmişler. Annem eve geldiğinde çok üzüldüğünü ve komşularla aralarında geçen muhabbeti anlatınca hemen ertesi gün gidip herkesin giydiği kıyafetlerden anneme aldık. Çünkü bizim yöresel kıyafetler şehirde demode sayılıyormuş. Beğenilmiyormuş" (K.K.4).

"Aslında ne kadar yanlış olduğunu bilsek de bazen bizde aynı hataya düşüyoruz. İnsanların dış görünüşlerine göre modern ya da eski olduğuna karar veriyoruz. Sokakta şalvarla ya da eski tarzda bir kıyafetle gezen bir kadın ya da erkek gördüğümüzde yadırgıyor, hangi devirden kalma olduğunu sorguluyoruz. Geleneksel olana eski, demode gözüyle bakıyor, modern olanı yargılıyoruz" (K.K.5).

Bu görüşmeler doğrultusunda tüm bu yaklaşım tarzlarının sadece yemek ve giyim kuşamla sınırlı kalmayıp dans ve müzik kültüründe de kendisini gösterdiği görülür. Özellikle insanlar, halk dansları diye bilinen yöresel dansları, sadece yarışmalarda ya da gösteride gördüklerinde beğenirler. Herhangi bir ortamda bunlara uyum sağlamak ya da türkü dinlemek, onlar için küçültücü bir şeydir. Çünkü kültürel etkinliklerden dans ya da müziğin popüler olanı, onlar için önemlidir. Tekrar gün yüzüne çıkması ise sakıncalıdır.

Bunun nedeni de geleneği görmezden gelmeleri ve arka plana iterek işlevini yitirmesine neden olmalarıdır. Bu tarzda bir bilginin ortaya çıkışı, alan çalışması sırasında yapılan görüşmelerin sonucunda olmuştur. Halk inançları içinde durum aynıdır. Ayna kırılması, kara kedinin uğursuzluk getirmesi, nazara karşı üzerlik yakılması, nazar boncuğu ya da at nalı asılması, ceviz ağacının altında oturunca ömrün kısılacağına yönelik düşünceler, cuma günü yola çıkılmaması, salı günü ev süpürülmemesi, eşikte yatılmaması, uyuyan birisinin üzerinden geçilmemesi, yanan ateşe su dökülmemesi, kaynar sunun yere dökülmemesi ve daha birçok inanma, modernite sonrasında, batıl kabul edilmiştir. Bu inanışlar, bilimin ve bilimsel bilginin hâkim olduğu zamanda, gereksiz ve saçma inançlar sayılmıştır. Bu düşüncelerle ilgili görüşler ise şöyledir:

“Ben Diş Hekimliği Fakültesinde öğrenciyim. Ömrüm bilimsel olanı öğrenmekle geçti. Şimdi diyorlar ki gece yüz üstü yatınca karabasan gelirmiş. Nefes alamazmışsın. Bundan kurtulmanın tek yolu yastıktaki takılı iğneyi karabasana batırmakmış. Daha yeni fizyoloji dersinde gördük. Karabasan denilen olay, uyku sırasında yaşanan geçici kalp durmasına bağlı felç durumu. Yani batıl inançlarla ilgisi yok. Annem çocukken söyleyip dururdu. Korkuturdu bizi. Geçelim artık şu tarih öncesinden kalma inanmayı. Bu durum bilimsel açıklaması olan bilimsel bir olay” (K.K. 6).

“Ben 60 yaşına geldim. Çocukluğum bu batıl inançlara inanan insanların arasında geçti. Köyde anlatıyorlar neymiş efendim e cinliler köyün altından geçmişler. Denifeciler bunları uyandırmış rahatsız etmiş. Anlatamadım ki böyle bir şey olmadığına. Hangi devirde yaşıyoruz? Bu kadarda olmaz ki. Bunların zamanı geçti artık her şey mantık çerçevesinde gerçekleşiyor. İllaki cin, peri mi gelecek! batıl bunlar batıl!” (K.K. 3)

Yukarıda anlatılan düşüncelerden bir sonuca ulaşmak gerekirse, insanların artık kültür içerisinde yer alan ve ondan beslenen şeyleri batıl olarak nitelendirdiği ve kendi geleneklerinden uzaklaştırdığı görülmektedir. Memorat olarak da adlandırılan bu halk anlatıları, bir kültürün içerisinde yetişir ve nesillere aktarılarak devam eder. Memoratı, Özkul Çobanoğlu şu şekilde tanımlar; “Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan ya da

ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâyesidir” (Çobanoğlu, 2015: 25). Bu tanımlamada yer alan “tabiatüstü” ile kastedilen şey, “öteki dünya” ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra “insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan” varlıklarla “görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla kurulan iletişimidir (Çobanoğlu, 2015: 25).

Bu tanımlama ve açıklamalar halk hekimliği ile bağdaştırıldığında, teşhisi konulamaz hastalık durumlarının, geleneksel hekimliğin bir uygulayıcısı olan büyücü hekimlerle tedavi edilmiştir. Bu konuda başvuru kaynak kişilerin, anlattıkları durumlardan birkaçı aşağıda yer almaktadır:

“Ben gençliğimden beri nefes darlığı sorunu çekiyorum. Yıllarca o doktor senin bu doktor benim gezdim durdum. Ama nafile. Hepsi ileri derecede astım teşhisi koydular. Hiçbir şekilde ne verdikleri fısıfısın ne de ilaçların faydası oluyordu. Özellikle gece uyurken birden nefesim kesiliyor, uyanıyordum. En az bir saat kendime gelemediğim zamanlar oluyordu. Annem bu yüzden devamlı yanımda yatardı. Bir gece yine nefessiz kaldım. Annem ne yapacağını şaşırırdı. Acile kaldırdılar. Orda verdikleri havalarla kendime geldim. Bu olayın üzerinden çok geçmedi. Annemle parkta otururken bir kadın yanıma geldi. Yine nefes alamama sorunu yaşadım. Ne olduysa o zaman oldu. Kadın yanımda birisini gördüğünü söyledi. Meğer büyücülük yapıyormuş. Bize numarasını ve adresini verdi. Annem gitmemekte ısrarlıydı. Bende en yakın arkadaşımınla birlikte gittim. Kadın beni görür görmez yalnız başıma içeri gelmemi söyledi. Ne olursa olsun kokmamamı çünkü bana bir cinin musallat olduğunu söyledi. Korkudan kaçmak istedim. Ama ya doğruysa diye şüphelendim. Bu yüzden kadının söylediklerini yaptım. Arapça duaya benzer bir şeyler okudu. Anında kendimden geçtim. Nefes alamadım. Baygınlık derecesinde nefessiz kaldım. Sonra büyücü kadının bir şeyler yazdığını ve suya attığını hayal meyal gördüm. Sonra bana içirdi o suyu. Birden nefes alışım düzene girmeye başladı. Daha sonra bir muska yazıp boynuma taktı. İyice kendime gelmeye

başladım. Başıma çocukluğumda musallat olan cinin kontrol altına alındığını muskayı taktığım sürece bir daha rahatsız edilmeyeceğimi söyledi. Bu olayı yaşadığımda 20’li yaşlarımdaydım. Şimdi ise 46 yaşımdayım. O zamandan bu zamana bir daha astım sorunu ile karşılaşmadım. Doktor doktor gezdikten sonra böyle bir şeyle iyileştigiime halen inanamıyorum” (K.K.7).

“38 yaşımdayım. 15-16 yaşlarındayken birden düşüp bayılırdım. Ailem doktora götürürdü. Yapılan tahlil sonuçlarında hiçbir sorun çıkmazdı. Ne olduğunu anlayamıyorduk. İki üç güne bir düşüp bayılıyordum. Bayılma sırasında da üzerime bir titreme geliyormuş. Annem ellerini zor tutuyorduk der. Tıpkı sara hastalarına benzer şekilde krize girermişim. Doktorlar bir sorun olmadığını stresle alakalı olabileceğini söylüyorlardı. Bir gün komşumuz olan Fatma teyze bize oturmaya geldi. Annemle dertleşirken cin falan musallat olmasın! Diye bir şey söyledi. Annem o gidince babama anlattı konuştuklarını. Beni hemen öbür köydeki bir cinci hocaya götürdüler. Hoca durumu anlatınca peri sevmesi yaşadığımı yaşıma küçük olduğu için vücudumun kaldıramadığını ve tepki verdiğini söyledi. Eve ve boynuma asmak için muska yazdı. Birde yastığının altına koymak için kâğıda dua yazdı. Ondan sonra çok nadiren bayılma yaşıyorum. Başkasının evinde kaldığımda veya muskamı uzun süre takmadığımda başıma geliyor. Sizin anlayacağınız tıbbın çözemediğini cinci hoca çözüverdi. Duyunda inanmayın” (K.K. 8)

Bu anlatılardan hareketle kimi insanların batıl olarak yaklaştığı bu olaylar, bunları yaşayan kişiler için modern tıptan veya herhangi başka bir tedavi yönteminden daha işlevseldir. Çünkü hayatlarının belli bir noktasında onlara fayda sağlamıştır. Bu durum halk hekimliğinde, büyücü hekim gerçeğinin devam ettiğinin de bir göstergesidir. Halk bu uygulamaları, geleneklerinden çıkardığında, geriye kültürel anlamda bir boşluk kalır. Bu boşluğu da yeni ortaya çıkan anlatılar doldurur. Vampir, ufo gibi yeni ortaya çıkan ve hızla yayılan bu anlatılar, Anadolu kültürü içerisine kendi halk anlatılarını uzaklaştıran insanların, yaratılan boşluğu doldurmak için ürettikleri, modernite anlatıları

olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca kaynak kişi görüşmelerinden ve alan çalışması sonucundan hareketle, geleneğin kentte ötelenmesine ve arka plana itilmesine neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Halkın 19.yüzyıldaki tanımlamasından hareketle, geleneğin tanımlanması, geleneğin ve geleneksel bilginin sadece köyde yaşayan cahil insanlar arasında var olduğu düşüncesinin 20. yüzyılda kente taşınması, kültürün ve geleneğin unutulmasının önünü açmıştır. Bu durum, kent kültürü içerisinde kültürel belleğin ve uygulamaların zaman içerisinde işlevini yitirmesine de sebebiyet vermiştir.
- Geleneğin farklı olanla birlikte yaşamak olduğu düşüncesinin unutulması, tek tip bir yaşam anlayışı yaratılmaya çalışılması, tüm dünya ile aynı anda aynı şeyin yenmesi, giyilmesi ve tüketilmesi fikrinin insanlara cazip bir şey olarak gösterilmesi ve bunlara ek olarak dünyanın birleşmesi fikrinin yaygınlaşması geleneksel olanın unutulması sürecini hızlandırmıştır. Ayrıca televizyon, radyo, internet gibi kitle iletişim araçlarının modern olanı övmesi ve gelenekseli devamlı yerden yayınları yapması bu sürecin daha etkili olmasını sağlamıştır.
- Küreselleşme ve modernitenin son ayağı olan kapitalizmin, geleneğin temel yaratıcısı, aktarıcısı ve koruyucusu olan aile kavramını değiştirmesi sonucunda, geleneksel ailenin geride bırakılarak, modern aile kavramının oluşması ve bununla bağlantılı olarak en küçük birimlerden başlayarak geleneksel yapıların bozulması, kültür ve onunla bağlantılı şeylerin ötelenmesini de sağlanmaya başlamıştır. Bu süreç yukarıda anlatıldığı gibi Tanzimat Fermanından başlayarak bugüne değin yavaş yavaş gerçekleşen bir süreç olmuştur. Yeni olanın insan hayatına girmesi ve aileden başlayarak tüm toplumu değiştirmeye başlaması, gelenekselin arka plana atılmasını sağlamıştır denilebilir. Ayrıca geleneksel olanın kötü olduğu yönünde düşünceye sebep olan yeni inançların geleneksel bilginin, halk inanmalarının ve uygulamalarının önüne geçmesi de bu sürece katkıda bulunmuştur.

İşte tüm bu düşünce tarzları ve bu yönde atılan adımlar, geleneğin son yüzyıl içerisinde arka plana atılmasına, ötekileştirilmesine ve yok olma noktasına gelmesine neden olmuştur. Ancak, özellikle son on yıl içerisinde yapılan yayınlar ve uygulamalar geleneğin olumlu ve olumsuz anlamda yeniden keşfine neden olmuştur. Bu yeniden üretim veya keşif gerçekleşirken ise daha önce kültürün unutulmasına ve değişmesine neden olan faktörler kullanılmıştır. Geleneğin özellikle kentte yeniden hatırlanmasına sebep olan bu faktörler, ayrıca köydeki kültürün de ön plana çıkmasına da sebep olmuştur. Tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen alan çalışmasının sonuçlarından hareketle, geleneğin kentte yeniden keşfine neden olan faktörler aşağıda sıralanmıştır:

- Özellikle 21. Yüzyılın başından itibaren yapılan program ve yayınların, toplumu ortaya çıkaran, bir arada tutan ve devamlılığını sağlayan faktörün gelenek olduğunun fark etmesi ve onu ön plana çıkarması ve ayrıca geleneksel ürünlerin satıldığı kermeslerin sayısının artması ve gelenekselliğe doğru yönelmesi, kentlerde organik pazar veya köy pazarı adı altında, yöresel ürünlerin satışına yönelik yerler yapılması, her kentin belediyesinin kendisine ait olan bir geleneği yaşatmak adına festivaller düzenlemesi, yine belediyelerin geleneği yansıtan kültür müzeleri açmaları gibi faaliyetlerin, yayınlarla ve reklamlarla desteklenmesi, ötelenen geleneğin yeniden keşfine katkı sağlamıştır.
- Son on yıl içerisinde artan dönem filmleri sayesinde, geleneğin önemli unsurları olan kıyafet, yemek, müzik gibi faktörlerin yeniden popüler olması da diğer önemli noktadır. Bu durumun en iyi örneğini ise Muhteşem Yüzyıl, Diriliş Ertuğrul, Filinta ve en son 2016 yılında çekilen Kösem Sultan gibi filmler oluşturur. Bu filimler de kadınların giydikleri bindallıların kına gecelerinde yeniden giyilmesi, geleneksel kıyafetlerin keşfinin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu keşif aynen o dönemlerde olduğu gibi olmamıştır. Dönemin şartlarına göre kendisine yeni şeyler eklemiştir. Bindallının içerisine modern tarzda abiye giyilmesi bunun bir örneğidir. Aynı durum yemek kültürü, dans ve müzikte de etkili olmuştur. Osmanlı sofrasının yemekleri, içecekleri düğünlerde, özel günlerde hatta meşhur

oldukları yerlerde turist çekmek için ekonomik amaç güderek de kullanılmıştır. Dans ve müzik de hem düğünlerde ve kına gecelerinde hem de türkü bar adı verilen geleneğin modernleştiği yerlerde kendisini göstermiştir. Bu türkü barlar, 21. yüzyılın başlarına kadar, hoşnutsuzlukla karşılanan ve hatta dinlemekten ve söylemekten kaçınılan yerler arasında kabul edilirdi. Ancak değişik detaylarla döneme göre şekillendirilen mekânlar, yeni bir kültürel-ekonomik sektörün doğmasına katkı sağlamıştır.

- Geleneğin kentte yeniden üretimini sağlayan nedenlerden birisini de halk hekimliği olmuştur. Çünkü insanların sağlığına verdiği önem ve kendisini iyileştirme yolları, son on yıl içerisinde daha çok geleneksel yöntemlere dayanmaktadır. Artan organik yaşama arzusu, geç yaşlanma ve anti-aging alanındaki gelişmeler, insanların içerisindeki doğal yaşama arzusunu arttırmıştır. Bunun sonucunda da kendisine en az zarar verecek yolu aramaya başlamasına neden olmuştur. Yıllar boyunca arka plana atılan ve ötelen halk hekimliği böylece yeniden gün yüzüne çıkmıştır.

Yapılan mülakat görüşmeleri neticesinde ortaya çıkan bu nedenler, geleneğin ve geleneksel bilginin yok olmadan aktarımının devam ettiğini gösteriyor denebilir. İnsanlar ihtiyaç duydukları anda, hafızalarında unuttuklarını sandığı geleneği yeniden hatırlamışlardır. Hatta hayatlarının birer parçası haline de getirmiştir. Geleneğin bu denli arkaya itilmesini sağlayan faktörler, yeniden keşfinde de etkili olmuştur ve geleneği yeniden işlevsel bir hale getirmiştir.

Geleneğin ve onun elemanlarının yeniden keşfinde bir sıralama yapmak gerekirse, ilk keşfedilen geleneksel mekân olarak mutfak, kabul edilebilir. Daha sonrasında müzik ve dans, giyim-kuşam ve en son olarak bu tez çalışmasının konusu olan halk hekimliği söylenebilir.

2.2.GELENEĞİN KEŞFİNDE HALK HEKİMLİĞİNİN YERİ

Modern tıbbın son yıllardaki gelişmelerine rağmen dünyanın pek çok yerinde geleneksel tıp varlığını korumaktadır. Geleneksel tıp uygulamaları sadece geleneksel toplumlarda değil, modern toplumlarda da kendisini göstermektedir. Adak, folk veya geleneksel sağlık sistemlerine bakıldığında, genellikle modern sağlık sistemleri ile bir arada olduğunu söyler. Modern tıba bakıldığında ise geleneksel tıbbın gelişiminin sonucunda olduğu düşüncesinin olmaması gerektiğini belirtir. Ancak modern tıbbın bakım ve tedavi teknikleri ile halk hekimliği arasında benzerlikler görülmektedir. Bugün ilerlemiş sanayi toplumlarına bakıldığında tıbbın yanında, geleneksel pratiklerinde uygulandığı dikkat çeker. Bununla birlikte modern tıp ile geleneksel tıp arasındaki en büyük ayrım, ilmi tıbbın sebep-sonuç ve nedensellik bağı içerisinde kesin bilgiye dayanması ve geleneksel hekimliğin mantıksal bağ yerine inanç ve bir takım tecrübe ile oluşmasıdır. Ancak bu geleneksel tıbbın inanç ve pratiklerinin, gelişigüzel olduğu anlamına gelmez. Tamamıyla kendi içerisinde düzgün bir şekilde yapılanmıştır (Adak, 2015: 65-67).

Ancak televizyon haberleri, yayınlar, gazete ve dergiler ile alan çalışması sonuçları değerlendirildiğinde, 20.yüzyılın ortalarında başlayan ve sonlarında daha da artan halk hekimliğinin zararlı olduğu yönündeki düşüncelerin, tartışmaların ve yayınların insanların zihninde geleneksel hekimliğin zararlı bir tedavi şekli olduğu yönünde düşüncesinin yerleşmesine sebep olduğu görülür. Özellikle televizyon haberlerine çıkan modern tıp doktorlarının, geleneksel yiyeceklerin zararlarına ilişkin düzenledikleri söyleşiler, yazdıkları gazete ve dergi yazıları, halk hekimliğinin insanlar tarafından dışlanmasına ve kullanılmamasına neden olmuştur. Bu yönde anlatılanlara şu örnekler verilebilir. “Hayvan yağı, tereyağı, yumurta gibi besinler insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Kolesterol’ü yükseltmektedir. Bu ürünlerin tüketimine dikkat edin.” şeklinde insanlara aktarılan bilgiler, geleneksel yiyeceklerden, dolayısıyla onların kendi içlerinde bulundurduğu sağlık ve şifadan uzaklaşmaya neden olmuştur. Her kuşağın kendi içinde olan tıp algısında da değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Bunun karşısında modern tıp ise teknolojik gelişmelerle de paralel olarak hızla gelişmiştir. Geleneksel ve modern tıp tanımlamalarına bakıldığında da bu durum desteklenmektedir. Bu tanımlamalarda öne çıkan ilk ayrım, geleneksel tıbbın “doğa” ve “doğal” olan ile

özdeşleştirilmesidir (Kaplan, 2008: 73). Ötelenen ve arkaya itilen halk hekimliği ve onun geleneksel iyileştiricileri, bilimsel bir anlayışı barındırmadıkları gerekçesi ile halk tarafından kullanılmamaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak yapılmış görüşmeler şöyledir:

“ Halk hekimliği dediğiniz bu şey, bizim koca-karı ilaçları ile tedavi olmuyor mu? 1990’ların sonlarında ben alıştığım yöntemleri kullanmamaya başladım. Televizyonda durmadan yanlış, hata diyip duruyorlardı. Bir dönem bize tereyağı, yumurta yedirmediler. Aman kırıkçı-çıkıkçıdan uzak durun!, Aman bilmediğiniz bitkiyi yemeyin! Diye söylüyorlardı. Bende doktordur, uzmandır diye onlara uydum. En ufaklık şeyde bile hastanelere, doktorlara gittim. Doktorların dışında her şeye şüphe ile yaklaşmaya başladım” (K.K.9)

“ Ben Lokman’a gittiğimde şifa bulayım isterim. Sonra çocuklar haberlerde izlemiş. Her ot yenmezmiş. Biz geçen hiç hastalanmazdık, hâlbuki. Sonuçta Allah o otları hastalığımıza iyi gelsin diye yarattı. Her şeyde vardır bir hikmet. Baktık haberlerde de söylüyor bildikleri vardır, okulunu okudular dedik, uzun bir süre kullanmadık, yemedik” (K.K. 10).

Bu görüşlere bakıldığında dikkat çeken nokta, kitle iletişim araçlarının modern tıbbın karşısında halk hekimliğinin önemsiz ve zararlı olduğu görüşünü, insanların akıllarına yerleştirmiş olmasıdır. Geleneklerinde yer alan ve onlar için doğal bir eylem halini alan geleneksel bilgi ve uygulamaların, işlevini yitirmesine ve unutulmasına neden olmuştur. Bu durumun gelişimi daha çok kentlerde olmuştur. Özellikle bu çalışmanın gerçekleştiği Ankara Kentine bakıldığında, bu durum açıkça görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise; Sargın, Ankara’nın halk sağlığı konusunda ilk modernleşen ve örgütlenen yer olmasını gösterir. Ayrıca sağlık metaforunun Batı aydınlanması içerisindeki yerine bakıldığında ise sağlıklı kent, sağlıklı birey–vücut düşüncesinin kentsel tasarım alanına getirdiği kapsamlı yenilikler incelenmelidir (Sargın, 2009: 126) der. Buradan çıkarılacak sonuç ise; Ankara’nın tarihsel özellikleri ve sağlık konusunda gösterdiği gelişmesi, onun halk hekimliğini kullanımını etkilemektedir. Ayrıca Hufford,

halk hekimliği geleneği ve bu geleneği meydana getiren kültürel durumlar ve kültür çevresi bireylerin şifa bulması açısından önemlidir (Hufford, 2009: 384) der. Bunlarla birlikte Yoder halk tıbbının köyde yaşayan halktan hareketle gelişme gösterdiğini ifade eder. Ayrıca geleneksel halk tıbbına dış dünya ile bağlantısı az olan, dağlık alanlarda ve erkeklerden çok kadınlar arasında rastlandığını söyler (Yoder, 2009: 392).

Bu yaklaşım tarzlarından da hareketle, köyde yaşayan halkın, hem maddi durum hem de imkânlar nedeniyle çoğu zaman modern tıba erişimi sağlayamadıkları sonucuna ulaşılabilir. Ayrıca bu düşünceyi saha çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmeler desteklemektedir. Onlar için halk tıbbı doğal bir eylemdir. Sonradan öğrenilen bir davranış şekli değildir. Zamanla tecrübe yoluyla nesilden nesile aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Alan çalışması sırasında kaynak kişilere bu uygulamayı nereden aldınız şeklinde bir soru sorulduğunda verdikler annemden, anneannemden öğrendim cevabı da bu açıklamayı destekler niteliktedir. Özsan bu durumu açıklarken geleneksel tedavilerinde kullanılan ürünlerin hemen hepsi tecrübe yolu ile test edilmiştir ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır ifadesini kullanır. Bu durumun sonucuna bakıldığında da zaten geleneksel hekimlik, adı itibariyle de belli sayıdaki kişi yerine toplumu oluşturan çok sayıdaki kişinin yani halkın deney ve tecrübeleri sonucunda oluşmuştur (Özsan, 2001: 77).

Kentte ise yukarıda anlatılan durumun tam tersi söz konudur. Geleneksel tedavi şekilleri unutulmaya yüz tutmuş durumdadır. Halk hekimliği kentlerde sadece köyden kente göçen ve bu tedavileri doğal eylemleri olarak gerçekleştiren insanlar ile kentin köyü diye de adlandırılan “gecekondularda” sürdürülmeye devam etmektedir denilebilir. İnsanların modern tıp ve halk hekimliği ile ilgili algıları ise şu şekildedir:

“ Doktora inanırım ben yani bilimsel olana. Nede olsa test yapıp kontrolden geçiyor. Sonuçta denemediklerini bizlere vermezler değil mi?”
(K.K.6).“

“Ben hiç inanman o dediğiniz halk hekimliğine. Hadi tehlikeli olursa? Görüyoruz televizyonda kırıkçıya gittik yanlış kaynaklı. Belimi çektiler sakat kaldım vesaire şeyleri. Hastane en iyisi, en güvenilir” (K.K.11).

“ Sizin geleneksel dediğiniz bizim köydeki koca karı ilacı. Ha bide ocaklar olmalı. İşte her zaman kullandığımız. Önceden bu kadar kolay değildi hastaneye gitmek, doktor bulmak. Bizde otu çöpü toplar ilaç yapardık. İyide gelirdi. Hem ne zararı varmış otun. Bide inanacaksın seni iyi edeceğine. Yoksa iyileşemezsin” (K.K.4).

“ Ben çok iyi biliyorum. Ağrı kesicilerin, antibiyotiklerin içinde kanserojen madde var. Hastalanınca elimden geldiğince dayanıyorum. Doktora gitsek hemen bir kesip biçme, onu yapamıyorsa veriyor antibiyotiği. Gül gibi nane-limon var. Çok zor durumda kalmadıkça doktora gitmiyorum” (K.K.7).

“Anamdan, ebemden gördüm, öğrendim hastalanınca iyileşmeyi. Bizim köy uzaktı merkeze. Her zaman hastane bulamazdım. Evlenince çocuklarımı da kendi bildiğim şekilde iyileştirdim. Üşüttüler mi şişe çekerdim. Elleri yandı mı macun sürerdim. Ben böyle gördüm. Her zaman doktoru nerden bulacağım. Sağlık güvencem de yoktu. Mecburen kendi kendimizi iyi etmeyi öğrendik” (K.K.12).

Kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, kentte gelişen geleneksel ve modern tıp algıları insanlar arasında da farklılık göstermektedir denilebilir. Kimisi geleneksel olanı reddederek moderne yönelmekte, kimisi de geleneğin ve geleneksel olanın kendisine iyi geleceğini düşünmektedir. Görüşmelerde vurgulanan noktalara bakıldığında, modern ve geleneksel kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu şekildeki bakış açılarına neden olan temel faktör ise medya sayesinde insan zihninde yaratılan yeni ve eski çatışması olmuştur. Alan çalışması sonuçları doğrultusunda halk hekimliğinin kentli yaşamda bu şekilde arka plana atılmasına neden olan faktörler ise şunlardır:

- Halk hekimliği ve geleneksel bilginin, sadece köylerde yaşayacağı yönündeki düşüncelerin, geleneksel hekimliğin kentlerde unutulmasına neden olması ve bunun sonucunda geleneksel bilginin ve belleğin işlevini yitirmesi toplumun halk hekimliğine olan inancını kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca geleneksel hekimliğin, bilim ve teknoloji ile desteklenen modern tıptan daha geride olduğu yönündeki düşüncelerin temel nedeninin, bilime ve onun yöntemlerine olan güvenin sonsuz olması olmuştur. Bunlara ek olarak; halk tıbbının yani geleneksel tıbbın gerici, ilkel olduğu yönündeki fikirlerin televizyon, radyo gibi iletişim araçları ile halka aktarılması da bu konuda etkili olan yöntemlerden olmuştur.
- Halk tıbbının ilaçlarının, herhangi bir testten geçmeden insanlara verilmesinin tehlike yaratacağı yönündeki düşünceler, tüketim kültürü içerisinde, modern tıbbın ve onun ilaçlarının piyasa ekonomisi oluşturması ve bunu oluştururken gelenek yerine küreselleşmenin doğurdu tek tip ilaç üretimi yapması, modern tedavilerin kullanmasını sağlamıştır. Yani gelenekte yer alan uygulamalar, yerini tek tip herkes için aynı tedavi şekline bırakmıştır. Ayrıca geleneksel tıbbın sadece evde acil durumlarda kullanılan uygulamalar olarak düşünülmesi, ciddi bir hastalık olduğunda modern tıbbın kullanılacağı yönündeki algının kentlerde yaygınlaşması da halk hekimliğinin unutulmasının sebeplerinden birisi olmuştur.

Yukarıda sayılan nedenler, geleneksel tıbbın geri planda kalmasına ve modern tıba karşı karşılıksız bir güvenin doğmasına sebep olmuştur. Yapılan görüşmeler doğrultusunda 20.yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılın başlarında toplumun bu bakış açısı, geleneğin büyük oranda unutulmasına ve kullanılmamasına neden olmuştur. Ancak özellikle son 10 yıl içerisinde yaşanan birçok olay ve durum bu bakış açısında, hızlı bir değişme meydana getirmiştir. Artık gelenek ve geleneksel bilgi yeniden popüler olmuştur.

Hobsbawm geleneğin yeniden popüler olması durumunu “Geleneğin İcadı” olarak adlandırmıştır. Ona göre toplumların hızlı dönüşümlerinin eski geleneklerin tasarlandığı toplumsal kalıpların zayıfladığı veya yok olduğuy, yeni düzene uymadığı nedeniyle eski

geleneklerin kısacası arz ve talep nedeniyle büyük çapta ve hızlı değişimler geçirdiği zamanla ortaya çıkmıştır. Uyum sağlama, yeni koşullarda eski kullanımlar için eski modellerin yeni kullanımlar için oluşması ile gerçekleşmiştir. Burada önemli olan ise eski malzemenin yeni amaçlara yönelik olarak icat edilmiş geleneklerin inşasında kullanılması olmuştur (Hobsbawn, 2005: 6-7).

Halk hekimliğinin yaşamış olduğu yeniden keşif veya icat durumu onun eski uygulamalarının modernizm ile yeniden üretilmesinden meydana gelmiştir ve bu sayede oluşan kültürel-ekonomik bir alanda, insanların var olan boşlukları doldurmalarını kolaylaştırmıştır. Nitekim ekonominin her türlü değeri, üretim ve tüketim esnasında kullanılmıştır. Böylece kültürel alanlar, gelenekler, unsurlar ve faaliyetler ekonominin inceleme alanına dahil edilmiştir (Özdemir, 2012: 29). Bu konu aşağıdaki bölümde detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

2.3.GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK HEKİMLİĞİ (ANKARA KENT ÖRNEĞİ)

İnsanoğlunun dünya üzerinde oluşturduğu hareketleri ile şekil bulan ve doğayla ilk kez yüz yüze gelen birey, kendisi haricindeki dünyayı algılamaya başladığı anda kültürü de şekillendirmeye başlar. Böylece insanlar yerküre üzerinde yayılmaya da hazır hale gelir. Bu sayede bölge bölge farklılaşmaya başlayan birey, karşılaştığı her topluluğun coğrafyasından ve inançlarından etkilenir ve böylece de kültürü çeşitlenmiş olur. (Ersoy, 2009: 20). Söz konusu farklılaşma ve çeşitlenme bir taraftan farklı kültürleri ifade etmek amacı ile kullanılırken, diğer taraftan ise aynı kültürün zamanla uğradığı değişim ve dönüşümleri ortaya koymak için kullanılmıştır.

Kültürün ve geleneğin yaşadığı bu farklılaşmayı Bayraktar Halkbiliminin bakış açısıyla değerlendirir. Ona göre, geleneği belli kalıplara sığdırılmış pratikler olarak düşünmek yanlış olur. Ayrıca gelenekte tıpkı kültür gibi devam ederken değişen ve değişirken de devam eden bir yapıda yer alır. Geleneğin bireylere gösterdiği çözüme odaklanan yaklaşımı, onun eski olduğu kadar yeni olduğunun kanıtı gibidir. Bunların dışında geleneğin kendi yapısı incelendiğinde işlevsel oluşu ortaya çıkar. Geleneği eskilerine

bakarak yeniden yaratmak, “ıcat edilmiş gelenek” şeklinde yeniden tanımlama yapmayı gerekli kılar (Bayraktar, 2014: 23-24). İcat edilmiş gelenek tanımlaması ise var olan bir şeyi yoktan ortaya çıkarmak olarak algılanmamalıdır. Burada dikkat edilmesi gerek nokta tıpkı Bayraktar’ında dediği gibi var olan bir şeyi yeni düzen içerisine adapte etmektir. Bu bağlamda geleneksel hekimliğin yeniden keşfine bakıldığında, geleneğin yeniden icadı ile doğru orantılı olarak ortaya çıktığı görülür. Ayrıca burada geleneğin ya da halk hekimliğinin işlevselliği ortaya çıkar. Bu durum insanların ne ihtiyaç duydukları anda kendi belleklerinde yer alan bilgileri yeniden ortaya çıkardığının da bir göstergesidir. Bu olay tıbbın üç çeşidinde de kendisini göstermiştir. Öncelikle insanoğlunun var oluşundan itibaren hastalıklara aranan çareler ve tedaviler, gelenek içerisine yerleşerek modern tıp denilen bir alanın doğmasının zeminini hazırlamıştır. Çünkü var olan hastalık ve sağlık algıları, teknolojiyle birleşerek geleneğin moderne dönüşmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm geleneksel bilgilerin eski olduğu düşüncesi ile beraber gelmiştir. Her ne kadar gelenek temelinde gerçekleşen bir modernlik olsa da insanlar bunu gericilik veya eski olarak algılamıştır. Zamanla bu düşüncede değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Geleneksel bilginin yok sayılmasının ardından, ona duyulan özlem ve güven yeniden ortaya çıkmıştır. Çünkü insanların geleneklerinde yer alan uygulamalara ihtiyaçları olmuştur. Bu ihtiyaçların artmasında son on yılda yaşanan birçok gelişme de etki etmiştir. En başta da modern tıba karşı olan sınırsız güvende boşluklar oluşmaya başlamıştır ve bu boşluklar eski diye adlandırılan pratiklerin yeniden üretilerek kullanımını hızlandırmıştır. Örnek vermek gerekir ise geleneksel sağaltma uygulamalarından olan şişe çekme veya kupa çekme diye bilinen pratik, 20. Yüzyılın sonunda eski, gerici ve bir bilimsel temeli olmadığı düşüncesi ile kullanılmamaya başlamıştır. Ancak kent yaşamında meydana gelen değişme ve dönüşmeler, bu pratiklerin özünü koruyarak yeniden üretmiştir. Özellikle modern masaj salonlarında bu uygulamalar daha dikkatli ve özenli bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda yapılan mülakat şu şekildedir;

“Yıllardır bel ve sırt ağrılarından yakınır dururum. Hafif bir şekilde sırtımı geriye attığımda belimde kütleme oluyor. Her seferinde kırılacak gibi hissediyorum. Bu kütleme olmadan da belim ve sırtım rahatlamıyor. Anamları ziyaret için köye gittiğimde kardeşimin karısı “abla bardak

çekelim” dedi. Çocukken anamda hasta olunca yapardı. İyi gelirdi. Ona güvenerek tamam dedim. Bizim gelin, bir parça bezi yemek kaşığının ucuna sardı. Sonra ispirotoya batırıp yaktı. Sonra da bardak çekmeye başladı. Bir süre yaptıktan sonra yanan bezin bir parçası sırtıma düştü. Neye uğradığımı şaşırđım. Ne zor iyileşti bir ben bilirim. Bilmeyen insanlara yaptırınca böyle oluyor. Sonra doktor doktor gezmek zorunda kaldım. Bu olaydan iki üç ay sonra komşum bir hamamdan bahsetti. Masaj ve bardakta çekiyorlarmış. Birlikte oraya gittik. Çok tereddüt ettim. Ancak bardak çekmeye başladıklarında bizim bildiğimiz yöntemle yapmadıklarını gördüm. Yanmaz çubukların ucuna bez değil pamuk sarıyorlar, ispiroto yerine ise kolonya kullanıyorlar. O kadar hızlı yaptılar ki, sadece ağrıyan yerlerime şişeyi bastılar. Oradan çıktıktan sonra belim ve sırtım o kadar rahatladı ki. İşi bilene yaptırmak gerekmiş. Bizim bildiğimiz ana, ata işi bardak çekmede geride kalmış bunu anladım” (K.K.7)

Yukarıda anlatılan olay, geleneğin veya halk hekimliğinin özünü koruyarak gelişme gösterdiğini ortaya koyar. Böylece de gelenek, içerisinde barındırdığı özelliği aktarmayı ve yaşatmayı başarmış olur. Meydana gelen değişim ve dönüşümler ise yine onun temel amacını ve özünü koruyarak gerçekleşir. Umay Günay, anlatılan bu değişim ve dönüşümleri şu şekilde ifade etmiştir; medeniyet ve kültür öğelerinin birinden diğerine geçişi ihtiyaçları karşılamayan bazı özelliklerin kaybına sebep olur. Bu kaybolan unsurlar kabuller, kurallar, anlamlar, sanat türlerinin bir bölümü gibi bir takım öğelerdir. Bunların bir kısmı ya bütünüyle unutulur ya da bir bölümü aslını koruyarak yeni koşullarda yeni şekiller kazanır (Günay, 1992: 2). Bu durum halk hekimliğinde açıkça görülebilmektedir. Özellikle kent içerisinde yeniden şekillenen geleneksel hekimlik, aktarlık mesleğini yeni formlarda sürdürmeye neden olmuştur.

Dursun Yıldırım yukarıda anlatılan durumu “Sözlü gelenekte yaşayan ve şekil bulan kültür unsurları, geleneğin kendi dinamizminden kaynaklanan sürekli değişim ve gelişim sebebiyle yapı, biçim, muhteva ve fonksiyon bakımından çeşitli derecelerde değişikliklere uğrar” (Yıldırım, 1998: 37-38) şeklinde ifade eder. Geleneğin veya kimliğin yeniden kurulması durumuna bakıldığında ise Hobsbawm’ın değerlendirmeleri

dikkat çeker. Ona Göre; icat edilmiş gelenek, toplumdaki herkes tarafından onaylanır. Ayrıca yeniden üretilen gelenek, ortaya çıkan kurallar, kabul edilen bir ritüelin ya da sembolik özellik gösteren bir eylemin, eskiden olduğu gibi doğal bir süreklilik içinde tekrarlara dayanarak, belirlenen değer ve davranış kurallarını topluma öğretmeye uğraşan uygulamalar olarak kabul edilmelidir (Hobsbawm, 2006: 2).

Bu bağlamda icat edilmiş gelenekler, kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik arz eder. Yeni şekillere uyarlanmış, eski olayları düşündüren yeni formlar ya da yarı zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde yer eden gelenekler, icat edilmiş gelenek kategorisinde yer almaktadır. Bunlara ek olarak geleneği icat etmek, geçmişi referans kabul ederek belirginlik kazanan, özünde bulunan bir biçimsel şekli ve sıradanlaşma sürecini ifade eder. Oluşan yeni duruma uyum sağlama ise yeni koşullarda eski kullanımlar için ve eski modellerin yeni amaçlar doğrultusunda kullanımı ile mümkün olmaktadır (Hobsbawm 2006: 2-7). Bu düşüncesi, geleneğin yeniden kurulmasında bir takım faktörleri de devreye sokar. Eskinin yeni düzende yeniden oluşturulması işlemini etkileyen nedenler arasında ise gündemde olan siyasi ve ekonomik gelişmeler, sağlık alanındaki gelişmeler, tarihi ve sosyal faktörler etkili olmaktadır. Bu tez çalışması kapsamında bakıldığında sağlık kavramının, birçok model etrafında yeniden oluşturulduğu ve kullanıldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise geleneksel olan uygulamaların halen işlevsel olması olabilir. Ayrıca bir toplumun yeniden üretim biçiminin bir analizi yapıldığında Mangion, öncelikli olarak neyin yeniden üretildiği sorusunu sormak gerektiğini söyler ve bir toplumun yeniden üretiminin, toplumun yaşam biçiminin “bazı kuramcılar bu duruma yaşam dünyası demektedir” yeniden üretiminin oluşturulmasından geçtiğini söyler (Mangion, 2014: 2).

Bu durumu Keyder şöyle ifade eder: Türkiye Cumhuriyeti Devletinin sağlık modeline bakıldığında Avrupa ülkelerinden çok farklı bir yön izlediği görülür. Bu ülkelerde evrensel yani tüm vatandaşları kapsayan sağlık uygulamaları yapılır. Türkiye’de ise son yıllara kadar halen eski uygulamalar hâkimdi. Bunun da insanlar üzerinde iki etkisi olmuştur. Birincisi verilen hizmetlerin hiyerarşik dağılımı yani ES ile SGK’nın, Bağkur’un ve yeşil kartın farklı özelliklerde ve kalitede hizmet vermesi, ikincisi ise nüfusun büyük bir kısmının yukarıda sayılan uygulamalardan hiçbirisine dâhil

olmaması ve her türlü hizmetin dışında kalmasıdır. 2003'te Dünya Bankasının yaptığı bir ankette, Türkiye nüfusunun % 30'unun hiçbir sağlık güvencesinin olmadığı görülmüştür. Bu % 30'luk kesimin içerisine ise köylerde yaşayan halk ile şehrin yoksul bölgeleri ile göçmen mahallerinde yaşayan insanlar dâhildir. Bu insanlar için düşünülen yeşil kart uygulaması ise 1992'den itibaren uygulamaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise yeşil karttan faydalanan nüfus 10 milyonu aşmıştır. Buna rağmen nüfusun üçte birinin, halen sağlık güvencesi bulunmamaktadır (Keyder, 2015 16-18). Bu durum geleneğe yeniden ihtiyaç duyulmasını kolaylaştıran nedenler arasında kabul edilmektedir. Özellikle ekonominin insan yaşamında bu denli bir etkiye sahip olması, halk hekimliğinin unutulup işlevselleştirilmesine daha sonra ise yeniden gündeme gelmesine zemin hazırlayan faktörler arasında kabul edilmektedir.

2000'lerin ortasına gelindiğinde hastanelerin kapasitesinin büyük çoğunluğunu özel sektörler oluşturması vatandaşın cebinden harcama yapacağı anlamına gelmiştir. Hiçbir sağlık güvencesi olmayan hastaların ise hastanelerde rehin alındığı, kapılarda kalıp içeri alınmadığı yönündeki haberler, medyada yer almıştır. Bunun dışında doktorlara bıçak parası adı altında verilen ameliyat paraları ve kurumlarla ilgili yolsuzluklar (Keyder, 2015: 19) insanların modern tıba karşı duydukları güveninin zedelenmesine neden olmuştur. Bu güvensizlik ortamı ise ekonomik durum ve değişen siyasi düzen ile ifade edilebilir. Nitekim insanların sağlık harcamalarına ceplerinden para vermesi, onları eski yöntemleri kullanmaya itmiştir. Ayrıca devletin sağlığı destekleyen ve para vermeden tedaviye özendiren uygulamalardaki yetersizliği ve modern tıp ile ilgili yaşanan tecrübelerde geleneksel olana yeniden başvurmayı zorunlu kılmıştır. Keyder'in yukarıda bahsettiği durum, bu konunun daha detaylı bir şekilde anlatılmış halini ortaya koymaktadır. Ayrıca sağlık masraflarının artması, insanların sosyal güvencesinin yetersiz olması, yoksulluk sınırının yüksek olması ve değişen her iktidarın kendisi için sağlık düzenini değiştirmesi halk hekimliğinin kendi dışında etkilendiği faktörlerden olmuştur.

Bunlara ek olarak; Sargın, Ankara'nın geçirdiği kentsel ve mekânsal değişimlere bakıldığında, değişimin sadece Ankara kenti ile sınırlı olmadığı görülür, der. Ancak Ankara Bir "modernleşme odağı" olarak Türk kentleri içerisinde ilk örnek olmaya aday

da olmuştur. Dolayısıyla Ankara'yı Türkiye'de kentsel yaşam biçiminin modernleştiği ilk kent olarak belirtmek doğruysa, biçimsel bir şekilde kalmadığını ifade etmekte doğru olacaktır. Ankara'nın "halk sağlığı" kavramına bakış açısı incelendiğinde, Türk Devrimi içerisindeki oluşumuyla birlikte gelişme gösterdiği görülmektedir. Bunun en güzel örneğini de Sıhhiye'de yer alan Hıfzıssıhha Enstitüsünün ilk yapısında bulunan giriş kapısının üzerindeki mitolojik ve yarı çıplak hijyen figürü kabartması oluşturur (Sargın, 2009: 121-126).

Fotoğraf 1: Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi, Sıhhiye, Ankara

Ankara'nın hekimlik ile ilgili geçmişi ve bugününe bakıldığında, 2000'lerin başında yaşanan sağlıkla ilgili olayların, halkın ekonomik anlamda gücünü zorladığı alan araştırması sonuçları doğrultusunda kendisini göstermiştir. 2002'den itibaren ise sağlık alanında yapılmaya çalışılan reformlar, Türkiye'de de sağlığın bir vatandaşlık hakkı olduğu yönündeki düşünce, insanların pek çok şeyi devletten beklemesine neden olmuştur. Siyasi anlamda yaşanan bu olaylar, ideolojik yapı ve değişen iktidarlarla birlikte gerçekleşmiştir. Değişen her iktidarla birlikte sağlık alanında bir dizi uygulamaya gidilmiştir. Her gelen siyasi düzen ise bir şeylerin değişip yeniden dönüşmesine neden olmuştur. Bu noktada olan ise halka olmuştur. Hiçbir sağlık güvencesi olmayan nüfusun büyük bir bölümü, çareyi geleneğe dönmekte bulmuştur. Bu halk ise daha çok köylerde ve kentin yoksul gecekondu mahallerinde yaşayan insanlar olmuştur. Zaten bu insanlar, geleneksel hekimliği hayatlarının bir parçası haline getirmeyi başaran insanlar olmuştur. Yukarıda bahsedilen nedenlerin ise onların modern tıbbı erişimini engellediği görülmüştür. Halk hekimliği ise onların tek tedavi aracıdır.

Çok büyük rahatsızlıkları olmadıkça hemen her sağlık sorununu, geleneksel hekimlik ile iyi ettikleri sonucu da saha çalışması sırasında ortaya çıkmıştır. Bu noktada alanda yapılan görüşmelerden bazıları şöyledir:

“Anamızdan, babamızdan gördüğümüz şeyler, ne bileyim... Hiç düşünmedim nerden geldi nasıl oldu. Mesela başım ağrıdı mı kocam saçımı çeker. Kafam küt eder. Sonra geçer. Bukadarcık şey için doktora mı gidilir. Biz böyle gördük böyle yaparız” (K.K.4).

“Valla batıla inanmam ama hekimlik öyle değil. Bizim köyde ulaşımında zordu. Merkeze 30 kilometre. Her zaman doktoru nerden bulacağız. O zamanlar çocuğuz. Grip, nezle olduk mu anam nane-limon, ihlamur falan kaynatırdı. İki güne iyileşirdik. Bunu bize kimse öğretmezdi. Hangi ot yenir, hangisi yenmez biliriz. Kendimi bildim bileli bu böyle” (K.K.3).

“Rahmetli ebemler elleri yandı mı salça sürerlerdi. Nerden bulsunlar doktoru. Evde hemen soğuk salçayı sürerler. İki saate acısını alırdı. Yaralara tuz basarlardı. Dişlerimiz çekildiğinde ağzımız kokmasın diye de tuz basarlardı. Sonra bizde aynısını yaptık. Şimdi internet falan var. Ne yapılır, bakıyor insanlar. Ama biz yinede bunları yapıyoruz. Sonuçta böyle öğrendik, böyle gördük” (K.K. 7).

Rivers’in evrensel çareler diye söz ettiği halk hekimliği, özel bir ustaya ihtiyaç duyulmadan bulunan çareleri kapsar (Rivers, 2004: 92). Yapılan görüşmelerle de bu fikir kanıtlanır. Kaynak kişi görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan tespitler ise şöyledir:

- İnsanlar çok büyük bir tedaviye ihtiyaç duymadıklarında geleneksel hekimliği uygularlar. Ancak uyguladıkları yöntemler sonradan kazanılan ya da öğrenilen bilgiler değildir. Kendi kültürleri içerisinde atalarından aktarılarak, nesillerce denenip uygulanan tedavi şekilleri olmuştur.

- Buna ek olarak, doğal olmaları nedeniyle hiçbir zarar teşkil etmezler. İnsanlar geleneksel tedavi yöntemlerini uygularken, her hangi bir tehditle ya da sorunla karşılaşmadıkları içinde bu yöntemleri kullanmaktan çekinmezler. Her hangi bir ustaya ihtiyaçları olmadığından dolayı da, halk hekimliğini uygulaması için birisine başvurmazlar. Her birisi zaten kendi evinin doktorudur.
- Modern tıpta ise böylesi bir durum söz konusu değildir. Özel ilgi alanlarında uzmanlaşan bilim doktorları, belli deney ve gözlemden geçmeyen hiçbir tedavi yöntemini uygulamaz. Güvenilirliğini kanıtlaması gerekir. Güvenliği kanıtlanırsa bile ilaçların ve tedavilerin yan etkileri, geleneksel tıbbın doğal ve zararsız oluşu ile çelişir. Modern tıp tedavisini alan bir hasta eğer şifa bulamamış ve birçok yan etkiden dolayı sıkıntı yaşamışsa ona olan güveni de sarsılır ve yine çareyi geleneksel olanda arar.

“Safra kesemde taş vardı. Bir gece aniden fenalaştım. Hastanede ameliyata alındım. Ameliyattan çıktıktan sonra sağ elimde hissizlik oldu. Verdikleri ilaçlar kremler hiç fayda etmedi. İki üç ay geçtikten sonra bir iyileşme kaydedemeyince bizde hocaya gittik. Birkaç otu kaynattı. İlaç yaptı. İçine de Kur-an’dan dualar okudu. İki ay bu ilaçla elime masaj yaptım. Sonra iyileştiğini fark ettim. Az daha sakat kalacaktım şimdi ben bir daha nasıl güveneyim bu doktorlara!” (K.K.9).

“Kızım 13- 14 yaşından beri elinden rahatsızdı. Gitmediğim doktor kalmadı. Devamlı egzama dediler. Çeşit çeşit ilaç kullandı, merhem sürdü. Sol elinin tüm parmaklarında kabarcıklar oluşmaya başladı. Çocuk elinin acısından duramaz oldu. En sonunda komşumuz eline soğanı haşlayıp akşamları sar dedi. Bende yaptım. Bir hafta sonra kaparcıklar azalmaya başladı” (K.K.4.).

“Bir sabah karnımda bir ağrı ile uyandım. Hemen acile gittik. İğne yaptılar geri gönderdiler. Ağrım bir türlü geçmek bilmedi. Karnımdan lıkır lıkır su sesi geliyordu. Yurtta bir arkadaşım göbeğin düşmüş senin dedi. Bu işten

anlayan bir kadına gittik. Kadın karnıma sabunla masaj yaptı ve karnımı yukarıya doğru çekti. Sonra sıcak kiremit koydu. Üç gün bu kadına gittim. En son gittiğimde karnımı yukarı doğru çekince tüm ağrı gitti. Birkaç sefer daha bu olayı yaşadım. Doktora gitmek yerine bu şifacıya gidiyorum” (K.K. 15 ve 24).

Yukarıda anlatılan görüşmelerde ortak olan şey, insanların modern tedavilerden zarar görmesi olmuştur. Bu durumu ise halk hekimliğine başvurarak gidermeye çalışmıştır. Her ne kadar modern tıp, geleneksel tıbbı göre daha bilimsel olsa da, insanlar bir kez güvenini kaybettiğinde, yerini dolduracak bir tedavi yöntemini hemen bulmaktadır. Bunun nedeni ise zaten belleklerinde var olan bir bilginin, ihtiyaç anında hemen devreye girmesidir. Ayrıca geleneksel hekimliğin modern tıbbı göre tedavi yöntemlerinin daha fazla olması, daha farklı tedavi pratiklerinin kullanılmasını sağlamıştır. Buna ek olarak insanların belleklerinde bulunan halk hekimliği bilgilerinin ihtiyaç anında ortaya çıktığı kadar, ortama ve duruma göre kendisini değiştirdiği ya da yeni bilgilerle bir dönüşüme uğradığı da görülebilir. Bu konunun sadece Türkiye de değil dünya üzerinde de benzer şekillerde gelişme gösterdiği görülür.

Rivers’a göre Çinlilerin kan akıtarak hastalığı tedavi etmelerine karşı olan itirazlar, bardak çekme uygulamasının değişime uğraması sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Kan akıtma uygulamasının yöntem yönünden değilse de amaç bakımından değişime uğraması dinsel birer işlem olarak dünya üzerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde deriyi kazımak yoluyla kan akıtmak dinsel bir uygulamadır. Bu noktada oluşan sorun, bu biçimdeki kan akıtma uygulaması ile sağaltıcı bir amacı olan kan akıtma uygulaması arasında bir bağlantının olup olmadığıdır (Rivers, 2004: 110).

Bardak çekme metodundan kan akıtmaya doğru bir dönüşümün yaşanması ve bu durumun din ve tıp ile birlikte değerlendirilip değerlendirilemeyeceği yönündeki düşünceler, halk hekimliğinin ihtiyaçlarla birlikte gelişme gösterdiğini açıklayabilir. Dünya üzerinde hem din hem tıp ile açıklanan bu kan akıtma yöntemi Türkiye içinde geçerlidir. Türk toplumunda “hacamat” diye bilinen tedavi yöntemi, İslam dini

içerisinde Hz Muhammet'in şifa aracı olarak tavsiye ettiği geleneksel bir tedavi aracıdır. Halk hekimlerinin kullandığı bu yöntemin, zamanla dinden tıbbı doğru gelişen değişimi, modern-tıbbi bir metot olarak a kullanılmaya başlamıştır. Bu yüzden de hem geleneksel hem de modern yöntemler arasında kullanılabilir bir hale gelmiştir. Ayrıca insanların hem fiziksel hem de psikolojik olarak rahatlamasını amaçlayan geleneksel hekimliğin iyileştirme pratiklerin birçoğunun, din ile birlikte ilerlemesi, insanların bu yöntemleri hayatlarının içerisinde sıkça kullanmalarına ve aktarmalarına da olanak sağlamıştır. Çünkü din onlar için temel korunma mekanizmasıdır. Hastalık ve sağlık kavramlarını içine alan sağaltma ile birlikte ele alınması da bu durumun önemli bir göstergesi olabilir.

Bunlara ek olarak; modern tıp, hacamat dışında birçok halk hekimliği veya alternatif tıp modelini de zamanla kendi bünyesi içerisinde kullanmıştır. Bunun en iyi örneğini ise akupunktur denilen alternatif tıp modeli oluşturur. Ayrıca insanlarda modern tıp gibi bu iki tıp modelini birleştirerek kullanmayı başarmıştır. Örnek vermek gerekirse limon suyunun içerisine aspirin katarak içmek, soğan veya sarımsağı antibiyotik amacıyla kullanmak, zencefil-bal-süt karışımının içerisine gripin katmak ve daha birçok yöntem geleneksel ve modern tıbbın birlikte kullanılabilceğinin göstergesi olmaktadır.

Fotoğraf 2: (<https://tr-tr.facebook.com/pembenarcom>)

Fotoğraf 2'de dikkat çeken nokta, toplumun ve halk hekimlerinin, belli geleneksel ve tamamlayıcı tedavi metotlarını (hacamat, akupunktur) kullanmalarına karşın modern tıp

doktorlarının düşüncelerine bakıldığında, geleneksel olana bakış açılarının biraz daha farklı olmasıdır. Doktorların geleneksel tıp yöntemleri ile ilgili düşünceleri, yanlış kullanmayla faydadan çok zarar vereceği yönündedir. Kaplan'a göre bilimsel tıp, bir hastalığa ilaç önerirken onun deneylerle kanıtlanmış olmasına dikkat eder. Bununla birlikte temelde var olan "çaresizlik" fikri geleneksel tıbbı, tercih olmaktan çıkarıp daha çok ihtiyaçla beraber kullanmayı sağlar (Kaplan, 2008: 75).

"Biz çocukken anamla babam tarladalardı. Eve Almanya'dan bir kadın geldi. Ayakları sulu yara içinde hangi doktora gittiyse bir tedavi bulamamış. Muhtar kolundan tuttuğu gibi bize getirdi. Kutnu olmuş kadın. Biz de onun ocağıyız. Hemen kına özedik. Onun otu da var. Bağdan topladık kınaya kattık. Kınayı özerken içine tükürdük. Bizim tükürüğümüz şifalıdır. Kadına verdik ayağına sar diye. Bir yıl sonra kadın tekrar geldi. Bizi buldu. Yarası iyileşmiş. Çaresizlikten ne yapacağını bilemeyip tam Almanya'dan Türkiye'ye gelmişti. Nasıl teşekkür etti anlatamam" (K.K.4).

"Ben 25 yaşındayım. Diş hekimliği fakültesinde öğrenciyim. Bu sene doktor olacağım. İnsanlar çaresizliklerinden her şeyi deniyorlar. Bir hastam anlattı. Kadının çocuğu olmuyormuş. Gitmediği doktor kalmamış. En son Isparta'da kasıklarını çeken bir kadına gitmişler. Sordum nasıl yapıyorlar diye. Karnına sabunla masaj yapıyormuş. Kasıklarından yukarıya doğru. Artık ne işe yarıyorsa. Bir ay bunu uygulamış. Bu arada bir de diyet listesi vermiş. Acı, ekşi yok diye. Bu uygulamadan sonra eşi ile birlikte olmuşlar. Kadın bana dişi için geldiğinde 5 aylık hamileydi. Buna bağlıyor durumunu. Çaresizlik işte" (K.K.6).

Kaynak kişi görüşmelerinden ve açıklamalardan hareketle geleneğin kette popüler olmasını sağlayan nedenler şöyle açıklanabilir:

- Geleneksel olanın doğal olması ve modern tıbbı göre daha az yan etkilerinin olması ve geleneksel tedavi şekillerinin daha fazla ve çeşitli olması, bilimsel tıbbın belli hastalıklara sadece belirlenen tedavi ve ilaçları uygulaması, halk

hekimliğinin yeniden keşfini hızlandırmıştır. Ayrıca halk arasında gelenek ile dinin birlikte düşünülmesi ve dinin kullanılmasına izin verdiği geleneksel yöntemleri (hacamat gibi), bireylerin tercih etmesi, modern tıbbı karşı, halk hekimliğinin kullanılması daha da artmıştır.

- Halk hekimliğinin bütünlükçü yaklaşımının insanlar üzerindeki etkisi, yani beden ve ruhu bir bütün olarak ele alması ve birisinin iyileşmesini diğeri ile bağlantılı görmesi ve bu durumun tersine modern tıbbın uzmanlaşmasının bir sonucu olarak bedeni bir makine gibi görmesi, geleneğin yeniden işlevsel olmasını sağlamıştır.
- Kitle iletişim araçları ve medya sayesinde arka plana atılan geleneksel hekimliğin, yine aynı yolla yeniden gündeme getirilmesi ve bunun gerçekleşebilmesi için internet reklamları üzerinden internet aktarıcılığının yaygınlaşması, gazete ve dergi köşelerinde geleneksel hekimliğin uygulamalarına yer verilmesi, dizi ve filmlerde halk hekimliğinin bir türü olan bitkisel tedavilerin kullanılması da halk hekimliğinin yeniden popüler olmasının önünü açmıştır. Bunlara ek olarak geç yaşlanmanın ve yaşam süresinin uzamasının sağlanabilmesi için doğal olana yani geleneğe başvurulması ve artan organik beslenme ve anti-aging alanındaki çalışmaların yaygınlaşması ve bunu anlatan haberlerin, programların ve yayınların da giderek artması, geleneksel hekimliğin yeniden göz önüne çıkmasını sağlamıştır.
- Siyasi ve kültürel gelişmelere paralel olarak insanların kentlerde, geleneksel hekimliği kullanmalarını sağlayan reklam, afiş, film gibi göstergelerin yaygınlaşması sonucunda geleneksel hekimliğe olan ilgi ve alakada artmıştır. Yani insanlara, halk hekimliğine başvurmaları öğretilmiştir.

Bu nedenler ve bunların sonuçları doğrultusunda kentte yaşayan insanların gelenekselliğe bakış açılarında ve geleneksel bilgiyi kullanım şekillerinde değişimler meydana gelmiştir. Sağlık metaforunun Batı aydınlanması içinde yer alan öncü rolü ve sağlıklı kent, sağlıklı birey-vücut analogisinin kent merkezli (Sargın, 2009: 126)

incelemesine bakıldığında, kentlerde gelenekselliğe yoğun bir ilginin olduğu görülmektedir. Batı'nın hızla aktifleştirdiği sağlıklı kent ve sağlıklı birey yapılanması Türkiye'de son on yıl içerisinde bireyin, geleneği kullanarak sağlıklı olması ve bu doğrultuda bir sağlık sistemi oluşturması ile meydana gelmiştir.

Foucault'un "Kliniğin Doğuşu" isimli kitabında anlattığı organize, parasız ve seküler bir sağlık düzeninin ilk defa Fransız devrimi ile birlikte ortaya çıkması, modern yaşam teknolojik gelişme ve metropolün kesişmesiyle beraber geçmişte en basit, en genel hastalıklara yakalanan modern öncesi insanın aksine, modern kent insanını daha karışık hastalık biçimlerinin tehdit etmesi (Sargın, 2009: 127) kentlerde geri plana atılan ve unutulmuş bir geleneğin yani halk hekimliği geleneğinin yeniden gündeme gelmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca modern tıbbın maliyetli olması ve kentin yoksul kesimleri ve gecekondu bölgesinde yaşayan halkın, modern tıba erişiminin yetersiz olması; daha ucuz ve ulaşımı kolay olan bir tıp modelinin yani halk hekimliğinin yeniden üretimini kolaylaştırmıştır.

Bunlara ek olarak Güven Arif Sargın, her bireyin kendi başına, içinde yaşadığı kentin, bir modeli olduğunu söyler. Parklar ve kurumsal mekânlarda dâhil olmak üzere binalar ve yarı açık mekânsal organizasyonlar ve tüm bunların ilişkisini kuran, temiz havayı sağlayan durumlar kentsel boyutta yeniden icat edilmeden başka bir şey değildir, der (Sargın: 2009: 129). Bu açıklamalarla bağlantılı olarak kentin yeniden inşası sağlanırken daha çok köyde olan ve kentte unutulup işlevsizleştirilen halk hekimliği de yeniden keşfedilmiştir, denilebilir. Özellikle gelenekler modern dünyaya ve kent ortamına uyacak şekilde Hobsbawm'ın da dediği gibi yeniden inşa edilmiştir.

Kentlerde yaşanan bu değişmelerin en iyi gözlenebildiği yer ise; Lokman hekimlik mesleğinin icra edildiği aktarlar olmuştur. Çünkü kırsalda yaşayan halktan farklı olarak kentli nüfus, halk hekimliğini ya da geleneksel hekimliği yeniden keşfettiklerinde, bu keşif kentlerin büyük alışveriş merkezleri içerisinde yer alan organik pazarlarda olmuştur. Bunun nedeni kaynak kişiler, halen kentli ve köylü ayrımının sürdürülmüş olmasına bağlıdır. Çünkü kentte yaşayan insanlar modernliğin temsilcileri olurken, köyde yaşayan halk gelenekselliği ve geleneksel bilgiyi kullanan kişiler olarak algılanmıştır.

Halk hekimliğinin bu yeniden üretim sürecinde de kentte yaşayan, kendi deyimleri ile “modern” olan halk, geleneksel hekimliğinde daha modern halini yeniden üretmeyi seçmiştir. Ne zaman ki köylü halkın ve onun ürettiği ürünlerin organikliği ve sağlıklı olması yönünde vurgular oluşmaya başladı, o zamandan sonra kent, köyün kullandığı yöntemleri ve yerleri tercih etmeye başlamıştır. İşte bu noktadan sonra aktarlık mesleği ve çarşılar ya da mahalle içerisinde yer alan Lokman hekimler yeniden keşfedilerek, halk hekimliğinin yeniden gündeme gelmesine katkı sağlamış olurlar.

Lokman hekimlerde veya aktarlarda gerçekleştirilen bitki satışı, birçok alanda tıbbi ve aromatik bitki başlığı altında değerlendirilmiştir. Bunun nedeni ise aktarlarda satışı yapılan bitkilerin, insanların tedavisinde kullanılması ve tıbbın içerisinde gelişen farmakoloji ile etkileşim halinde olmasından kaynaklanır. Başaran bu durumu açıklarken Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980 yılında yaptığı açıklamaya başvurur. Dünya Sağlık Örgütü, “Bir veya birden fazla organıyla tedavi edici veya hastalıkları önleyici olabilen veya herhangi bir kimyasal sentezin öncüsü olabilen bitkilerdir” şeklinde açıklama yapar ve bitkisel ürünlerin tedavide kullanılabileceğini kabul eder (2012).

Bu bitkilerin satışının yapıldığı yerler ise; Türkiye’de Lokman hekimler ve AVM içlerinde bulunan organik pazarlar olmuştur. Bu kuruluşlara bakıldığında ise isimlerinden başlayarak büyük bir dönüşüme gidildiği de dikkat çekmektedir. İlk başlarda AVM’lerin içerisinde, özellikle kentli ve zengin nüfus hedef alınarak oluşturulan “Organik Pazarlar”, son üç yıl içerisinde isim değişikliğine giderek “Organik Pazar” ismi yerine “Lokman Hekim” adını kullanmaya başlamıştır. Son üç yıl içerisindeki (2013-2016) kentte yaşanan bu değişim, geleneğin kullanımını ve tüketimini hızlandırmıştır. Geleneksel belleğin kullanımına dayalı oluşan Lokman hekimler ise kentli insan tarafından yeniden keşfedilmiştir. Bu keşif doğrultusunda ilginin aktarlara yönelmesi de, AVM diye bilinen büyük alışveriş merkezlerinde yer alan organik pazarların yerini almaya başlamıştır. Tamamen arz ve taleple bağlantılı olarak oluşturulan bu yerler geleneksel bilginin meta haline gelişini hızlandırmakla birlikte geleneğin korunması ve tüketim nesnesine dönüşmesinin engellenmesi sorunlarını beraberinde getirmiştir.

Fotoğraf 3: Ankara Ankamall Alışveriş Merkezi Lokman Hekimi

Bu resimden de anlaşılacağı üzere insanlar, köylü halk ve kentin yoksul kesiminin gittiği yer olarak adlandırılan mekânları yani Lokman hekimleri ya da aktarları, özellikle organiklik vurgusunun köyler için artmasından sonra, kentli ve modern olarak kabul gören insanlar için popüler hale getirmiştir. Bu noktadan sonra da organik pazarlar eskisi gibi talep edilen yerler olmaktan çıkmıştır. Bunun yerini de ötelenen ve arka plana itilen Lokman hekimler almaya başlamıştır. Ancak birçok AVM, organik pazarların yanında Lokman hekim ismi ile de geleneksel iyileştirme mekânları açmıştır. Bu sayede geleneksel iyileştirme bilgisi, her kesimden çevre için kullanılabilir bir şeye dönüşmüştür. Bunun örneğini ise Ankara Panora Alışveriş Merkezinde görülebilir.

Ayrıca alan çalışması sırasında köy pazarları denen bir alana da rastlanmıştır. Kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, köy pazarlarının son on yıl içerisinde hızla kullanılmaya başlaması, yine kentte yaşayan insanların köyün organikliğine ve sağlıklı olmasına yaptıkları vurgular, geleneğin ve köyün yeniden keşfini sağlamıştır denilebilir. Birden köylere ve onların kullandıkları halk hekimliği yöntemlerine olan talebin artmasının nedenlerine bakmak gerekir ise sağlık faktörünün en temel neden olduğu söylenebilir. Organik beslenme, genç ve geç yaşlanma, anti-aging alanındaki çalışmalar, insanların doğal olana yani geleneklerinde var olan bilgiye dönmelerine neden olmuştur. Bunun

köy pazarları adı altında kurulan ekonomik kuruluşlarda gerçekleşme nedeni kentte yaşayan insanların geleneksel olanın köyde olduğunu düşünmesi ve bunu kente taşımak istemesidir, denilebilir.

Fotoğraf4: (<http://tarim.com.tr/Haber/23197/Sincan-da-koylu-pazari-kuruluyor.aspx>)

Fotoğraf 5: (<http://www.hurriyet.com.tr/eryama-da-koylu-pazari-29988348>)

Fotoğraf 4 ve Fotoğraf 5'den hareketle bilinçli tüketici, sağlıklı yaşam, hormonlu gıdaların yarattığı sağlık problemleri gibi nedenler de insanların geleneksel olana yönelmelerine neden olmuştur, denilebilir. Köy pazarlarının bu duruma katkısı ise daha çok üretilen gıdalar ve baharatlar şeklinde olmuştur. Köyde yaşayan insanlar geleneksel hekimliği ailesinden atasından gördüğü şekli ile farkında olmadan hayatına uygular. Yediği besinin, ürettiği baharatın ya da kullandığı tedavi yönteminin ne işe yaradığını her hangi bir kitaptan öğrenmez. Günlük hayatı sırasında, gerektiğinde kültürel belleğinden çıkararak, neye ihtiyacı varsa ona uygular.

“Valla ben bilmezdim ısırganın kansere falan iyi geldiğini. Bizim köyde çok olurdu. Anamlar toplardı. Pişirirdi. Tevekkeli ondan bizim köyde kanser hastası yokmuş” (K.K.7).

Bizler bilmeyiz doktor, hastane. Hastalandık mı evde ne varsa kaynatır içeriz. “Misal vereyim: Tarlada çalışırken rüzgâra yakalandık mı dizimize yel girerdi. Tarlada nereden doktor bulacağız. Hemen keçi yününden kuşağı

çıkartır dizimize sarardık. İki gün öyle durduk mu iyileşirdi. Sonra ateşimiz mi çıktı. Hemen sirkeli su yapardık. Sonra yazdan kuruttuğumuz otlar olurdu. Onları kaynatır içerdik. Köyde herkes kendisinin doktoru olur” (K.K.16).

“Bizim rahmetli böbreklerinden çok çekmişti. Devamlı ağrırdı. Komşum arpayı kaynat suyunu içir dedi. Arpanın öksürüğe iyi geldiğini bilirdim. Hemen kaynaktım. Bir hafta akşamdan akşama içti. Sonra taş düşürdü. Meğer böbreğinde taş varmış ondan ağrı yaparmış. Bana dediler doktora niye gitmedin. Köy yerinde doktoru nerden bulayım. Bir sağlık ocağı vardı. O da kapandı. Bizde konu komşu bildiklerimizi böyle birbirimize söyleriz. Zaten de doktor gibi olduk” (K.K.16).

“Bir yerim ağrısın önce anneme sorarım. Anne ne yapsam iyi gelir diye. Siz bana soruyorsunuz nerden öğrendin diye. Nereden geldi bilmem ama ben annemden öğrendim. O da annesinden” (K.K.17).

“Halk hekimliği dediğiniz bu şeyleri biz anneannemizden öğrendik. Kastamonuluyum ben aslında. Ama doğma büyüme Ankaralıyım. Benim Katir ninem lokman hekimmiş. Her ot, her ilacı bilirmiş. Hatta şaman olduğunu düşünüyorum. Bugün annem ne öğrendiyse ondan öğrendi. Tabi bende annemden öğrendim. Bizim ailenin hastalık konusunda en bilge insanıydı” (K.K.19).

“Bebek yeni doğduğunda kafasında konak denen bir madde olur. Onu zeytinyağı ile yıkarısın. Bir müddet sonra geçer. Sizin geleneksel hekimlik dediğiniz böyle şeyler galiba. Ben bunu yeni öğrenmedim. Her yeni doğan bebeğe yapılır bu. Özellikle köy yerlerinde. Şehirli anneler pek bilmezler. Bilseler bile öğrenerek bakıyorlar. Ben böyle gördüm Böyle yaparım. Ama nereden geldi bilmem hep vardır” (K.K.19 ve 44).

Köylü pazarı hem sağlıklı hem ucuz

Ankara Başkent
Cuma 31.07.2015

Katkısız, dalından yeni koparılmış meyve ve sebze almak isteyen Ankaralıların ortak noktası haline gelen Sincan pazarları büyük ilgi görüyor. Halk arasında "Köylü Pazarı" olarak da bilinen üretici pazarları haftada üç gün kuruluyor. Doğal ürünlere kolaylıkla ulaşılmasını sağlayan pazarlar bilinçli tüketicilerinde uğrak noktalarından biri haline geliyor. Köylerde üretilen ürünler Sincan Belediyesi'nin kurduğu köy ürünleri pazarlarında direk tüketiciyle buluşuyor. Salı, cuma ve cumartesileri kurulan pazarda, sebze ve meyveler toplandığı gün ya da toplandıktan en geç bir gün sonra tüketiciye sunuluyor. Küçük çapta üretim yapan üretici sertifikalı köylülerin kendi tarlalarında yetiştirdikleri ürünlerinin satıldığı pazarlar, bilinçli tüketicilerden büyük ilgi görüyor. Köylü pazarlarına sadece Sincan'dan değil Ankara'nın dört bir yanından

Fotoğraf 6: (www.sabahhaber.com)

Fotoğraf 7: (www.ankarahaber.com)

Kentte ise bu durum daha farklı şekillerde gerçekleşir. Kentte yaşayan insana göre halk hekimliği ya da geleneksel bilgiler koca-karı ilacından, çoğu zaman uydurmaca veya hurafeden farksız değildir. Çünkü onlara göre modern tıbbın çözemeyeceği sorun yoktur. Modern tıbbın dışında kalanların bir bilimselliği bulunmamaktadır. Bu durumun oluşmasının en büyük nedeni ise kitle iletişim araçları ve yazılı yayınlar ile halka anlatılan şeylerdir. Modern tıp doktorların yazılı veya sözlü halk hekimliğini öteleyen aktarımları, hemen her haberde, televizyon ve radyo programlarında geleneği öteleyen ve moderniteyi yücelten yayınların yapılması, özellikle kentte yaşayan insanların geleneksel olana karşı bir güvensizlik duymasına neden olmuştur.

Doçent Doktor Levent Altun gibi birçok modern tıp doktoru da geleneksel olarak yetişen ve bitkisel ürünlere dayalı olan aktarların yaptıkları satışların bilime uygun düşmediğini, geleneksel tedavileri ve ilaçları dahi eczacılık ve modern tıp eğitimi alan kişilerin yapması gerektiğini söyler (Altun, 2012: 27).

Belge 1: Aktarlardaki İşletme Yöneticilerinin Demografik Yapıları (Çelik, 2014: 369)

İŞLETMELERİN KURULUŞ TARİHLERİ					
Kuruluş Dönemi Sayı Oran(%)	1980 Öncesi 5 12.7	1981-1990 13 20.6	1991-2000 17 27.0	2001 ve sonrası 25 39.7	Toplam 63 100.0
İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN YAŞ DURUMU (YIL)					
Yaş Alalığı Sayı Oran	20-30 14 22.2	20-30 23 36.5	41-50 19 30.2	51 ve Sonrası 7 11.1	63 100.0
İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN EĞİTİM DURUMU					
Eğitim Durumu Sayı Oran	İlkokul 17 27.0	Ortaokul 8 12.7	Lise 21 33.3	Üniversite 17 27.0	63 100.0
İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN DENEYİM SÜRESİ (YIL)					
Aktarlık Deneyimi Sayı Oran	1-5 19 30.2	6-10 17 27.0	11-20 13 20.6	21 ve üzeri 14 22.2	63 100.0
İŞLETMELERİN HUKUKİ YAPILARI					
Sayı Oran	Şahıs işletmesi 56 88.9	Anonim Şirket 1 1.6	Limited Şirket 6 9.5		63 100.0
YAPILAN İŞTEN MEMNUNİYET DURUMU					
Sayı Oran	Çok Memnun 27 42.9	Memnun 25 39.7	Kısmen Memnun 7 11.1	Memnun Değil 4 6.3	63 100.0

Tüm bunların sonucunda da geleneksel hekimlik köylerde doğal şartlarda yaşamasının dışında kentte unutulacak noktaya gelmiştir. Ancak geleneksel hekimliğin yeniden üretim sürecinde, köyün doğallığının ve köy halkının tedavi yöntemlerinin zararsızlığının yeniden keşfi ile birlikte, halk hekimliği hızlı bir şekilde talep edilen bir tedavi şekli olmuştur. Siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler bu durumdan bağımsız bir şekilde düşünülemez. Özellikle siyasetin ve hükümetin değişmesine paralel yaşanan

sağlık ihlalleri ve her türlü tedavinin paraya dökülmesi insanların kültürlerinde yer alan ve daha az ekonomik yüke sebep olan bilgileri kullanmalarına neden olmuştur.

“İlk otlarla tedaviyi televizyonda Ahmet Maranki ile duydum. O zamana kadar her bulduğum otu kullanmazdım. Bir nane limonu, adaçayını, ihlamuru bilirdim. Birden doğadaki her otun faydalı olduğunu öğrendim. Pekte inandırıcı gelmedi açıkçası. Ne de olsa kanıtlanmamış. Ya yan etkisi varsa ya bi zararı dokunursa. Sonuçta televizyondan çok duyduk. Zehirlenmeler, felçler falan. O zamanlar televizyonda “Her Şey Dahil” diye bir program var. Bir adam devamlı bitkilerden, onların iyileştiriciliğinden bahsediyor. İnanasım gelmedi. Sonra mide rahatsızlığı geçirdim. Doktora gittim. Film çekçeklerdi. Burnumdan hortum atacaklarmış mideme. Korktum. Bu adamın kitabını buldum kitapçının birinde. İsmide “Bitkilerle Tedavi” idi. Hemen karıştırdım. Civanperçemi diye bir otun mideye iyi geldiğini okudum. Hemen bir lokman hekimden altım. Kaynattım. İçtim. Gerçekten geçirdi. Kim inanırdı. Koca karı ilaçları iyi gelecek. Bu yaşıma kadar hep doktora gittim. Antibiyotik, ağrı kesici aldım. Belki de onlar hasta ediyordu beni” (K.K.20).

“Valla ben daha 23 yaşındayım. Bence sizin halk hekimliği biraz uydurmaca geliyor bana. Modern dünyada yaşıyoruz. Tıbbın hemen her hastalığa bir çaresi var. Öyle koca karı ilaçları ile iyileşeceksek doktora hastaneye ne gerek kalırdı. Sonuçta teknoloji her geçen gün geliyor. Yeni yeni araçlar, aletler hepsi bizim iyiliğimiz için üretiliyor. Bir bilim insanı olarak ben buna inanıyorum” (K.K.6).

Ankara’da yapılan alan çalışması sırasında elde edilen bilgiler ışığında, kent gözleminde, insanların halk hekimliğine bakış açılarının köyde yaşayan insanlara göre farklı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise; köydeki halkın geleneksel hekimliği ya da modern tıbbı ayrı birer tedavi aracı olarak görmemesidir, denilebilir. Kırsal kesimde ya da kentlerin yoksul mahallelerinde, gecekondu bölgelerinde yaşayan insanlar için halk hekimliği, kendi kendilerini iyileştirme şekli olmuştur. Buda nesiller boyunca

aktarılan kültürel bilgi ile mümkün olmuştur. Ancak kentlerde yaşayan insanların kültürel belleklerinde yer alan bilgileri kullanma şekilleri son on yıl içerisinde yeniden üretim yolu ile mümkün olmuştur. Çünkü kentli nüfusa göre modern tıp diye bilinen bilimselliğe dayalı tıp bilgisi ve uygulaması, geleneksel olandan daha önemlidir. Onlara göre geleneksel olan köyde yaşaması gereken bir şeydir. Yapılan alan çalışmasının sonucunda bu bilgiye ulaşılmıştır. Ancak artan çevre bilinci ve sağlıklı ve genç yaşama arzusu, modern ve bilimsel olanda değil kültürel olanda keşfedilmiştir. Bu keşif sonucunda ise ötelenen ve köylünün olduğu gerekçesi ile beğenilmeyen halk hekimliği ve kültürel bellek, yeniden popüler olmuştur. İnsanlar arasında aranan ve istenilen bir uygulamaya dönüşmüştür.

Yukarıda bahsedildiği gibi halk hekimliğinin kentli nüfus tarafından keşfedilmesinde en önemli noktayı aktarlar oluşturmuştur. Çünkü geleneğin değişmesi ve dönüşmesinde aktarlar, ekonomik ve kültürel bir alanı temsil etmiştir. Kültürün yeniden keşfi kentte şu şekilde gerçekleşmiştir. Kentli halk öncelikle kendisine en yakın olan gelenekselliği, doğal ve organik olanı modernitenin birer uzantısı olan AVM organik pazarlarında keşfetmiştir. Kültürel-ekonomik bir sektör olan Lokman hekimliğinin keşfi ise; daha sonraki bir dönemde gerçekleşmiştir.

2.3.1. Aktarlık Alanındaki Değişimler, Dönüşümler Ve Organik Pazarlar

Ülkemizde tamamlayıcı ya da popüler ismiyle alternatif tıp denildiğinde, bir meslek koluna mensup olan aktarlar-lokman hekimler aklımıza gelir. Bu meslek gurubuna mensup kişiler kürsü düzeyinde bilimsel eğitim almayan, çeşitli bitki ürünü, bitkisel ilaç ve yağlar, bitki özlü sabunlar ve şampuanlar, doğal ilaçlar gibi tamamen batı tıbbının ya da modern tıbbın dışında olan ürünleri pazarlayan ve yoğun şekilde satışını yapan insanlardır. Aktar sözcüğü, Arapçadan Türkçeye attardan geçmiştir ve anlam olarak da güzel koku satan kimse demektir. Baharat ve ev ilaçları satan dükkân anlamına gelir. Belli bir mekân ve bölgeyi kapsar (TDK: 2016).

Türkiye’de aktarları da içine alan takviye edici gıdalardan sorumlu bakanlık olan Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, bu besinler ile ilgili var olan yönetmeliğe göre üretici

ve ithalatçılar, oldukça basitleştirdiği bir başvuru sistemi ile çok kısa zamanda aldıkları izinleri, ürettikleri veya tükettikleri gıda ek besinlerini piyasaya gönderdiklerini söyler. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından denetlenen bitkisel ürünlerin analiz edilmesi gibi bir zorunluluk da mevcut değildir. Buna karşılık olarak, Sağlık Bakanlığı tarafından 6 Ekim 2010 tarihinde yayımlanan “Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Yönetmeliği” ile insan sağlığını koruyucu ve tedavi edici bitkisel ilaçların ruhsatlandırılması Sağlık Bakanlığına verilmiştir. Sağlık Bakanlığının uygun gördüğü bitkisel bir ilaçların eczanelerde satışı yapılmalıdır. Ancak aynı ürün gıda takviyesi olarak aktarlarda, baharatçılarda vb. dükkânlarda da satılabilmektedir (Ersöz, 2012: 10-20).

Yukarıda bahsi geçen aktarlar, “Çarşı Hekimleri” olarak düşünülen bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu bağlamda konu ile ilgili olarak folklorik bir düzende çarşı hekimleri incelenebilir. Ayrıca çarşı aktarları veya Lokman hekimlik sektörü hızla gelişmekle birlikte bir nevi insanlar arasında hızla yayılarak modern tıbbı, bir alternatif olarak da varlık göstermektedir. Özellikle doktor tavsiyesi ile eczanelerde bulunabilecek bir bitkisel ilaç veya besinin lokman hekimlerden karşılanıyor olması, bitkisel ürünün hem ulaşımının kolay hem de maliyetinin ucuz olması hem de yıllardır aynı şekilde tedarik edilmesi yani alışkanlığa dönüşmesi kaynak kişiler tarafından Lokmanların tercih edilme sebepleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca Altun, halkın aktarları tercih etme ve kullanma sebepleri olmasına rağmen Sağlık Bakanlığının da 1985 yılında 5777 sayılı “Aktarlar, Baharatçılar ve Benzeri Dükkânlar” hakkında çıkardığı bir genelgesi olduğunu söyler. Bu genelgede aktarların sınırı belirlenmiştir. Bu tarz dükkânlara satılmaması gereken bitkiler liste halinde verilmiştir. Aktarların değişik hastalıklara karşın bitki, bitkisel karışım, bitkisel ürün önermesi de yasaklanmıştır (Altun, 2012: 27-29).

Bu kanunun bugün bile geçerli olması bu tez çalışması kapsamında gerçekleştirilen alan çalışması ve mülakatlarda lokman hekimlerin kendilerini sınırlamalarına ve verdikleri cevaplarda temkinli davranmalarına neden olmuştur. Ayrıca isimlerinin kullanılmasını da istememişlerdir. Bu şekilde gerçekleştirilen görüşmelerden hareketle aktarların, varlıklarını devam ettirirken modern tıp ve modern teşhis ve tedavi konusunda bilgileri

olmasa da kendi kültürel belleklerinde yer alan bilgileri kullanırken, usta-çırak ilişkisi içinde büyümüş ve yetişmiş olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca çocukluk döneminden yaşlılık dönemlerine gelene kadar, ustalarından aldıkları halka ait olan iyileştirme ve sağaltma bilgilerine ve kültürel belleklerine zamanla yeni bilgiler ekleyerek kendi hekimliklerini oluşturmuşlardır.

Her ne kadar usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişseler de Yusuf Çelik, Konya’da gerçekleştirdiği çalışmasında aktar dükkânlarını işleten insanların eğitim seviyesini şu şekilde ifade etmiştir. İşletme yöneticilerinin %27’sini ilkokul, % 12,7’sini ortaokul, %33,3’ünü lise, %27’sini üniversite mezunu olarak belirlemiştir (yukarıda belge 1 başlığı altında tablo olarak gösterilmiştir.). İşletme yöneticilerinin lise mezunu olanlarının tıbbi ve aromatik bitkilerle veya sağlıkla ilgili teknik liseden mezun olduğunu söyler. Üniversite mezunlarının ise %29,4’ünün ziraat mühendisi veya tıbbi aromatik bitkiler ön lisans bölümlerinden mezun olduğunu ifade eder (Çelik, 2014: 371). Bu çıkarım Ankara’daki aktarlara uygulandığında da benzer bir sonuç çıkmakla birlikte hemen hemen yarısının baba mesleğini devam ettirdiği ve babasından gördüklerini uygulamaya çalıştıkları sonucu çıkmaktadır. Bu tespite ise Ankara’nın Keçiören, Yenimahalle, Çankaya, Pirsaklar ilçelerinde yapılan saha çalışması sonuçlarından ulaşılmaktadır.

Aktarlarla ilgili olan bir diğer konu; onların kurumsal bir yapılanmanın dışında, hasta giriş-çıkış bilgilerine sahip olmadan, halk kültürünün önemli bir ürünü olan halk hekimliğini, tıba, alternatif olarak üretmeleri ve belli ücretler karşılığında halka satmaları ve kültürel ekonomik değer oluşturmalarıdır. Bu kültürel ekonomik değer yaratma alanının önemli bir uzantısını, kendilerini çarşı aktarlarının daha farklı bir yapılanması olarak gören AVM aktarları oluşturur. Aslında aralarında pek bir fark yoksa da kuruluş ve yürütülüş ilkeleri açısından bazı farklı ayrıntılar göze çarpar. Bu ayrıntılar ise daha resmi boyutta bir kurumsal örgütlenmeye sahip olmaları ile her ay ürünlerden düzenli olarak alınan numunelerle kontrol altında tutulmaları ve kendilerini adlandırma şekilleridir. Kendilerini adlandırma aşamasına geldiklerinde, artık bir çarşı aktarı olmaktan çıkıp halkın organik ürünlere artan ilgisini de içine alan farklı bir yapıya ulaşırlar. Artık lokman hekimlerden ayrılan bu yeni meslek kolu kendisini “Organik bir

Pazar” işleten işletme olarak tanıtır. Bu işletmeler, çarşı aktarlarından nerdeyse bambaşka bir kültürel oluşumu meydana getirir. Artık sadece organik bitkilerin ya da bu organik bitkilerden elde edilmiş kurutulmuş gıdaların değil, değişik yerlerden (Türkiye’nin değişik illeri, Asya, Afrika, Uzak Doğu Ülkelerinden) ithal edilmiş baharatlar, temel gıda maddeleri ile kuruyemiş çeşitlerine de kurumsallaşmış bir yapı olan AVM organik pazarlarda ulaşılır. Artık bu organik pazarlarda bitkisel özlü sabunlara, şampuanlara ya da doğal güzellik ürünlerine rastlanamaz.

(Fotoğraf 8)

Fotoğraf 8’den anlaşılacağı üzere Lokman Hekimlerin açık ve kapalı halde satışını gerçekleştirdiği ürünler, insanların ekonomik durumu ve bilgileri doğrultusunda tercih edilmektedir. Burada asıl dikkat edilmesi gereken şey, bu ürünlerin halk hekimliği açısından önemlidir. Ayrıca bu ürünler paketlenerek Lokman hekimlerde satıldığında içeriğinde bulunan geleneksel tedavi ürünlerinin bilgisini de verir.

Gelen giden insan çeşitliliğine bakıldığında ise çarşı lokman hekimlerini ziyaret eden insanlarda değişmiştir. Bu pazarların ziyaretçileri artık farklı bilgilere sahip olan insanlardır. Aldıkları ürünlerin kendilerine zarar verip vermeyeceğini araştıran ve yöneticilerinden bu ürünlerin kontrollerden geçtiğini kanıtlayan belgeler isteyen, bilinçli kişilere dönüşmüşlerdir. Geleneksel bilgi sistemi, önceleri sözlü iken, dedikodular aracılığıyla tüm mahalleye yayılırken, modern zamanlarda internet bu dedikoduların yerini almıştır. Organik, doğal ürünler ve doğa ile ilgili kitaplar, televizyon ve internet

halkın bilgilendirilmesinde ve bilinçlenmesinde en büyük etken olmuştur. Lokman hekimlik-aktarlık iş kolunun bir başka yansıması da “kuruyemişçi” diye bilinen meslek grubu oluşturmaktadır. Kuruluşundan bugüne dek sadece belli başlı şeyler pazarlayan bu meslek grubunun üyeleri artık kültürel bellekle oluşan aktarlara birer rakiptir. Bu kuruluş halk hekimliğinin önemli bir yanını oluşturan bitki ile tedavide kullanılan bitki ve bitkisel ürünlerinde ticaretini yapmaya başlamıştır. Bu kumlarla rekabet halinde olan meslek ise aktarlardır çünkü kendilerine ve belli bir birikim sonucu elde ettikleri kültürel bilgilerine rakip olarak görürler. Alternatifler modern dünyada çoğalsa da, bu alternatifler, AVM’ler deki organik pazarlar, yeni yeni aktarlaşılmaya başlayan kuruyemişçiler olsa da insanlar, modern tıbbın yanında her zaman başka bir doğal iyileşme tedavileri aramaya devam etmiştir.

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 9’a ve Fotoğraf 10’a bakıldığında ise son 10 yıl içerisinde yani 2006-2016 yılları arasında moda haline gelen doğal, organik ve bitkisel yaşama isteği, insanların bu alanlara olan yoğun ilgisi yeni bir arz-talep durumu oluştuğunun kanıtıdır. Bunu en iyi değerlendiren yerler ise aktarlar ve organik pazar olarak bilinen mekânlar olmuştur. Özellikle yayımları ve programları olan modern tıp doktorlarının bitkiler ve onların içerdikleri faydaları anlatan yazıları ve konuşmaları insanları halk hekimliğinin bitki ayağını yeniden hatırlamasını ve kullanmasını hızlandırmıştır. Kurumlarını bir nevi

lokman hekim gibi işleten kuruyemişçiler aktarların geleneksel bilgisinin ekonomik olarak kullanılmasını ortaya çıkarır.

Kendilerine her zaman için bir alternatif arayan insanlar, bu alternatifleri ise sıfırdan oluşturmamışlardır. Kültürlerinde, geleneklerinde kısacası belleklerinde olan bilgileri ve pratikleri içinde yaşadıkları döneme göre uyarlamışlardır. Yani yeniden üretmişlerdir. Bu yeniden üretim ise daha çok toplumun isteklerine cevap verecek şekilde gerçekleşmiştir. Toplum, bir çeşit uyarlanmadan geçerek oluşturduğu uygulamalarını, yine başka bir düzen içerisinde tekrardan oluşturmuştur. Bir çeşit yeniden yaratım sürecinden geçen halk hekimliği içinde geçerli olan bu durum, en iyi lokman hekimlik ve ocaklık uygulamalarında gözlemlenmiştir denilebilir. Özellikle lokman hekimlik mesleği zamanla bir ticari kuruma dönüşmekle kalmamış, kendisine AVM organik pazarları ve köy pazarları diyen kurumlarla ve kuruyemişçilerle yeni bir boyut kazanmayı başarmıştır. Lokman hekimlerin ya da aktarların bitki ve ilaçlarını tedarik etme yollarına bakıldığında ise birden fazla seçenekle karşılaştığı görülmektedir. Aktarların birçoğunun hazır olarak gelen ürünleri insanlara sunduğu görülmektedir. Bu hazır olarak gelen ürünlerin toplanma işlemini ise daha çok köylerde yaşayan tecrübeli insanlar yapmaktadır. Kentlerde ise bu tedarik işini, daha çok bu alana merak duyan insanların yaptığı görülmektedir.

Belge 2: Aktarların Bitkisel İlaç ve Malzemeleri Tedarik Etme Şekli (Yusuf, 2014:370)

		Sayı/Adet	Oran (%)
Satılan Ürünlerin Tedarik Şekli	Üreticiden	-	9.0
	Doğadan	-	20.6
	Toptancıdan	-	65.7
	İşletmeci Tarafından Toplanan	-	4.7
	Toplam	-	100.0
Ürün Satış Şekilleri	Alınan Ürün İşleme Tabi Tutulmadan Olduğu Gibi	43	68.3
	Alınan Ürünler Olduğu Gibi Paketlenerek Olduğu Gibi ve Değişik Karışımlar Yapılarak	16	25.4
		4	6.3

	Toplam		100.0
Ürünlerin Satış Yerleri	Yerel Pazarda	-	88.0
	Diğer İllerde	-	10.8
	Yurt Dışı	-	1.2
	Toplam	-	100.0
Kime Satıldığı	Direkt Tüketicilere	-	86.5
	Toptancılara	-	4.0
	Perakendicilere	-	9.5
	Toplam	-	100.0
Satışların Mevsimsel Dağılımı	İlkbahar	-	18.9
	Yaz	-	16.7
	Sonbahar	-	27.7
	Kış	-	36.7
	Toplam		100.0
Ürünlerin Talep Şekli	Ek Gıda, Baharat ve Enerji Amaçlı Ürünler	-	36.5
	Diyet (Zayıflama) Amaçlı Ürünler	-	17.5
	Kozmetik Amaçlı Ürünler	-	13.6
	Doğal İlaç Amaçlı Ürünler	-	32.4
	Toplam		100.0

Yukarıdaki belgeden de hareket edildiğinde çarşı aktarları ve AVM shoplarının arasındaki en büyük ayırım ise dönüşüm ve değişim ile beraber ele alınır. Aktarlardaki bilgi, sözlü bir bilgi ve belleğe dayalıyken, AVM shoplarında bu bilgiler kitap ve broşürlere yüklenmiş ve bilgi geliştirilerek standartlaştırılmıştır. Kültürün paketlenmesi ve belli kalıplara sokulması, aktarlarda satılan bitkilerin açık olarak halka satışından, belli oranda bitkinin paketlenip belli kalıplara sokularak halka sunulması özellikle AVM shoplarında ve Çarşı Aktarlarında sıklıkla mevcuttur. Bu paketlenmiş kültürde hangi bitkinin hangi hastalığın tedavisinde kullanılacağı yerel bellekteki dedikoduların yerine geçmiştir. Kültür alınarak, belli standartlarla halka geri verilmiştir.

“Bizim dükkâna gelenler genellikle maddi durumu zayıf insanlar oluyor. Yeşil kartlı müşterilerimizde çok fazla. Onlara göre lokman hekimlerde her türlü hastalığa iyi gelecek bitki var. Alışveriş merkezlerindeki aktarlar bizlerin işlerini büyük ölçüde engelledi. Onlara bu kadar raabet olmadan

“önce, müşteri profilimizde farklıydı. Her çeşit insan gelirdi. İnsanlar şimdi tutturmuş bir organik pazar diye. Halbuki bizde de aynı bitkiler, ürünler, sabunlar bulunuyor” (K.K.21).

“Ben Panora AVM’deki Malatya Pazarında çalışıyorum. Bizim dükkana gelen müşterilerimizin genellikle ilk sordukları soru, buradaki ürünlerin her hangi bir yan etkisinin olup olmadığı oluyor. Bizlerin aktarlardan farkı ise ürünlerimizin uzun süreli değil, taze olmalarıdır. Ayrıca bilimsel deneylerden geçerek insan sağlığına herhangi bir zararı dokunmayacak ürünleri kullanıyor olmamızdır. Doğal olarak da insanlar mahalledeki lokman hekimleri değil bizleri tercih ediyor” (K.K.22).

Mülakatlardan hareketle bir başka ayırım, aynı meslek gurubunda yer aldığı düşünülen ve tamamen farklı boyutlara uzanan bu iki oluşumun, dükkân yapıları ve işlevlerinde meydana çıkar. Yapısı itibariyle daha mahallî bir durumda olan ve adından da anlaşılacağı gibi belli bir mekân ya da bölgeyi kapsayan aktarlar, eğer herhangi bir eğitim almamışsa ve usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmişse, iş yerlerini oluştururken o bölgede yer alan belirli çevre ya da zümrenin ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda ayrıca geleneksel bilgilerinde de yer alan “bir aktarın nasıl olacağı düşüncesi” ile de iş yerlerini açarlar. AVM organik pazarları ya da AVM shopları ise belli bir kurumsallaşma ile belli mahallî yerlere hitap etmek yerine daha geniş alanda varlık gösterir. Bununla bağlantılı olarak da her türlü ürünü barındırmak yerine doğal ve organik diye tanımlanan bazı ürünleri (kurutulmuş gıdalar, el yapımı mutfak malzemeleri, lokum-kahve gibi doğal üretim ürünleri, bitki çayları) kalite ile satmayı amaçlar ve yöre halkı yerine her türlü ulusal ve uluslararası boyuta dikkat çeker.

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 11, Ankara Panora Alışveriş Merkezindeki Malatya organik pazarından alınmıştır. Dikkat edilmesi gereken husus artık klasik aktar malzemelerinden çok kurutulmuş organik gıdaların satışının ağırlıklı olarak yapılmasıdır. Fotoğraf 12 ise Ankara Kızılay’da yer alan bir lokman hekimden alınmıştır. Organik pazarlara oranla hemen her çeşit ürünün satışı ve sunumu yapılmaktadır. Ayrıca bu fotoğraflar, aktarların her türlü gıda malzemesinden, doğal yapım güzellik ürünlerine kadar birçok ürünün ticaretini yapıp kendisini belli şeylerle sınırlamadığını da gösterir. Aktarlardan yer itibariyle daha küçük olan AVM organik pazarları, işleyiş, yapılanma ve içerik bakımından kendilerini çarşı aktarlarından ayırır.

“47 yaşındayım. Kızım küçükken bir rahatsızlık geçirdi. İdrar yollarından enfeksiyon kapmıştı. O zamanlar doktora götürdük. Verdikleri ilaçlar yan etki yaptı. Kızımda kızamıklar çıktı. Bizde mahalledeki lokman hekimin birisine gittik. Ne de olsa mahallemizin esnafı. Kızılçık şurubu verdi. İlk bidon için bizden para almadı. Ya işe yaramazsa diye düşünüyorduk bizde. Bir hafta aç karnına bu şuruptan içti. Zamanla karnının ağrısı azalmaya başladı. Şimdi niye gideyim ki ben bu büyük alışveriş merkezindeki insanlara ya kandırırsa bizi. Güvenmiyorum” (K.K.4).

“Ben genelde yeşil çay olsun, sabun olsun AVM organik pazarlarını tercih ediyorum. Onlara, diğer aktarlara göre daha çok güveniyorum. Hem müşterisi çok hem de bundan dolayı malları kaliteli oluyor. Çünkü çabuk bitiyor yenisi geliyor. Bide bilimsel testlerden geçiyormuş. Bitki bu bir zararı dokunmaz ama televizyonda görüyoruz, zehirliyor ya da yan etki yapıyor. Buralar en azından sağlık, temizlik ve güven konusunda içimi rahatlatıyor” (K.K.23).

“Çocukluğumuzda babam sabun bile alacak olsa doğal iyidir, sağlıklıdır derdi. Bu yüzden de lokman hekime giderdi. Sonra televizyonlarda her ot yenmez. Her bitkisel ilaç kullanılmaz demeye başladılar. O zamanlar bende biraz fazla kilohuyum. Bir komşum biberiye çayı iç dedi. Zayıflatıyormuş. Bende günde dört beş fincan bu çaydan içmeye başladım. Midem de yanmalar başladı. Şimdi mahalle arasındaki lokman hekimlere gitmiyorum.

Bir şey bildiklerini düşünmüyorum. Ama büyük alışveriş merkezindekiler, hem uyarıyor hem de nasıl kullanmam gerektiğini söylüyor” (K.K.24).

“Reklamlarda sarımsak çayı zayıflatıyor diye söylüyor. Hemen bir lokman hekime gittim aldım. Kullanış şekline göre içmeye başladım. İki ay içerisinde tam altı kilo verdim. Daha ne olsun. Özellikle biz gençler için hem doğal olup hem kilo verdirmesi çok önemli. Bunun içinde en güvenilir yer lokman hekimler oluyor. Her şeyi biliyorlar. Bu alışveriş merkezindekilerde bizim mahalledekilerle aynı ama biraz pahalı. Bide ürün çeşitliliği çok yok. Çoğu zaman benim hastalığıma iyi gelecek ilacı çarşıdakilerden buluyorum”

(K.K.18.).

Yaşları aynı olan ya da birbirine yakın olan kaynak kişiler arasında aktarla bakış açısında değişimler görülmektedir. Bunun nedeni ise; medya ve iletişim araçlarının kişiler üzerinde bıraktığı izlenimdir. Bunun sonucunda da insanlar sağlık ve hastalık konularında kendilerine yakın olan ve kendilerini iyi hissettirecek yerleri kullanmaya başlamışlardır. Bu iki durumun tek gidişatı ise modern tıp olmamış onun yerine geleneksel hekimlik veya alternatif tıp olmuştur. Orta yaşlı insanların tercihleri daha çok kendi tanıdığı insanlardan yana olmuştur. Kendi esnafından iyileşmeyi umut etmesi, iyileşebilmek için para ödemesi sağlık ve hastalık konularının ekonomik bir alana dönüşmesini sağlamıştır.

Popüler kültür- kitle kültürünün ve modernitenin son ayağını oluşturacak noktaya gelen çevre bilinci ve doğal tıp alanındaki bilimsel düzeyde gelişmeler, insanların doğal olana yani organik olana dönmesine neden olmuş ve doğal aramada verdikleri uğraş, aktarların önemini arttırmıştır. Anti-aging alanındaki hızlı gelişmeler sonucu organik diyet yaygınlaşmış ve gençleşmenin veya geç yaşlanmanın popüleritesinin artması ile geleneğin yeniden keşfi gerçekleşmiştir. Böylece geleneksel Türk Hekimliği yani Halk Hekimliği yeniden keşfedilmekle kalmamış uzak doğunun kendi geleneksel iyileşme yöntem ve ürünleri de, popüler yayınlarda, reklamlarda, Mehmet Öz, Canan Karatay gibi tıp doktorlarının ve Ahmet Maranki, Deniz Egeci, gibi Alternatif tıpla ilgilenenlerin televizyon ve internete verdikleri reklamların organik beslenme olgusunu

yaygınlaştırması ile halk hekimliği yeniden keşfedilmiştir. Böylece geleneksel bilgi televizyon ve internet reklamları üzerinden popülaritenin içine katılıp tüketim kültürü olarak kullanılmaya başlamıştır.

Özkan'a göre "Türkiye'de halk hekimliği bilimsel zeminde ilk kez çalışılmaya başlandığında, Türkiye de üniversitelerin ve sosyal bilimlerde çalışan araştırmacıların artmasıyla folklor ve halk hekimliği ile ilgili çalışmalarda yeni bir sürece girmiştir." (Özkan, 2013: 142). Ayrıca halk hekimliğinin, yerel boyuttan küresel boyuta geçişini ve küresel anlamda bir halk hekimliği belleğinin oluşmasını, basın ve basının sağladığı reklamlar gerçekleştirmiştir. Böylece tüm dünyada kullanılması sağlanmıştır. Halk Hekimliği ya da Halk Botaniği, Çin, Kore, Japonya gibi Uzak Doğu ülkelerinde yapılan Alternatif tıp çalışmalarının varlığı ve daha sonralarda geleneksel hekimliğin modern tıbbı rakip olması ve insanların küresel sistemin sorunları karşısında doğal olana yönelmeleri sonucunda moda haline gelmiş ve kültürel-ekonomik bir alan olmayı başarmıştır.

"Alternatif tıp dediğiniz şu son zamanlarda moda olan akupunktur oluyor galiba. Onu yaptırdınca zayıflıyormuş insanlar. Böbrek ağrılarına falanda yapıyorlarmış. Bir arkadaşım yaptırdı. Ama o zayıflamak için yaptırmıştı. 150 kiloydu. Ne yapsa bir türlü zayıflayamıyordu. Diyetisyene gitti olmadı. En son mide küçültme ameliyatı olacaktı. Sonra bu akupunkturu duymuş. Kulaklarına küçük bantlar yapıştırmışlardı. İştahı azalmış. Sonra zayıflamaya başladı. Şimdi 75 kilo. Doktorların bıçakla yapacağını bu akupunktur ilaçsız, bıçaksız yaptı" (K.K.25).

"Haberlerde tuz odaları diye bir şeyden bahsediyor. Hastalıklara iyi geliyormuş. Ankara'da da varmış böyle bir yer. Dikmendeymiş. Bizde arkadaşlarla toplandık gittik. Romatizma ağrılarım oluyordu benim. Yarım saat durduk. Çıktığımızda yeniden doğmuş gibi olduk. Senelerdir hastaneye giderim. Bir türlü iyileşemiyordum. Biraz pahalı ama napalım sağlık bu ihmale gelmez" (K.K.26).

Fotoğraf 13: Ankara Dikmen Tuz Evi

Tüm bu “alternatif” yani tamamlayıcı ve geleneksel tıp uygulamalarının aktif olarak uygulandığı Türkiye’de, başka bir alternatif daha vardır ki, bu alternatif, insan hayatının tehlikeye girmesine neden olabilecek bir iş kolunu temsil eder. İşte bu alan, bir nevi internet aktarcılığı da diyebileceğimiz internet sitelerinde reklam üzerinden satışa sunulan bitki ve ana maddesi bitki olan ilaçların pazarlanması aşamasını oluşturur. Hastaların sıklıkla başvurduğu internet aktarcılığı, sadece bitki ve ilaç satışı yapmakla kalmayıp birçok tamamlayıcı yani alternatif tıp içerikli kitabında ticaretini yapar. Kimler tarafından kurulduğu belli olmayan bu siteler, artık ilk kurulduğu zamanki kadar tehlike arz etmemektedir. Çünkü insanlar belli bir bilince ulaşmış ve başka insanlarında bilinçlenmesini sağlayabilecek konuma gelmiştir.

ZAMAZINGO
Anette'in Dünyasına Hoşgeldiniz...

İltihaplı Ekrem Ağrılarına ve Romatizmaya, Diz Kapağında Sıvı Kaybına Beslenme Tavsiyeleri

Özellikle orta yaşın üstündeki insanlarda bilhassa kadınlarda romatizmal ağrılar ve iltihabi eklem sorunları

Olcay Burcu Demirbilek Akkuş
9 dk

Gönül Çakmak Keloğlu'nun müşterisi egzama şikayetiyle önce doktora gitti. İlaçlar etkili olmadı, hatta tırnaklarını döktü. Sonrasında LR'la tanıştı ve durum bu :)

1 ay süreyle Propolis ve Sivera kullanıldı. Ayrıca Aloe Vera şampuan, duş jeli ve sabunla desteklendi...

LR kullanmaya başlayacağı zaman

LR kullanmaya başlayacağı zaman

LR Gönül Keloğlu 0 532 602 1950

Son Hal

(Fotoğraf 14:(<https://www.facebook.com/zamazingoweb>)

Fotoğraf 15: (<https://tr-tr.facebook.com/LR.Health.Beauty.Turkey>)

Fotoğraf 14 ve Fotoğraf 15'e bakıldığında dikkat edilmesi gereken nokta ise bir dönem zararlı ve ilkel bir uygulama olarak anılan geleneksel yöntemin, son yıllarda yeniden keşfedilerek insanlara sunulması olmaktadır. Bunu yaparken de medya ve internet büyük oranda kullanılmıştır. Kimi internet siteleri, alternatif tıp başlığı altında, geleneksel yöntemlerin kullanılmasının sakıncalı olduğu şeklindeki haberlerini, bir modern tıp doktorundan destek bulacak şekilde insanlara sunmaktadır. Ancak son sağlık, siyaset, ekonomi gibi alanlarda gerçekleşen düzenlemeler ve yaşanan olaylar insanları farklı bir tıp modelini kullanmaya itmiştir.

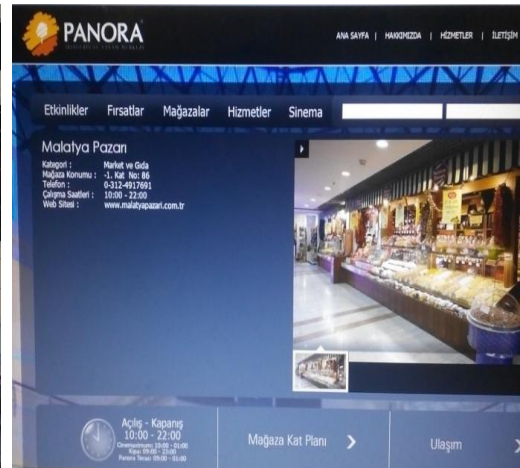
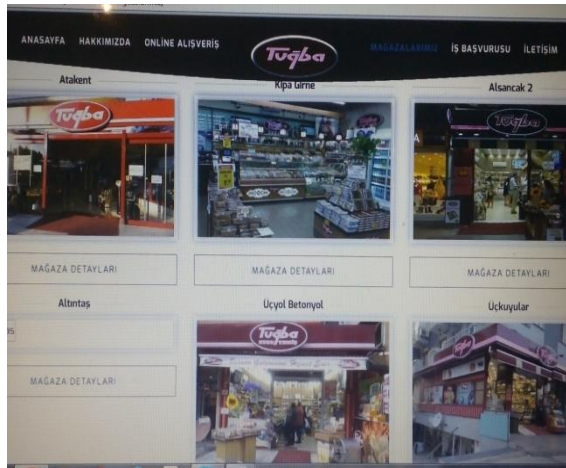
Sağlık Bakanlığına yapılan internet aktarcılığı ile ilgili şikayetler ise Türk halkının bu konularda bilinçlendiğini göstermektedir. Türkiye Sağlık Bakanlığı Geleneksel, Tamamlayıcı Alternatif Tıp Uygulamaları Daire Başkanı Dr. Mehmet Zafer Kalaycı, internet siteleri için gelen yoğun şikâyetleri değerlendirdiklerini ve bu konuda yasal düzenlemeler yapıldığını bildirmiştir. Hekimlerin bu konularda hastaları uyarmaları gerektiğini ve bunun en çok alana ulaşmasını sağlayabilmek için uğraştıklarını da söylemiştir.

“İnternet üzerinden satılan bitkisel ilaçlara itibar etmesinler diye çok uğraşıyoruz. İçerisinde ne olduğu belirsiz maddeler olabiliyor. Hastalananlar, ölenler, zehirlenenler haberlerde çok sık karşımıza çıkıyor. Biz sağlık bakanlığı bünyesinde kurulan Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Daire başkanlığı bünyesinde bu konu ile ilgileniyoruz. Yasaklar koyuyoruz, yasal düzenlemeler yapıyoruz. Özellikle son on yıl içerisinde bu durum iyice artış gösterdi. Tanıtıcı reklam denilen reklam ile insanlar daha fazla özendirildi. İnternet üzerinden ilaç satışını durdurmak için yasal düzenlemeler yapılmaya devam edecektir” (Mehmet Zafer Kalaylı)

Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı WIPO, daha önceki bölümde de bahsi geçtiği üzere geleneksel bilginin korunması ve aktarımını sağlamak ve ekonomik amaçlı tüketimini

önlemek için bu konuyu gündemine taşımıştır ve geleneksel bilginin iki şekilde korunacağını söylemiştir. Birincisi, “pasif koruma” yani temeldeki geleneksel bilgi konularının belirlenerek patent ile korunmasının önlenmesine yöneliktir. İkincisi olan “aktif koruma” ise, geleneksel bilginin fikri mülkiyet sistemi ile korunmasına yöneliktir. Böylelikle artık doğal olan yani popüler ismi ile organik olanın yeniden üretimi, gündeme gelmiştir.

Gelenek ve geleneksel bilgi her ne kadar korunmaya çalışılsa da internet, televizyon, radyo gibi geniş kitlelere hitap eden kanallar bu işlemin gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır. Özellikle son yıllarda, aktarları ve organik pazarların kendilerini ve ürünlerini tanıtmak maksadıyla kurdukları internet sitelerinin sayıları devamlı artmaktadır. Bu sayede hem bitkisel içerikli ürünlerin satışını kolaylıkla gerçekleştirmektedirler hem de müşterilerin memnuniyeti ve istekleri doğrultusunda kendilerini yenileyebilmektedirler. Ayrıca insanların internet siteleri üzerinden alışveriş yapmaları ve mekândan, üründen ve insandan ziyade ulaşımın kolay olmasına ve maliyetin düşük olmasına dikkat etmeleri, çarşı aktarlarının geleneksel yapısını moderniteye çevirmesinin önünü açmıştır denilebilir.

(Fotoğraf 16: <http://www.tugbaonline.com>) Fotoğraf 17: (www.malatyapazari.com.tr)

Bunlara ek olarak 20. Yüzyılın sonunda ve 21. Yüzyılın başında eczanelere bakıldığında, sadece devletin izin verdiği ilaçları sattığı görülmektedir. Ancak son yıllarda hemen her internet sitesinde bitkisel bir ilacın satılması, insanların modern tıp ilaçlarından ziyade doğal ilaçlara yönelmesi eczacılarında doğal içerikli ürünleri daha fazla satmasını sağlamıştır. Ancak eczacıların kendilerinin ilaç yapabiliyor olması,

onların bitkiler konusunda sahip olduğu bilgi birçok insanın bu mekânlara daha çok güvenmesini de sağlamıştır. Bu konudaki alan çalışması şöyledir:

“Benim babam eczacıdır. Ben çocukluğumdan beri yanında çirak olarak çalışıyorum. Keçiören’in Dutluk semtinde hemen her türden insanla muhatap oluyoruz. 2010’dan önce yeni yeni reklamlarda bitkisel içerikli zayıflama hapları gösteriliyordu. Hemen her gün birileri gelip bizim bu tarz ilaçları satıp satmadığımızı soruyordu. Babamı ve beni tanıdıklarından bu ilaçları yapabilir misiniz? diye soran bile çıkıyordu. En sonunda devlet bu tarz ilaçlar üretmeye başladı. Ondan sonra hastalarımıza satışını yaptık. Şimdi durum ne diye sorarsan, artık bizde de en az lokman hekim kadar bitkisel ilaç ve sabun çeşidi mevcut. Şampuandan, kreme, sabuna her çeşit bulabiliyoruz. İnsanlar artık doğal olsun, sağlıklı olsun istiyor. Bizde bu isteğe uyuyoruz” (K.K. 41)

Türk Eczacıları Birliği
Turkish Pharmacists' Association

Kurumsal Başkanlık Mevzuat İlaç Bilgisi Haberler ve Basın Açıklamaları TEB Yayınları ve Kütüphane Faaliyetler Reçete Tevzi Girişi

Deneme Yayınıdır

ECZANE ECZACILIĞINDA DOĞAL ÜRÜNLER: FİTOTERAPÖTİKLER VE HOMEOPATİKLER KONULU ÇALIŞTAY HAKKINDA

38.A.00.002780
Ankara, 04.09.2012

BÖLGE ECZACI ODASI
YONETİM KURULU BAŞKANLIĞINA

10-13 Ekim 2012 tarihleri arasında Antalya’da Manavgat ÖRSEM tesislerinde gerçekleştirilecek olan XX. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı’nın ardından (www.bihat2012.org) 13 Ekim tarihinde Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi tarafından, eczane eczacılarına yönelik bir çalıştay düzenlenecektir.

Programın panel bölümünde FITOTERAPİ ve HOMEOPATI konularında meslektaşlarımızın eczanelerinde kullanabilecekleri pratik yönelik uygulamalar ile ilgili bilgi verilecek ve bu bilgiler çalıştay’da tartışılacaktır. Çalıştay bitiminde meslektaşlarımıza “ECZANE ECZACILIĞINDA DOĞAL ÜRÜNLER: FİTOTERAPÖTİKLER VE HOMEOPATİKLER” konulu çalıştay katılım belgesi verilecektir.

BİHAT 2012 katılımcıları için ücretsiz olan çalıştaya, eczane eczacıları için katılım ücreti 50 TL olarak belirlenmiştir. Ücret ögüle yemeği ve Antalya Tıbbi Bitkiler Bahçesi’ne yapılacak olan bilimsel geziyi de kapsamaktadır. Program ekte yer almakta olup, bilgilerinizi ve konunun üyelerinize duyurulmasını saygılarımla rica ederim.

Uzm.Ecz.Harun KIZILAY
Genel Sekreter

NOT: Çalıştaya katılmak isteyen meslektaşlarımızın, www.bihat2012.org adresinden kayıt işlemini ve aşağıda belirtilen hesap numarasına katılım ücreti ödemesini yapmaları gerekmektedir.
Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Mezunlar Derneği Hesap Numarası
İş Bankası Ankara Beşevler Şubesi Şube Kodu:4219 Hesap Numarası:700986
E-mail:bihat2012@ankara.edu.tr ; http://www.bihat2012.org/Calistay.php

Belge 3: (<http://eski.teb.org.tr/index.php?modul=haberdetay&id=1177343>)

Tüm bu bilgiler, kaynak kişi görüşmeleri ve yapılan açıklamaların sonucunda, sanal aktarlardan, büyük marketlere hatta eczanelere kadar birçok yerde halk hekimliği

ürünlerinin satışının yapıldığı görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta geleneksel bilginin kullanımının giderek artmasına rağmen halen bir alternatif olarak düşünülmesi ve modernite içerisinde birçok kurum ve hatta çoğu zaman halk tarafından da ötelenmesidir. Asıl sorun ise internetin, hayatın merkez noktasında yer almasına izin veren insanlar, artık geleneksel bilgilerin hızla dönüşmesine ve başka boyutlarda varlığını sürdürmesine de izin vermiş olur. Böylelikle geleneksel bilgi, farklı yerlere uzanmakla birlikte, gelenekselliğini yitirmekte ve popüler kültürün bir metası haline dönüşerek kültürün içinde girmektedir.

2.3.2. “Alternatif” Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp da Geleneksel Bilginin Korunması Sorunlarına ve Hekimlerin Bu Uygulamalara Bakış Açıklarına Kısa Bir Değerlendirme

İlerleyen bölümde, geleneksel bilginin korunması ve aktarılması konularına WIPO, UNESCO gibi kuruluşların düşüncelerine ve uygulama yöntemlerine yer verilecektir. Bu bölümde ise daha çok modern tıp hekimlerin geleneksel ve alternatif yöntemlere bakış açıklarına, onu kullanım şekillerine ve değerlendirmelerine yer verilecektir. Öncelikle “alternatif tıp” ve “geleneksel tıp” terimlerine bakıldığında insanların bu iki terimi birbirinin yerine kullandığı görülmektedir. Hekimlerin bu konulara bakış açıklarına geçmeden önce bu iki kavramın Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılmış tanımlamalarına bakmak gerekir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ ya göre geleneksel tıp “Fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde kullanılan farklı kültürlere özgü teori, inanç ve tecrübeye dayalı yapılabilen veya yapılmayan bilgi, beceri ve uygulamalar bütünüdür”

Alternatif veya Tamamlayıcı tıp terimlerine bakıldığında daha öncede söz edildiği gibi “Geleneksel tıp yerine kullanılabilen daha çok ülkenin kendi geleneğinin bir parçası olmayan ve mevcut sağlık sistemine entegre edilmiş farklı sağlık uygulamalarını ifade eder”. Ancak bu kavramlar bazı yerlerde modern tıbbın destekleyicisi anlamına gelen “tamamlayıcı tıp” adı ile kullanılırken “alternatif tıp” kelimesi ile bilinen uygulamaların dışında kullanılan pratikleri vurgulamaktadır. Bu durum ülkemizde de benzer şekilde kullanılmıştır. Ancak özellikle son on yıl (2006-2016) içerisinde başta WHO olmak

üzere uluslar arası kuruluşlar ve Türkiye’de dâhil olmak üzere, tıbbın bir alternatifinin olamayacağı sadece iyileşmenin değişik şekillerde olabileceği görüşüne karar vermiştir ve “alternatif” kelimesi kullanımdan çıkarılmıştır. Bugün dünyada ve Türkiye’de sıkça kullanılan kavram “geleneksel ve tamamlayıcı tıp” olmuştur. Bunun dışında farklı ülkelerde entegratif tıp, halk hekimliği, folklorik tıp, bütünsel (holistik) tıp vb. isimlerin kullanıldığı da görülmektedir (Mollagiloğlu ve Kalaycı, 2015: 102-103).

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen alan çalışmasında alternatif tıp nedir? Sorusuna kaynak kişiler şu şekilde yanıt vermiştir;

“Bence alternatif tıp, doktorların, hastanelerin iyi edemediği hastalıkları insanların doğal tedaviler ile iyi etmesidir. Yani işte obezitenin akupunktur ile iyileştirilmesi, kansere karşı ısırgan otunun kullanılması bunların hepsine birden alternatif tıp derim ben” (K.K.4)

“Alternatif tıp deyince benim aklıma gelen hani şu eski Kore filmleri var ya onlarda kullanılan yöntemler geliyor. Orada kullanılan akupunktur, yağlarla yapılan masaj sonra bizim hacamat falan işte kendi kendimize yapabileceğimiz, uzmanına ihtiyaç duymadığımız yöntemler işte” (K.K.37).

“Vala sizin kastettiğinizle benim anladığım alternatif tıp aynıdır bilemem. Ama benim geçliğimde anamlar, babamlar doktor bulamazdı. Kendi kendilerine yaptıkları ilaçlarla bizi tedavi ederlerdi. Şimdi koca-karı ilaçları diyorlar bunlara. Bence insanın doktora ihtiyaç duymadan kendi kendisini iyi edebilmesi alternatif tıp” (K.K.35)

Bu görüşmelerden hareketle alternatif tıp kavramının halk arasında birden fazla karşılığı bulunduğu görülmektedir. Türk halk hekimliğinin içerisinde yer alan yöntemlerin, alternatif olarak değerlendirmesi ve bu yöntemlerin doğu tıbbı ile bir düşünülmesi, insanların zihninde kavram konusunda bir kargaşa oluşturmuştur. Bunun nedenlerine bakıldığında ise kitle iletişim araçları ve onların yaptıkları yayınlar, ilk sırada yer alıyor denilebilir. Bu konu hakkında yapılan mülakatlarda TRT 1’de gündüz kuşağında

yayınlanan, Sarayın Doktoru, Saraydaki Mücevher gibi Geleneksel Kore’yi ve onların hekimleri ve tedavilerini anlatan filmler, Türk halk hekimliği ile Doğu tıbbının birbirine karıştırılmasının önünü açmıştır. Ayrıca Lokman hekimlerin jinseng gibi Doğu tıbbının bitkisel ürünlerine yer vermesi ve bu ürünlerin televizyon ve internet aracılığı ile reklamının yapılması, yine Doğu tıbbı denilen ve Türkiye’de alternatif tedavilerin arasında sayılan yöntemlerin, geleneksel Türk hekimliği ile bir tutulmasının nedenlerinden sayılabilir.

İsim konusundaki bu kargaşa giderildikten sonraki bir diğer husus geleneksel ve tamamlayıcı tıp ismi ile bilinen tıp modelinin sınırlarının çizilmesi olmuştur. Daha önceki bölümlerde bu konu ile ilgili kısa kısa birkaç tanımlama yapılmıştır. Burada ise bu konu derinlemesine açıklanacaktır.

Türkiye’de bu konu üzerinde çalışan en büyük kurum Sağlık Bakanlığı olmuştur. Sağlık Bakanlığı kendi içinde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp isminde gelişen bir kurumun yukarıda bahsedilen konu ile ilgili hassasiyeti ortaya koyar. Mehmet Zafer Kalaycı bu konuyu şu şekilde açıklar: Sağlık Bakanlığının en son 2014’te yayınladığı “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği” ile bu alan yeni bir anlam kazanmıştır. Yönetmelikte amaç, kapsam ve kanuni dayanak açıkça ifade edilmiştir. Bu yönetmelik ile geleneksel tıp uygulamacılarının eğitimleri ve uygulanacak yerin özelliklerine ek olarak ne çeşit yöntem kullanacağı ve hangi hastalık için önerileceği de belirtilmiştir. Akupunktur dışındaki geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları ilk defa bu kanunla açıklanmıştır (Kalaycı, 2015: 103). Tüm bu hükümler ve kanunlar geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile ilgili çıkan yasaların artmasına ve bu konuda yürütülen çalışmaların çoğalmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca çıkarılan yönetmelikler, halkın halk hekimliği konusunda daha fazla bilgi sahibi olmasının da önünü açmıştır. Özellikle son on yıl içerisinde (2006 – 2016), yaşanan gelişmeler, insanların doğal ve organik yaşama konusunda gösterdikleri tutum ve davranışlar bu iş ile ilgilenen kişilerin bu alanda daha fazla çalışmalarını sağlamıştır. Özellikle devletin alternatif tıp üzerinde geliştirdiği politikalar, akupunkturdan başlayarak birçok tedavi merkezinin yasal yollardan kullanımını arttırmıştır. Bu konu çerçevesinde yapılan mülakat görüşmeleri şöyledir;

“ Bence alternatif tıp dediğiniz şey bilimsel bir şey. Neden dersiniz belli yerlerde uzman kontrolünde tedavi yapıyorlar. Özellikle benim karşılaştığım yerlerde normal tıp doktoru muayene yapıyor. Ben zayıflamak için akupunktur yaptırmıştım. Hem de üniversite hastanesinde. Doktorum bu işin eğitimini aldığını söyledi bana. Şimdi nasıl bilimsel demem ben buna ” (K.K. 44).

“Hayatım boyunca organik yaşamaya çalıştım. Hastalanınca da aynı şeyi yapıyorum. Öyle hemen doktora gidip antibiyotik alıp iyileşeyim demiyorum. Kendime alternatifler oluşturuyorum. Özellikle Doğu tıbbının kullandığı yöntemleri hayatımın her yerinde uygulamaya çalışıyorum. Artık devletimizde bu işte gayet başarılı. Önceden olsa gidip de akupunktur yaptırmazdım ya da ona benzer şeyleri. Şimdilerde doktorlarımız bu işlerle ilgileniyorlar”(K.K.38)

“Yeni yeni moda olan bir alternatif tedavi yöntemi var. Adına ise homeopoti diyorlar. Modern tıp ile alternatif tıbbın bileşiminden oluşuyor. Bu tekniği kullananların büyük çoğunluğunu da modern tıp doktorları oluşturuyor. Önceden grip bile olsak antibiyotik verirlerdi. Hacettepe Üniversitesinin hastanesinde böyle bir doktorla karşılaştım. Doktor hiç bilmediğim otları karıştırıp içmemi kısa sürede iyileşeceğimi söyledi. Tabi verdiği otlara alerjim var mı yok mu diye de sordu. Şaşıtm kaldım. Halkbilimciyim. Halk hekimliğinden az çok anlarım ama bir tıp doktorunun bu şekilde tedavi yapması ve bana öneride bulunması beni çok sevindirdi. Hem de bu işi bir üniversite hastanesinde gerçekleştiriyor” (K.K. 39).

Kaynak kişi görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere alternatif tıp yöntemlerinin artık remi olarak kullanıldığı ve hatta modern tıp doktorlarının bu alanları hastalarına önerdikleri ve kullandıkları açıkça görünmektedir. Özellikle son yıllarda insanların Doğu tıbbına ya da halk hekimliğine yönelmeleri ve bu alanları hayatlarının hemen her evresinde modern tıptan önce kullanmaları, resmi kurumları bir nevi arz talep ilişkisi içerisinde, bu alanları yeniden yapılandırmaya yöneltmiştir. Alternatif yöntemlerin

geleneğin kökenlerinden beslenmesi, bu alanların yenilenebilir ve değiştirilebilir olmasının önünü açmıştır denebilir. Hatta bu yöntemler, modern tıba eklenerek kendisini 21. Yüzyıla uyarlamış ve kendisine bilimsel bir temelde bulmuştur.

Bunların dışında bir başka yenilik de uygulamayı yapan geleneksel tıp hekiminin eğitimi için belli standartların ve sınırlamaların getirilmesi ile olmuştur. Mollagiloğlu ve Kalaycı bu durumu şu şekilde açıklar; bahsi geçen alanda uygulamayı yapma gücü ve yetkisi yalnızca hekimler ve onların kendi alanları sınırlanmamıştır. Bu kişi ve kurumlara ek olarak, diş hekimleri ve eczacılara da verilmiştir. Uygulamanın yapılacağı yer olarak ise eğitim ve araştırma hastaneleri ile üniversitelerin sağlık uygulama ve araştırma merkezleri olan “uygulama merkezi” kabul edilmiştir. Halk hekimlerinin alacağı eğitim için sadece sağlık bakanlığının izin verdiği merkezler belirlenmiştir (Mollagiloğlu ve Kalaycı, 2015: 103).

“Yeni mezun bir diş hekimiyim. Son sınıfta stajdayken bir hastam geldi. Dolgusunun içi apse yapmış. Yanağı patlayacak gibi şişmiş. Köyde oldukları için çok geç geldiler. Köylerinde kırıkçı çıkıkçı varmış. Dişte çekiyormuş. Bayram tatili olduğu için diş hekimi de yok tabi. Gitmişler ona. Kız ağzını açamadığı için çekememiş tabi. “Zaten apseli dişi nasıl çekecek onu da anlamadım ya.” Eski usul yöntemler varmış. Ağrı azalsın diye. Dişe makine yağı sürmüşler, kolonyalı pamuk basmışlar, karanfil koymuşlar, hatta rakı bile içirmişler. Diş çığırından çıkmış. Ne faydası olacaksa yine anlamadım. Hastam bayram sonu geldi fakülteye. Film çektik. Karanfil iyice azdırmış ağrıyı. 25 tane penisilin yazdım. O bittikten sonra çekim olacak. Sonra kanundaki hükümleri anlattım. O tarz yerlerin aslında eğitimsiz olduğunu, sağlık bakanlığının bu tarz şeyleri yasakladığını söyledim. İnternette araştırmasını ve bilinçlenmesini de ilettim. Sonuçta eczane var, hastane var. Acil denen bir şey var. Ama insanları da anlamak lazım. Çaresizlik. belki işe yarar iyileşirim diye gidiyorlar. Ama bu konudaki yasalarda açıkça belli” (K.K.6)”

Görüleceği üzere Sağlık Bakanlığı her ne kadar geleneksel tedavi yapan yerleri ve ilaçları kontrol altına almaya çalışsa da burada atlanılan ve eksik bırakılan nokta, geleneğin uygulayıcılarının göz ardı edilmesi ve halk hekimliğinin modern tıp karşısında işlevini yitirmesinin sağlanması ve unutulup kaybolmasının kolaylaşması olmuştur. Zararlı bir şeyin kontrol altına alınması, halkın kendi kültüründe ve geleneğinde yer alan bir başka faydalı şeyin arka plana atılmasına neden olabilir. Bu nedenle de yapılan saha çalışmasında halk hekimleri ve geleneğin uygulayıcılarının, ceza korkusuyla net bilgi vermedikleri ve açıklama yapmaktan çekindikleri de bu çalışma bünyesinde görülmüş ve kaydedilmiştir.

“Benim işim kadınların göbeği düştüğünde onu geri yerine getirmek için çekmek. Ha bide gebe kalamayan kadınların çocukları olsun diye karınlarına dua yazmak ve sabunla ovmak. Bunu da anamdan öğrendim. Şimdi 85 yaşındayım. Ama şimdi siz soruyosunuz. Bu suçmuş torunum öyle dedi. Sonra mahkemeye verirlermiş beni. Ben kimseye zarar vermiyorum. Sadece dua okuyorum. Sabunla masaj yapıyorum. Sesimi kaydetmek istiyosun. Ama olmaz. Sonra evime polis falan gelir. Bu işte ben ölünce biter. Bi torunuma öğrettim. O da suç diye bana kızıyor. Başkasına faydası dokunmaz. İsmimi kullanmazsan sana yaptıklarımı gösteririm” (K.K. 27).

Tüm bu açıklama ve görüşmelerle bağlantılı olarak insanların en temel ihtiyacı, hayatta kalma güdüsü olmuştur. Ayrıca bir başka dikkat çeken nokta da alternatif tıbbın geleneksel tıp ile bağdaştırılması olmuştur. İnsanlar alternatif tıbbı, gelenekselliğin bir uzantısı olarak görmüştür. Ayrıca bu duruma ek olarak alternatif tıbbın bir Doğu tıbbı olduğunu düşünen kaynak kişilerde bulunmaktadır. Onlar için ise bu yöntemler halk hekimliğine oranla daha bilimseldir. Ancak her iki düşünce tarzında da ortak nokta, doğal ve organik yaşama isteği ile paralellik göstermektedir. Bunlara ek olarak ise bu yöntemlerin son on yıl içerisindeki artışı da yine halkın doğal ve zararsız olanı isteme arzusu çerçevesinde, arz-talep ilişkisi içerisinde yeniden şekillenmiş ve 21. yüzyıla göre uyarlanmıştır. Bilimsel bir zeminde çalışan modern tıba bakıldığında ve alan çalışması görüşmeleri temel alındığında, genelde hiçbir bilimselliği barındırmadığı gerekçesi ile geleneksel yöntemlere başvurmaktan uzak durulduğu görülmüştür. Ancak hastaların

doğal olanı yani geleneksel olanı istemesi, hekimlerin bu alana ilgi göstermesini sağlamıştır. Yukarıda anlatılanlardan ve kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, modern tıp hekimlerin, halk hekimliğinden uzak durmaması ve tıp fakültelerinde geleneksel bilgiye dayalı eğitimlerin verilmesi ve hiçbir modern tıp eğitimi almamış aktarlar ile alternatif tıp uygulayıcılarına belli bazı eğitimlerin verilmesi konusunda aşağıdaki öneriler dile getirilebilir:

- Tıp fakültelerinde eğitim alan hekimler ile geleneksel bilginin taşıyıcısı olan geleneksel uygulayıcılara (resmi olarak) iki yönlü eğitim verilebilir. Bu da, tıp fakültelerinde tamamlayıcı ve alternatif tıp metotlarından bir veya bir kaçının seçimlik ders olmak suretiyle müfredata yerleştirilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Somer, diğer taraftan hekim olmayanlar içinde tamamlayıcı alternatif tıp dersleri açılabileceğini söyler. Ayrıca tamamlayıcı ve alternatif tıp (TAT) ile ilgili genel müdürlüklerin veya kurumların iş birliği içinde çalışmasıyla temel prensipler belirlenebilir. Örneğin KHK madde 27'ye göre kurulmuş planlanmış Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu “geleneksel bitkisel tıbbi ürünler” hakkında düzenleme yapmak, izin vermek ve denetlemekle görevlidir. TAT ile ilgili her konu olmasa da bitkisel tedavilerle ilgili adı geçen kurumun sağlık hizmetleri genel müdürlüğüyle iş birliği yapması bir zorunluluk haline getirilebilir. (Somer, 2012: 48).
- Tamamlayıcı Tıp için hem hekimlerin katılacağı hem de aktarlar-lokman hekimler, fitoterapi uygulayıcıları ile akupunktur tedavisi yapmak isteyen geleneksel hekimler için uzmanlar tarafından *Sertifika Programları* düzenlenebilir. Bu sertifika doğrultusunda tedavi yerleri açmalarına izin verilebilir ve belli aralıklarla denetimleri sağlanabilir.
- Geleneksel halk hekimliğinin giderek bir alternatif sağaltma yöntemine dönüşmesi ve bu dönüşüm sırasında bilimsel eğitim alan kurumların sadece bilimsel bilgiyi önemsemesi ve geleneksel bilginin yok sayılması ya da ikinci plana itilmesine bağlı çıkan sorunlar göz önünde tutularak, kaybolmaya yüz tutmuş kültürel faaliyetlerin ön plana taşınması sağlanabilir. Halka ait olan ve

yüz yıllarca kullanılan bu halk bilgilerinin, tıp içine başarı ile entegre edilmesi sağlanabilir. Geleneksel bilginin taşıyıcılarının da kendilerini gösterebilecekleri alanlar oluşturulabilir. Ayrıca Türk Patent Enstitüsü, aktarların yani lokman hekimlerin geleneksel bilgisini korumaya yönelik tescil hakkı sağlayabilir. Bu uygulamalara ağırlık vererek geleneksel bilginin son derece hâkim olduğu bir meslek dalı olan aktarlar korumaya alınabilir.

- Hastaların farklı bakış açılarını önemsemesi ve bu doğrultudaki talepleri, tıp eğitimi ve aile hekimliği içinde “Halk Sağlığı” alanını gerekli kılabılır. Tedavi sürecinde doktorun, hastanın sözel hayat hikâyesini bilmesi tedavide önemli olabilir. Bu yüzden hastalık merkezli değil süreç merkezli bir tıp eğitimi verilebilir. Bunlara ek olarak hasta-hekim ilişkisinde bir başka nokta ise tıbbi etik sorunudur. Örs, Tıp alanına bakıldığında, sorunu oluşturan gurubun insan olduğu görülür, der. Bu alan içerisinde hekim-hasta, hekim-kurum, hekim-hekim gibi ilişkilerden oluşan ahlaki sorunlar, son yıllarda bu gurupların insan merkezleri sorunları yerine, canlıların temel alındığı ahlaki değer sorunları yaklaşımı ile giderilmeye çalışılır (Örs, 1995: 135). Bu tarz bir yaklaşım hekimin, halk hekimliğine ve onun uygulamalarına ön yargılı bakmasını engelleyebilir. Bu sayede, sadece insanı ilgilendiren ön yargı sorunu, varlıkları canlı olarak düşünerek aşılabılır.
- Türkiye’de yeni yeni belli bir düzene oturtulmaya çalışılan alternatif tıp ile ilgili yasal zorunluluklar, halkın ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılmaya çalışılabilir. Bu şekilde bir yapılandırmaya gidilirken hekimlerinde artık tamamlayıcı-alternatif tıbbı bakış açısının değişmesi gerekir. Böylelikle farklı bakış açıları ortaya çıkabilir. Bunun sonucu olarak da, hekimler halkın ihtiyaçları doğrultusunda, tamamlayıcı ve geleneksel yöntemleri anlamaya ve hatta öğrenmeye çalışıp, kendilerine yöneltilen geleneksel yöntemlerle ilgili soru ve sorunları cevaplayıp hastasının, ruhsal ve fiziksel sağlığına önem verebilir. Gittikçe artan alternatif tıp kullanımı ve artan tüketici ihtiyaçları, hekimlerin bu alternatif tedaviler hakkında daha bilgili olmasını, hekimler ve hastalar arasındaki iletişimin güçlendirilmesini ve akademik kurumlar ile birlikte bu alternatif tedavilerin kontrollü klinik denemelerini başlatabilir.

Hekimlerin işte tüm bu sorunlar nedeniyle bunları görmezden gelmemeleri ve artık bu ihtiyaçlara cevap vermeleri gerekmektedir. Homeopati sayesinde Amerika, bu durumu başarmıştır. Homeopatinin amacı olan hastayı anlama ve zarar vermeme en çok dikkat edilen noktayı oluşturmuştur. Homeopatik ilaçlar ise 1938 yılından bu yana FDA (Amerika Birleşik Devletleri'nin Sağlık Bakanlığı'na bağlı gıda, diyet eklentileri, ilaç, biyolojik medikal ürünler, kan ürünleri, medikal araçlar, radyasyon yayan aletler, veteriner aletleri ve kozmetiklerden sorumlu bürosudur. FDA kısaltmasının açılımı U.S. Food and Drug Administration olup, Türkçe "Amerikan gıda ve İlaç dairesi" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca klinik onaylı ilaçların testleri de FDA tarafından gerçekleştirir.) yönetmeliklerinden muaf olmuştur ve 1934 yılında diyet takviyesi kongresi, sağlık ve eğitim hareketi altında FDA yönetmeliklerine gelen milyonlarca dolarlık diyet takviyesi sanayi ürünlerini, muaf tutmuştur. Amerika birleşik devletlerinde yapılan tedavilerin bütün insan vücudu üzerindeki fizyolojik etkileri ile ilişkili olarak, çok az klinik araştırma yapılmıştır. Ancak bu konuda tüm adalet içinde, çeşitli alternatif tıp tedavilerin, homepatik tedavileri ile ilgili özellikle Büyük Britanya ve Almanya olmak üzere Avrupa'da mevcut verilerinin olduğu unutulmamalıdır. (Clark 2000: 449). Böylece hasta ilk planda değerlendirilmiş ve ilaçların hasta ve hekim arasında sorun olmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu sayede oluşturulan tedavi, insanların sağlıklı yaşama isteği ile bilimsellik düzeyini birleştirecektir. Yani insanlar artık geleneklerinde ve belleklerinde yer alan bilgileri, bilimsel bir zeminde görmüş ve kullanmış olacaktır.

2.3.3. Geleneksel Bilginin Korunması ve Önemi Sorununa Genel Bir Bakış

Geleneksel bilgi denildiği zaman çoğunlukla akla çevre ile bağlantılı bilgiler gelir. Bu duruma örnek olarak sanat çalışmaları, el işleri ve folklor unsuru barındıran diğer kültürel çalışma ve ifade şekilleri gösterilebilir (Oğuz, 2009: 11). Ayrıca Oğuz bu duruma ek olarak, geleneksel bilginin kuşaktan kuşağa aktarılabilen bir belleğe sahip olduğunu vurgular (Oğuz, 2009: 11).

Geleneksel bilgi ile ilgili sorunlar, artan küreselleşme, modernizm ve hızla dünyanın tek tip bir yaşam alanına dönmesi ile birlikte, gelenek ve kültüre ne olacak sorularını gündeme getirmiştir. Özellikle geleneksel bilgi, uygulama ve belleğin hızlı bir şekilde

tüketim nesnesi haline dönüşmesi, bu alanın korunması ve gelecek nesillere aktarımının nasıl sağlanacağı gibi sorunlara da ortam hazırlamıştır. Geleneksel bilginin korunması konusunda bugüne kadar çalışma yapmış olan kurumlar ise aşağıda verilmiştir:

Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, UNESCO, Diğer Kurumlar ve Türk Fikri Mülkiyet Sistemi. İsmi geçen kurumlar incelendiğinde, geleneğin korunması sorunu ile ilgili en çok vurgu yapan kurum Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü yani WIPO ve UNESCO olmuştur. Bu bağlamda UNESCO'nun 17 Ekim – 16 Kasım 1989 tarihi arasında yaptığı 25. Genel Konferansının 15 Kasım gününde başlattığı oturumunda *Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı* alınmıştır. Bu tarihten on dört yıl sonra ise yani 32. Genel Konferansın 17 Ekim 2003 tarihli oturumunda belirlenen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, 2003 yılında resmen kabul olmuştur. 20 Nisan 2006 yılında ise yürürlüğe sokulmuştur. Bu karar ile 1989 Tavsiye Kararı hukuken fes edilmiş olur. Bu tavsiye kararı ise geleneksel kültürlerin globalleşme karşısında yaşadığı problemlere karşı çözüm aramış koruma ve önlem önerileriyle de önemli bir noktaya gelmiştir. Alınan kararın konu başlıkları ise şöyledir; “Geleneksel ve Popüler Kültürün Kimliğini Belirleme”, “Geleneksel ve Popüler Kültürün Muhafazası”, Geleneksel ve Popüler Kültürün (Yaşatılarak) korunması”, “Geleneksel ve Popüler Kültürün Yayılması”, “Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması” ve “Uluslar Arası İşbirliği” isimlerinden oluşan 7 bölümden ve 5 sayfadan oluşan bu tavsiye kararının ilk cümlesi ise şöyledir; Geleneksel ve Popüler kültürün dünyanın ortak mirasının ilk parçasını oluşturması, çeşitli halkları ve sosyal gurupları birbirine yaklaştırması toplumların kültürel kimliklerini oluşturması kararın ilk cümlesi olmuştur (Oğuz, 2009: 21-23).

Bu tavsiye kararının geleneksel ve popüler kültürün korunması isimli altıncı bölüme bakıldığında, kültürü üreten kişilerin mülkiyet haklarını koruma konusu dikkat çeker. Geleneksel ve popüler kültürün kolektif ve bireysel çalışmalar neticesinde oluşturulması ve bu konuya fikri haklar bünyesinde bakılması gerektiği konusu da bu kararın altıncı maddesinde yer almıştır. Ayrıca UNESCO ile OMPI (Organisation mondiale de la propriete intellectuelle) arasında gerçekleşen birlikteliğe de vurgu yapılmıştır. Bunlara

ek olarak, derlenmiş ve arşivlenmiş ürünlere ulaşmanın kuralları olması gerektiği konuları da belirtilmiştir (Oğuz, 2009: 26)

Geleneğin ve geleneksel bilginin korunması yönünde gerçekleştirilen uygulamalara, alınan kararlara bakıldığında geleneğin fikri ve mülki haklarının korunması konusu önemli olmuştur. Bunların dışında bir başka nokta ise geleneğin kırsal ve kentte nasıl korunacağı olmuştur. Öcal Oğuz “Kırsal ve geleneksel ürünlerde dâhil olmak üzere kültürü kentsel alanda yeniden üretmek, canlandırmak, yeni gereksinimler için kullanmak biçiminde özetlenecek olan uygulamalı halk bilimi süreçleridir” der (Oğuz, 2009: 32).

Buradan çıkarılacak sonuç geleneğin ve kültürün kentsel alanda yeniden üretilerek korunması ve devam ettirilmesi süreçleri olabilir. Ayrıca geleneğin üreticileri olan halkın hem kente hem de kırsalda kültürü üretmeye devam etmesi, küreselleşmenin arttığı modern dünyada onun korunması sorunlarını da beraberinde getirir. Geleneksel bilginin ve uygulamaların korunmasının yollarına bakıldığında birden fazla şekil ve çözüm ortaya çıkmaktadır. Arzu Oğuz “Geleneksel bilginin korunması söz konusu olduğunda, bu bilgilerin telif hakları, patent, marka veya ticari sırların korunması esaslarına göre korunabileceğini savunur” (Oğuz, 2009: 24).

WIPO’nun geleneksel bilginin korunması ile ilgili yapmış olduğu çalışmalara geçmeden önce Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO’nun yerel bilgilerin korunması ile ilgili önemli çalışmalar yaptığının bilinmesi gerekmektedir. WIPO 14 Temmuz 1967 yılında Stockholm’de imzalanan bir sözleşme ile kurulmuştur. WIPO’ya Türkiye 1967 yılında dâhil olmuştur (K.T.B. 2005).

WIPO’nun 1978 yılında yaptığı toplantıda, folklorun korunması için yapılan çalışmaların eksik olduğunu belirten açıklaması doğrultusunda WIPO uluslararası masası folklorun eksik olan kullanımına ve zarar görmesine karşı fikri mülkiyet koruması şeklinde bir korumayı sağlamak için 1982’de Cenevre’de bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bunun sonrasında ise 1984 yılında Paris’te folklorun korunmasına yönelik bir toplantı daha yapmıştır. Bu toplantılarda başlıca iki sorun gündeme

gelmiştir. Bunlardan ilki korunması gereken folklor açıklamalarının tanınması için uygun kaynakların olmaması, ikincisi ise folklor açıklamaları ile ilgili bir mekanizmanın olmaması sorunu olmuştur. 1997 yılına gelindiğinde ise UNESCO ve WIPO Phuket adasında Folklorun Korunması Forumunu toplamıştır. Burada folklorun etkin bir biçimde korunması gerektiği dile getirilmiştir. WIPO 1999 yılında UNESCO işbirliği ile folklorun korunması için bölgesel, bölgeler arası ve uluslararası düzeyde çalışmalara başlamıştır. 2000 yılında ise WIPO, WIPO Geleneksel Bilgi ve Folklor Hakkında Hükümetler Arası Komiteyi kurmuştur (Oğuz, 2009: 38-40).

WIPO ve UNESCO dışındaki geleneksel bilginin korunması yollarına bakıldığında dikkat çeken bir diğer koruma sisteminin “Sui Genesis” koruma olduğu görülmektedir. Arzu Oğuz bu koruma sistemini şu şekilde açıklar; “Fikri Mülkiyet hakları kuralları, insan hakları, örf ve adet hukuku, kültürel miras hukuku, küfre karşı koruma ve benzeri kurallardan etkilenecek olan koruma sisteminin adıdır” (Oğuz, 2009: 45).

Dünyada uygulanan ve Türkiye’de de destek bulan bu koruma önlem ve önerilerine ek olarak Türkiye’nin de geleneksel bilgi ve belleği korumak ve yaşatmak için oluşturduğu ve kullandığı uygulama modeli bulunmaktadır. Arzu Oğuz bu modeli Türk Fikri Mülkiyet Sistemi olarak adlandırır ve şu şekilde ifade eder; Tıpkı coğrafi işaretler meselesindeki gibi geleneksel bilgi ve folklor konularında Türkiye’nin tarihinde yer alan uzun geçmişe bakmak gerekir. Bu geçmişte birçok farklı kaynağa rastlanabilir. Geleneksel bilginin daha önce belirtilmiş tanımından da yola çıkarak, Anadolu’da yüzyıllar boyunca kullanılan koca-karı ilaçları olarak da adlandırılan bitkisel karışımlar, tedavi yöntemleri bunların dışında halıcılık, dokumacılık, yerel kıyafetler, Dede Korkut hikâyeleri, Karagöz, meddah, orta oyunu gibi gösteri eserleri ile kanto, türkü gibi ezgiler ve halk oyunları korunması gereken geleneksel uygulamalara örnek olarak verilebilir. Kültür ve Turizm Bakanlığının kendince tespit ettiği bu uygulama alanları, folklor özelliği bulundurabilecek kültürel değerlerin belirlenmesi açısından dikkat çeker. Özellikle son zamanlarda bazı çaresi bulunmayan hastalıkların artış göstermesi sonucu geleneksel bitki karışımları ve tedavi yöntemlerinin Batı usulü tıp eğitimi almış doktor ve bilim insanları arasında büyük ölçüde kullanılmaktadır ve hatta ticari bir kazanç aracı olarak varlık göstermektedir. Bu yolla elde edilen kazancın herhangi bir yöre, kuruluş

ya da asıl hak sahipleri ile paylaşıldığı yönünde bir bilgi yoktur. Aynı durum diğer geleneksel uygulamalar içinde geçerli olmuştur. Bunların yanında bir diğer durum ise marka yaratmak ve bundan gelir elde etmek olmuştur (Oğuz, 2009: 50).

Bu durumun giderilebilmesi için ise mevcut fikri mülkiyet sistemi her zaman yeterli olmamıştır. FSEK’de dünya fikri mülkiyet hukukunda olduğu gibi eser sahibinin belirli bir kişi olması şartı yer almaktadır. Geleneksel eserlerde ise belirli bir eser sahibi bulunmamaktadır. Telif hakları ile korunacak olan eser sahibinin belirli olması, eserin özgün olmasını gerektirmektedir. Geleneksel eserlere bakıldığında ise toplumun ortak duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir. Ayrıca geleneğin korunmasının belirli bir süre ile sınırlı olması, geleneksel bilginin yapısı ile uyuşmamaktadır. Geleneksel bilginin patent ile korunmasına bakıldığında ise benzer sorunlar ile karşılaşıldığı görülür. Patent telif haklarında olduğu gibi kimliği belirli bir buluş sahibinin varlığını gerektirir. Türk hukukuna bakıldığında patent başvurusu yapılacak olan buluşun, yeni olması, sanayiye uygulanabilir olması gerekmektedir. Bu ölçütlerin geleneksel bilgilere uygulanması, geleneksel bilgilere patent verilmemesi durumunu doğuracaktır. (Oğuz, 2009: 50).

Geleneksel bilgi ve uygulamaların Türkiye’de yasalar çerçevesinde korunması ve devamlılığı ile ilgili uygulamalar bu şekilde iken halkın bu konulara bakış açılarına da değinmek gerekmektedir. Yapılan alan görüşmelerinden bir kaçısı şu şekildedir:

“Yıllardır insanların iyileşmelerine yardım ediyorum. Özellikle göbeği düşen kadınlar ve hamile kalamayan kadınlar bana geliyorlar. Yaptığım tedaviyi soruyorlar. Herkese söylemiyorum. Sonra çıkıyorlar sanki kendileri bulmuş gibi televizyonlarda orda burada söylüyorlar. Bu yetenek bana anamdan miras kaldı. Ona da anası öğretmiş. Şimdi bende kendi kızıma öğretiyorum. Çok fazla bir kazancı yok. Ama unutulup gitsin de istemiyorum. Ama bu her önüme gelene sırrımı söylerim demekte değil. Sonuçta bu bizim aileden gelen ve bizim ailede kalacak bir şey niye anlatayım da insanlara para kazandırayım” (K.K.13).

“Önceden hastalanan herkes gelir benim ilaçlarımdan alırdı. Otların hangi oranda nasıl karıştırıldığını ben bilirdim. Civar köylerden, kasabalardan hatta şehirlerden gelirlerdi. Sonradan gelen insanların sayıları azalmaya başladı. Şehirlerdeki dükkânlar artık her hastalık için bir bitkisel ilaç hazırlamaya başlamış. Bu durum çok kanıma dokunuyor. Bizlerin bildiği bize ait şeyleri öğreniyorlar sonra da onlardan para kazanıyorlar. Ne benim ne de bu işle uğraşan diğer insanların adı geçmiyor. Onun yerine doğadan, lipton gibi marka adlarını biliyor insanlar. Çok yazık geleneğimiz, göreneğimiz paraya döküldü artık” (K.K.14).

Yukarıda anlatılan kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, bu tez kapsamında aktarılan geleneksel hekimlik ve onun belleğinin herhangi bir patent ya da telif hakları ile korunmasının zor olduğu görülmektedir. Çünkü halk hekimliği pratiklerinin sahiplerine veya ilk kez kimin kullandığına dair bir ize ulaşmak oldukça güçtür. Bu sonucu ise gerçekleştirilen mülakat sonuçları desteklemektedir. İnsanlar uyguladığı herhangi bir geleneksel hekimlik metodunu ya annesinden ya da babasından öğrenmiştir. Onlara ise atalarından miras kalmıştır. Halk hekimliğine ait sadece kendilerinin bildiği bir uygulamanın ise bir marka altında piyasada dolaşıyor olması, onlara rahatsızlık vermektedir.

Geleneksel bilgilerin ise bazen garanti bir marka altında tescil edilip korunmaları mümkün bile olsa, marka hukukunda yer alan bir mal ve hizmeti başka mal ve hizmetlerden ayırmaya yarayan işaret olarak algılanması, geleneksel bilgilerin niteliği ile tam uyuşmamaktadır. Ayrıca geleneksel bilgilerin ve uygulamaların ticarileştirilmesi ile geleneksel toplumların gereksinimlerinin giderilmediği de görülmektedir. Geleneksel bilgilerin ve bitkilerin korunmasına bakıldığında ise birçok boşluk ile karşılaşmaktadır. Bu konu hakkındaki kanun hükmünde kararname incelendiğinde farklı, yeknesak ve istikrarlı değilse de en azından hukuki anlamda bitkilerle ilgili uygulamaların korunduğu görülür. Ancak bu konudaki diğer geleneksel bilgi ve uygulamaların ise korunması hususu yine de bir boşlukta durmaktadır (Oğuz, 2009: 51).

Her ne kadar şifalı bitkilerle tedavinin belli yasalar ile korunmaya ve zararlı hale dönmesi engellenmeye çalışılsa da özellikle kitle iletişim araçları ve tabii ki internet, bu konunun bir sorun haline gelmesinin önünü açmaktadır. Bu konu ileri ki bölümlerde detaylı bir şekilde anlatılacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise geleneksel bilgi ve belleğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması olacaktır. Ancak bu aktarım ise her ne kadar uğraşılsa bile ilk ortaya çıktığı şekilde olmayacak, bugünün siyasi, ekonomik, kültürel ve hatta dini yapısına ve oluşumlarına göre de değişiklik gösterecektir. Bu konu ile ilgili görüşmeler ise şöyledir:

“İnsanlar eskiden çok sık hastalanmazdı. Öyle her bulduğu anda da doktora, hastaneye koşmazlardı. Annemizden öğrendiğimiz şeyler bize yeterdi. Mesela komşumuzun bir oğlu vardı. İdrarını tutamaz geceleri altına kaçırdı. Doktor doktor gezmişler bir çare bulamamışlar. Tabii bu dediğim Kayaş'ta oluyor. Gecekondu mahallesi. Doktorada öyle hemen ulaşamazsınız. Bir alt mahallede bu işe bakan bir hoca varmış. Oraya götürdüler oğlanı. Çocuğa muskaya benzer bir şey yazmış. Sonra da akşam yatmadan önce bir köpekle korkutacaklarmış. Sonradan öğrendim ki çocuk iyileşmiş. Buna benzer bir uygulamada benim memleketim olan Afyon'da vardı. Bizim orda da köpekle korkuturlar ama öyle dua falan etmezler. Yeni yeni şeyler gördüm Ankara'da. Bide bu Kayaş, dinine çok düşkün bir yer. Her işi dinle, dua ile hallediyorlar. Hastalıklarda dahil buna” (K.K. 3).

“Bir dönem herkesin dilinde aman her bulduğunuz otu yemeyin. Aman hayvan yağı tüketmeyin vardı. İşte tamda bu zamanlar tüm millette bir ne yesek ne yemesek sorunu çıktı. Sonra bir kuş gribi diye bir şey çıkardılar. Bize yumurta, tavuk eti yedirmediler. Sonra belki hatırlarsınız. Özellikle kanser hastaları her şeyi denediler. Isırgan iyi gelir dediler. Onu tükettiler. Bende kullandım aynı otu. Lösemi olan arkadaşşıma destek olayım diye. Arkadaşım kanseri atlattı. Ama ottan ama ilaçlardan. Ama o bu işten ısırgan sayesinde kurtulduğunu düşünüyor. Sonra haberlerde, gazetelerde otlar kanseri iyileştiremez diye bir haber yayınlandı. Hem ben hem arkadaşım ısırganın faydasına inanıyoruz. Zaten bizim köyde bu otun

yemeğini yaparlar. Çokta güzel olur. Tevekkeli ondan hiç kanser hastası çıkmadı. Ama Kayseri’de, Aksaray’da, Konya’da falan bu otu hayvanlara bile vermezlermiş. İşte yöre yöre ne kadar farklı şeyler kullanıyoruz” (K.K. 25).

Fotoğraf 18: (<http://www.hurriyet.com.tr>) Fotoğraf 19: (<http://www.milliyet.com.tr>)

Yukarıdaki kaynak kişi görüşmelerinden ve fotoğraflardan hareketle insanların, özellikle son on yıl içerisinde, doğal ve sağlıklı olanı tercih ettiği görülmektedir. Geleneksel bilgi ve uygulamalar içerisinde yer alan halk hekimliği, zarardan ziyade fayda getirmesi, doğal ve organik yaşama isteği ile örtüşmesi, insanı ön plana alması ve direk olarak belli hastalıklara tedavi getirmesi gibi nedenlerden dolayı tercih edilmekte ve kullanılmaktadır. Ancak kullanılan yöntemlerin, gelenek içerisinde gelişmesi ve devamlılık sağlaması, yöreden yöreye farklılık göstermesi ve aynı tedavinin her yörede farklı olması halk hekimliğinin ilk çıktığı şekli ile aktarılmadığının en önemli göstergesidir denilebilir. Bu bilginin korunması ise patentleme veya marka haline getirme ile pekte mümkün gözükmemektedir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere WIPO ve UNESCO bu konuda ciddi çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalardan da hareketle, en büyük iş Halkbilimcilere düşmektedir. Yöre yöre dolaşım bu bilgiler, içinde bulunduğu koşullar ve zamanda göz önüne alınarak derlenmeli ve kayıt altına alınıp gelecek nesillere aktarılmalıdır. Özellikle içerisinde bulunulan yıl ve şartlarda göz önüne alındığında, geleneğin yeniden üretilmesi hızlı bir şekilde sağlanırken, halk hekimliği ve onun pratiklerinin yeniden keşfedildiği de göz önünde bulundurulmalı ve ona göre hareket edilmelidir.

2.3.4.Halk Hekimliği ve Geleneğin Tescili, Marka Haline Gelmesi ve Kültürel-Ekonomik Bir Alana Dönüşümü

Geleneğin tescillenmesi ve marka haline dönüşmesinde en önemli etken, patentlenerek korunmaya çalışılması olmuş olabilir. Bu noktada patentin kelime anlamına bakmak gerekebilir. Patent, “Sınırlı yer ve süre için üçüncü kişiler tarafından buluşun izinsiz olarak üretilmesini, kullanılmasını veya satılmasını engelleme yolu ile sahibine tanınan tekel hakkıdır. Bu hakkın kullanılabileceğini gösteren belgeye ise patent belgesi denir” (<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu>).

Geleneksel bilgilerin ve uygulamaların telif hakları ile korunmasının zor olduğu yönündeki düşünceler, patent ile korunmasının doğru bir yol olduğu görüşünü ortaya koyar. Bunun nedeni olarak ise dört maddede açıklanabilir. Birincisi, patent hukuku olarak adlandırılan yöntem eser sahibinin kişisel haklarını korumaya yöneliktir. İkincisi, geleneksel bilgilerin toplum tarafından ortaya çıkarılıp nesillere aktarımını içine alır. Bu sebeple patent almak isteyen kişi eserinin ilk olduğunu ispat etmek zorundadır. Üçüncüsü, patentlenecek bir ürünü teknik bir dille yazmaktır. Dördüncüsü ise patentin maliyetinin fazla para gerektirmesidir. Bu durum ve nedenler ile ikinci maddede yer alan geleneksel bilginin toplum tarafından ortak kullanımı patent hukuku ile korunamayacağının en önemli göstergesi durumundadır. Çünkü patent işlemi ortaya çıkacak eserin sahibinin olmasını gerekli kılar. Oysa geleneksel bilgiler toplumun ortak malıdır (Oğuz, 2009: 30).

Bu açıklamaya örnek vermek gerekirse geleneksel tedavi yöntemlerinden birisi olan şişe çekme yüzyıllardır kullanılmaktadır. Bu yöntemin korunup geleceğe aktarılması, patent ile mümkün değildir. Çünkü geleneksel hekimlik yöntemleri toplumun ortak ürünüdür. Bir kişiye bağlanması ve onun adı altında devam ettirilmesi pek de mümkün değildir. Patentleme tekniğini halkın tümüne mal etmek ve ortak bir kullanım ve sahiplik sunma yöntemi dâhilinde patent ile koruma ve aktarma mümkün olabilir. Bunun gibi bir başka pratikte hacamat adı verilen geleneksel tıp uygulamasıdır. Bu uygulamanın da belli bir kişiye bağlanması mümkün değildir. Çünkü geleneksel yöntemler halkın ortak kullanımındadır ve belli bir kişinin değil toplumun uzun süren tecrübesi ile

oluşturulmuştur. Aşağıdaki resimde bu durum ifade edilmiştir. Hacamatın hem modern tıp tarafından hem de din tarafından kabul edilmesi onun insanlar tarafından kullanımını kolaylaştırmıştır.

(Fotoğraf 20: (<http://www.konyayenigun.com>),

Fotoğraf 21: (<http://www.konyahaberler.com>)

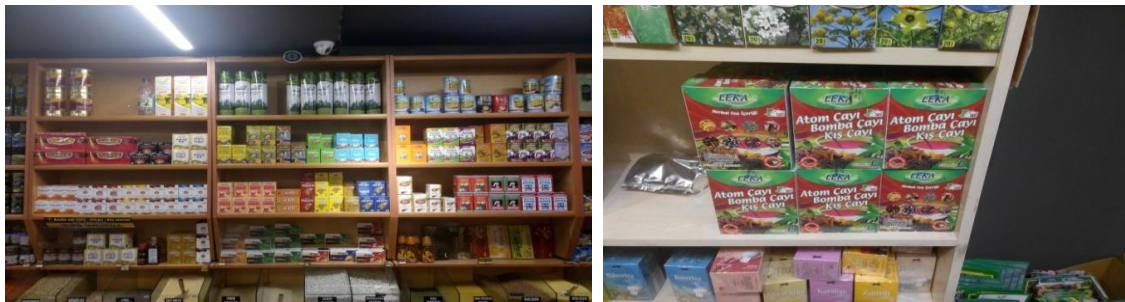
Patentin geleneksel bilgi ve uygulamaların korunmasında ve devam ettirilmesinde yetersiz kamasının bir başka nedeni olarak ise geleneğin yaratıcının bilinmemesi ve kolektif olarak nesillere aktarılması gösterilmektedir. Ancak halk hekimliğinin bitkiler ile ilgili olan bölümüne bakıldığında, patent ile tescilin sağlandığı görülmektedir. Arzu Oğuz bu konuda geleneksel çiftçilerin üretici olmaları ve yeni bitki çeşitlerini korunmalarını söyler. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını sağlamak patent ile korumaya göre daha ucuz ve kolay olduğu da Oğuz tarafından vurgulanmıştır (Oğuz, 2009: 35).

Fotoğraf 22: (<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu>)

Fotoğraf 22’de patent ve marka tescili ile birlikte, herhangi bir buluşun paraya yani ekonomiye dönüşümü anlatılmaktadır. Bu tarz bir sistem, geleneksel bilgilere uygulandığında, gelenek ve bellek bir meta haline dönüşebilir. Ayrıca geleneğin yaratıcısının belli olmaması ve toplumun hepsinin ortak tecrübeleri sonucunda oluşması bu tarz bir patentlemeyi zorlaştırmaktadır. Görüleceği üzere; geleneğin ve halk hekimliğinin korunması ve aktarılmasında patent ile koruma yetersiz kalmaktadır. Patent, sadece marka haline dönüşmüş bitkisel içerikli ilaç ve içeceklerin korumasını mümkün kılmaktadır. Bunun nedeni ise o markaların belli bir kişi ve firma adı ile özdeşleşerek kendisini gösteriyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun ön güzel örneğini ise “doğadan, lipton” gibi ünlü markalar oluşturur. Bu markalar yüzyıllardır halkın içerisinde var olan tedavi amacıyla kullanılan bitkilerin, bir çeşit alan çalışması yoluyla keşfinden sonra, ticaret ve para kazanmak amacıyla piyasaya sürülmesi ile gerçekleşmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, geleneksel bilgi ve belleğin bir çeşit mala dönüşmesi olmalıdır. Ayrıca halk hekimliği alanının birçok yönteminden birisi olan bitkilerle tedavi metodunun poşetlenerek veya paketlenerek sağlıktan ziyade ekonomik bir alana dönüşmesi, halk sağlığı konularının kültürel ekonomik bir sektöre dönüşümünün de önünü açmıştır.

Ayrıca belli başlı bazı markaların, özellikle aktarlarda satışa sunulması geleneğin paketlenerek tüketiminin hızla artmasını da sağlamıştır denilebilir. Yani sağlığın ticarileşmesi, geleneğinde ticarileşmesini hızlandırmıştır. Özellikle halk hekimliğinin piyasa ekonomisi içerisinde yeniden yapılandırılması, bazı markaların isteğine göre şekillenmesi ve poşetlenerek sadece ekonomik kazanç sağlama amacıyla yeniden üretimi geleneksel bilgi ve pratikler nasıl korunacak? sorusunun bir kez daha sorulmasını zorunlu kılmıştır.

Fotoğraf 22

Fotoğraf 22 Lokman hekimlerde marka ve patent ile satılan ürünlerin bir kısmını içerir. İnsanların belli markaya güvenip ona göre bitkisel ürün alması, bu durumun kültürel-ekonomik bir sektöre dönüştüğünü ortaya çıkarır. Buradan hareketle sağlıkta ticarileşme ve endüstrileşme bakıldığında, firmaların sadece “iç talep”i sağlamakla kalmadığı “dış talep” çekmeyi de hedefleyerek hızlı bir gelişim yaşadığı görülür. Mustafa Sönmez, Dünya bankasının önerdiği ve sağlıkta çok parayı elinde tutan gurupların başlattığı dışarıya çıkma sürecindeki en önemli sebep, “rekabet gücü” olmuştur, der. Özellikle Türkiye’ye bakıldığında Acıbadem Sağlık Gurubunun desteğiyle 2009’da TÜSİAT için hazırlanan “Türkiye İçin Bir Fırsat Penceresi: Tıp Turizmi” başlıklı rapor dikkat çekicidir. Bu raporda 2006 yılında küresel tıp turizminden 60 milyar dolar elde edildiğinden ve 500 bin ABD’linin gelişmekte olan ülkelere iyi etmek amacıyla gittiklerinden bahseder. Türkiye’ye gelen bir tıp turisti ise ülkeye neredeyse 8.000 dolar bırakmaktadır (Sönmez, 2012: 86).

Bu bağlamda Türkiye’de tıp turizmi sayesinde hekimlik mesleği hızla ekonomik bir uğraşa döndürülmektedir. Çünkü diğer turizm dallarına göre sağlık ve tıp turizmine insanlar daha fazla yönelmektedir. Çünkü Mustafa Sönmez’e göre; “Dünyada 1 milyondan fazla hasta tedavi olmak amacıyla başka ülkelere seyahat etmektedir” (Sönmez, 2012: 87).

İnsanlarda bulunan çaresizlik duygusunun, sağlıklı yaşama ve geç yaşlanma isteği ile birleşmesi, halk hekimliğinin sağlık sektörü içerisinde değerlendirilmesini sağlamıştır. Özellikle lokman hekimlik mesleğinin bir sektör haline dönüşümü, onun geleneksel yanının ekonomi ile birleşmesini hızlandırmıştır. Özellikle aynı kuruluşların mekân, ürün ve insan bağlamında çeşitlenmesi ve değişerek dönüşmesi bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca halk hekimliğinin istemsiz olarak oluşturduğu sağlık turizmi geleneğinin hızlı bir şekilde değiştiğinin ve tüketildiğinin göstergesi olabilir.

Bunlara ek olarak sağlık turizminin dışında, Türkiye’de insanlar, kültürel özelliklerini ekonomik bir uğraşa da çevirmektedir. Yani ekonomi alanında kültür temelli tanımlamaların ortaya çıkışı, yerleşmiş olan akademik kabullerin ve yaklaşımların sorgulanmasını gerekli kılabilir. Şirket kültürü, marka kültürü, tüketim kültürü gibi

çoğunlukla ekonomik alandaki kurumsallaşmalar, yönetim ve tüketim aşamalarını ifade eden kavramlar, yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle son yıllardaki değişme ve gelişmeler, öncelikle ekonominin de bir kültür yaratma ve tüketme alanı olarak kabul görmesini sağlamıştır. Nebi Özdemir'e göre "Ekonomik alanda yaşanan her türlü kültürel değişme, öncelikle yerleşik olan kültürel yapıyı esas almaktadır. Oluşan tüketim kültürü, tüketicinin mevcut kültürü temelinde oluşumunu ve gelişimini sağlar" (Özdemir, 2012: 31).

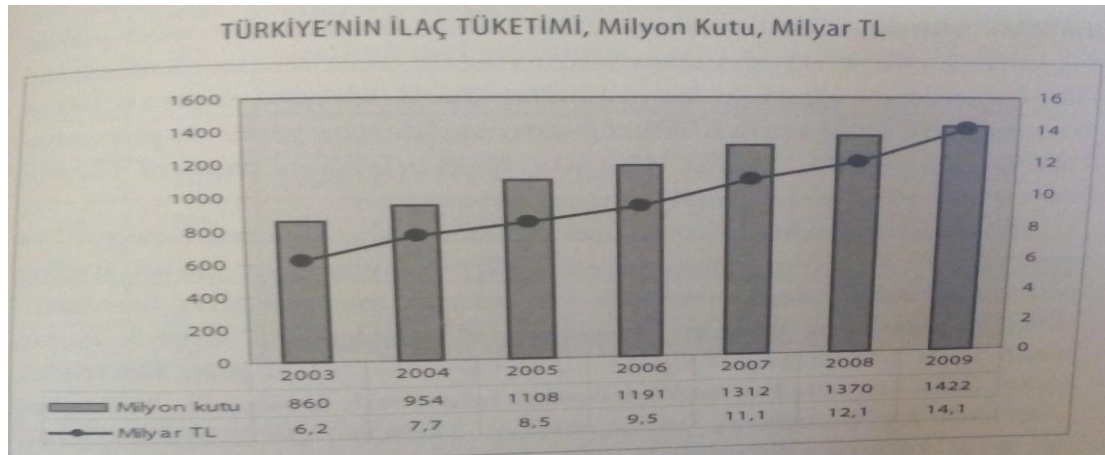
Kentlerde yer alan halk hekimliği belleği ve yöntemlerinin ekonomik bir alana dönüşümü de bu çerçevede gerçekleşmiştir. Ekonomik alanda gerçekleşen olayların, kültürel alanda ortaya çıkışı, insanların farkında olmadan kültürü üretilen ve tüketilen bir nesne gibi kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Halk hekimliği ise; bu durumun örneğini oluşturur. Özellikle lokman hekimlik mesleği ve içinde bulundurduğu geleneksel tedavi araçlarının satışı, pazarlanması ve kentte yaygın olarak tüketilmesi bu alanın ekonomik çerçevesini temsil eder. Oluşan ekonomi, sadece lokman hekimlerle sınırlı kalmaz. Bir başka halk hekimliği uygulaması olan ocaklık da, kültürel-ekonomik bir sektöre dönüşmüştür. Başka meslek kollarında çalışan insanların, sahip oldukları yeteneği kullanırken hiçbir şey talep etmemelerine karşın, tedavide olumlu sonuç alan insanların belli bir miktar ücret ödemeleri, zaman içerisinde bu alanı küçük çaplı bir ekonomiye çevirmiştir. Özellikle geleneğin kentte yeniden ortaya çıkması ve popüler olmasından sonra, ocakların kentlerde aranılan birer yer olması, birçok insanın bu yeteneği ekonomiye çevirmelerine neden olmuştur.

Özellikle tanıtım ve pazarlama faaliyetleri kapsamında hedef alınan toplumun, kültürel özelliklerinden yararlanılması, piyasa araştırmaları sonucunda halkın var olan kültürel özelliklerinin, tüketim sistemi ve alışkanlıklarının, ilgi alanlarının, beklentilerinin, özelemlerinin fark edilmesi ve kullanılması (Özdemir, 2012: 31), kültürün ekonomiye dönüşmesinin en önemli nedenini oluşturmuştur. Bu sayede de gelenek ve geleneksel hekimlik kentlerde, kültürden çok ekonomik bir nesne haline almıştır.

Ayrıca kentlerde oluşan tüketim ve kültür ilişkisinin oluşmasında önemli bir etken de medya olmuştur. Çünkü medya, toplumun değerlerinin nasıl ve neden şekillendiğini,

değiştiğini ve dönüştüğünü bilmektedir. Bu durumu kullanırken ise reklam ve tanıtım sayesinde geleneğin tüketim kültürü içerisinde istenilen, talep edilen bir madde haline gelmesini sağlamıştır. Kültürün ekonomiye dönüşümü ve kentle bağlantısı, kentlerin kültürel belleklerinin içerisinde yer alan bilgileri doğru kullanımı ile gerçekleşir. Halk hekimliği belleğinin, kentlerde yeniden kendisini göstermesi ve farklı boyutlar kazanarak yeniden keşfedilmesi, onun talep edilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü son on yıl çıkarıldığında kentlerde halk hekimliği, kültürel ürünler ve mekânlar ötelenen, arka plana atılan bir değer haline gelmişti. Bunun oluşmasının nedeni ise; yine ekonomi ile bağlantılı başka alanların ve yerlerin ön plana çıkarılması ile olmuştur. Örnek vermek gerekir ise geleneksel hekimliğinin yerine modern tıbbın ve teknolojinin önemsenmesi sonucunda, eczacılık firmaları her ay isim değişikliğine giderek, farklı ilaçların piyasaya sürülmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda da aynı içeriğe sahip farklı isimlerde üretilen her ilaç, toplum için yeni paralar anlamına gelmiştir.

Sönmez'e göre sağlık harcamalarının yarısını oluşturan bu ilaç harcamaları, İlaç Endüstrisi İşverenleri Sendikası (İEİS) çatısı altında örgütlenen Türkiye İlaç Sanayisi, yerli üretimin yanında ithalatçı bir sektörde oluşturmaktadır. İEİS verilerine bakıldığında 2009 yılı krizinde bile Türkiye, ilaç kullanmaya devam etmiştir. Bu yılda reçeteli ilaç tutarı 16.8 oranında artmıştır (Sönmez, 2009: 81).

Belge 4: (İEİS 2009)

Ayrıca alınan her yeni tıbbi cihaz, yapılan her ameliyatta “bıçak parası” adı altında alınan ücretler, özel hastanelere harcanan sınırsız paralar, tıbbın ekonomik bir sektör

haline gelişini anlatır. Ancak son on yıl içerisinde halkın isteklerinde meydana gelen değişimler, modern tıbbın yerini halk hekimliğinin almasına neden olmuştur. Taleplerde yaşanan değişimler, yeni sektörlere yatırım yapmayı gerekli kılmıştır. Özellikle aktarlar, bu alanda en dikkat çeken şey olmuştur. AVM’lerde açılan organik pazarlar, haftanın belli günleri kurulan köy pazarları ve tabi ki çarşı ve mahalle içlerinde yer alan lokman hekimler halk hekimliğinin, yani geleneğin kültürel-ekonomik bir alan oluşturdaki en önemli örneği oluşturur. Bu konu ile ilgili olarak Ankara’da yapılmış olan alan çalışmasından örnekler şunlardır;

“Yıllarca ne paralar harcadım özel hastanelere. Devlet hastaneleri de farklı değildi. Sabah erkenden gider, sıra beklerdim. Erken dediysem gerçekten erken. Sabah 5’te evden çıkardım. Erkenden sıra alayım, muayene olayım diye. Bide başkentte, büyük şehirde yaşıyoruz. Her türlü hastane, doktor ayağımızın altında. Özel hastaneye gitsek çok para. Adamlar her şeyi paraya çevirmiş. Bir diş çektirecektim. Önce muayene ettiler, sonra dişimi çektiler. Her ikisinde de ayrı ayrı para aldılar. İnsaf azcık. Para ödememek için bizde anamızdan, ninemizden öğrendiğimiz yolları kullanmaya başladık. Hem kısa sürede iyi oluyor, hem de çok para ödemiyoruz. Hastalandık mı bir lokman hekime gidip ot alıyorum, kaynatıp içiyorum. Her seferinde hastaneye vereceğim parayı, tek seferde lokman hekime veriyorum” (K.K.18).

“Önceden olsa kimse koca-karı ilaçlarını kullandıramazdı bana. Şehirde yaşıyorum, her türlü ilacı, doktoru bulabiliyorum. Ama bunlar da oldukça pahalı olmaya başlamıştı. Böbreklerimde taş vardı. Her gece acile gidiyorum. O zamanlar çalışmıyorum. Sigortam da yok. Her seferinde para veriyorum. Verdiğim para bir işe yarasa bari. Bir türlü iyileşemedim. Sonra Haymana’da kaplıca gibi bir yer varmış. Suyu böbreklere iyi gelirmiş. Artık yapacak pek bir şeyim kalmamıştı. Para vermekten bıkkınlık gelmişti. Bu Haymana’da ki yerin girişi ücretliymiş. Üç gün kaldım. Suyundan içtim. Kaplıcaya girdim. Sonra merkeze geldiğimde bir lokman hekimden bitkiler aldım. O getirdiğim kaplıca suyu ile kaynatıp içtim. Bir hafta içinde böbrek

taşıım düştü. Artık çok büyük bir sorun yaşamadıkça hastaneye gitmiyorum. Gene ne varsa eski yöntemlerde var. Tek sefer para ödüyorsunuz. Hastane gibi uzun da sürmüyor” (K.K.5).

İnsanlar için kültür ve ekonomi kavramaları, ihtiyaçları olduğunda ortaya çıkan ve değerlendirilen birer nesne görevindedir. Kültürel değerleri, geleneği, insanların yaşam tarzlarını ekonomiye dönüştürmek, onların istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Özellikle kentlerde, insanlara sunulan şeyler, belli bir süre içinde moda haline gelmektedir. Bu durum sonucunda da bir dönem teknoloji ve bilimsellikle bağlantılı modern tıp ön plandayken; anti-aging ve organik beslenme ile çevrecilik alanında gerçekleşen çalışmaların popüler olması sonucunda da geleneksel hekimlik ön plana çıkmıştır. Böylece de yeni bir ekonomik alan, üretilip tüketilmesi için hazır hale gelmiştir.

2.3.5. Halk Hekimliğinde Ürün-Mekân-İnsan Çözümlemesi

21. yüzyılın başlarında dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yaşamın her şeyi kültür olarak tanımlanmıştır ve bu bir moda olarak yaygınlaşmıştır. Müzik, yemek, eğlence, giyim-kuşam, dans, temizlik, kent, sağlık kültürle ilgili yapılan değerlendirmeye örnektir. Geleneklerin temelini oluşturan değişim, dönüşüm, genişleme ve büyüme kültürün dinamikliğini ortaya çıkarır (Özdemir, 2012: 27). Kültürün bu dinamikliği her alanında olduğu gibi halk hekimliği alanında da kendisini göstermektedir. Halk hekimliği, 20. Yüzyılın sonlarında girmiş olduğu durağanlığı 21. Yüzyılın başlarında atmıştır. Bu bağlamda toplumda meydana gelmiş değişmelere bakmak gerekir. Siyasetten ekonomiye hemen her alan, halk hekimliğinin duraklamasına neden olmuştur. Devletin yaşamış olduğu değişim ve dönüşümle birlikte dünyanın hızla modernleşmesi, teknolojik gelişmelerin hızla artması ve medyanın toplum üzerindeki etkisinin açıkça görülmesi sağlık sektöründe, modern tıbbın ön plana çıkmasına ve geleneksel tıbbın duraklamasına, arka plana atılmasına hatta unutulmasına sebep olmuştur.

Modern tıbbın ön plana çıkmasıyla birlikte geleneksel tıp, sadece acil durumlarda başvurulan bir nesneye dönüşmüştür. Bu durum özellikle kentlerde ortaya çıkmıştır. Çünkü daha öncede anlatıldığı gibi köyde yaşamını sürdüren insanlar için geleneksel hekimlik, duraklayan ya da ötelenen bir şey olmaktan uzaktır. Bu kullanılış ve düşünce biçimi halk hekimliğinin yeniden keşfedilmesinde önemli olmuştur. Ayrıca köyde yaşayan insanların birbirleriyle ve aileleri ile olan ilişkileri, onları büyük topluma bağlayan birlikteliklerin çıkarları ile bir düzen oluşturmalıdır (Wolf, 2000: 156). Bu düzenin sağlık ve hastalık kavramları ile sağlanabilmesinin tek yolu kent ile aynı şeyleri yapmasından geçer. Ancak kentli insanın rahatça ulaştığı modern tıba, köydeki insanların ulaşmakta zorlanmaları onları kendi bildikleri yöntemleri kullanmaya iter. Bu durumda da halk hekimliği köyde yaşayan insanlarla özleştirilir. Kaynak kişilerden elde edilen veriler aşağıdadır:

“Ben 75 yaşındayım. Kendimi bildim bileli köyde yaşarım. Önceden çok sık vasıta bulup merkeze gidemezdim. Öyle ameliyat falan olmadıkça da doktora gitmezdim. Öyle her istediğinde doktora bulamazsın. Bizde napalım kendi yağımızda kavruluyoduk. Komşular olsun ben olayım otu çöpü kaynatır içerdik, nazardan hastalandık mı hocaya giderdik, geçmeyen yara oldu mu şifacı arardık civar köylerde. Benim küçük oğlan doğduğunda sarılık olmuştu. Ne yaptırısam iyileşmedi. Sonra ocağını bulduk. Götürdüm. Alnına sarı bir bez kapattı, dua okudu bir kaptaki suya. Sonra o su ile 10 gün yıkadım bişeyciği kalmadı. Duyuyom şimdi şehirlerdeki insanlarda bu ocaklara geliyolarmış. Ne de olsa anadan atadan kalma şeyler” (K.K. 16)

“Benim 11 aylık bir oğlum lenf kanserinden öldü. Doktorlar ne yaptılarsa iyi edemediler. Eşime ne söylediysem beni dinlemedi. Nazar var bu çocukta bilen bir yere götürelim dediysem de dinletemedim. Neymiş doktorun yapamadığını hacı hoca mı yapacaktı. Hangi çağda yaşıyormuşuz. Oğlum öldüğünde cenazesini kaldıran hoca bu çocukta göz varmış niye göstermediniz deyince, bizimki anladı ama geç kalmıştık. Şimdi şehirde de yaşasak bir rahatsızlığımız olduğunda önce koca karı ilaçlarını deniyoruz.

Sonra doktora gidiyoruz. Eşim, dostumda benim gibi yapıyor. Ne de olsa doğal, zararsız. Denemekten ne çıkacak. Önceden olsa “ıyyy bu ne, köy mü bura” diyen arkadaşlarım şimdi benden önce lokman hekime koşar oldu” (K.K. 19).

Kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, insanların zamanla modern tıbbı karşı bakış açılarında değişimler yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ise insanların özellikle köylerde sık kullandığı halk hekimliği yöntemi dinsel-büyüsel yöntem ve bitkisel şifacılık olmaktadır. Bu tarz bir tedavi yöntemi köylerde hayatın içerisinde otomatik olarak, günün bir parçası biçimde devam ederken, kentlerde unutulmuş, bilim dışı kabul edilmiş ve hatta hurafe olarak görülmüştür. Ancak modern tıbbın ve insanların çaresizliği zaten var olan, ancak kullanılmadığı için unutulmuş bir halk hekimliği pratiğinin, yeniden üretimini sağlamıştır. Kaynak kişi görüşmeleri de bu durumu desteklemektedir. Geleneksel kültürün içerisinde özellikle köylerde bir ihtiyaç ile beraber gelişen ve devam eden yöntemler, kentte yeniden hatırlandığında ise aynı kalmamıştır. Ancak özellikle kentte yaşayan genç kuşak arasında “kente ait” ve “kentli” imajı korunarak geleneksel yöntemler evlerde, aile içlerinde yeni formatlarda aktarılmaya başlamıştır. Artık değişerek ve dönüşerek en son halini alan halk hekimliği yöntemleri, kentin içerisinde yaşamaya başlamıştır. Bu kapsamda yani ürün-mekân ve insan bağlamında bu yöntemler değerlendirildiğinde en çok dikkat çekenleri şunlar olmuştur;

Şişe çekmek: Önceleri daha çok şişelerle ve ispirto ile köy odalarında gerçekleştirilen bu uygulama, kentte yeniden kullanılmaya başladığında daha çok şartlara göre şekillenmiştir. Yatak odalarında şişe yerine bardak ve ispirto yerine kolonya kullanılarak yapılmaya başlamıştır. Köylerde ailenin hemen her üyesi bu işe yapabilirken, kentlerde bu işi ailenin en tecrübeli kadını yapmaya başlamıştır. Yani halk hekimliği pratiği sadece kadınların uygulayabildiği bir şeye dönüşmüştür.

Bitkisel şifalar: Köylerde ailenin tüm üyeleri -yaş farkına bakmaksızın- hangi ot faydalı, hangi ot zehirli ayırt edebilmektedir. Ancak kentlere gelindiğinde birkaç yaşlı aile ferdi dışında bu işlevi lokman hekimler sağlamaktır. Hangi hastalığa hangi bitki iyi gelir veya

hangi doğal yağ, cilt için faydalıdır? gibi birçok konuda artık bilgi sahibi olan insanlar belli meslek gurubuna mensup kişiler olmuşlardır. En büyük değişim ise mekânda ve üründe yaşanmıştır. Köylerde mekânlar doğanın kendi iken, kentlerde belli metrekarelerde tutulan dükkânlar olmuştur. Ürünler ise doğal bir çeşitlilik içerisinde kendiliğinden yetişirken, kentlerde paketlenerek insanlara sunulmuştur.

Fotoğraf 23

Fotoğraf 24

Fotoğraf 23’te yer alan ıhlamur doğada bulunan ve insanlara ekonomik anlamda yük olmayan bir bitki iken Fotoğraf 24’te yer alan ıhlamur, özellikle kentlerde yer alan lokman hekimlerde yüksek fiyatlarda, poşetlenerek insanlara satılan birer ekonomik kazanç nesnesi haline gelmiştir. Yukarıda da anlatılan bu durum kentlerde halk hekimliğinin, daha çok ekonomik bir getiri sağlama aracına dönüşmesini açıklar. İnsanların talepleri doğrultusunda geleneksel tıp, kısa vadede ortaya çıkarılmıştır. Bunun sonucunda da çaresizlik olgusuyla paralel olarak kullanılan bir meta halini almıştır. Kentlerin bu şekilde şekillenen tıp algısı, sağlık kavramının bir tekel haline dönüşmesini sağlamıştır. Alan çalışması görüşmelerine bakıldığında bu durumun netleştiği gözükmektedir.

“Kızılay’da bulunan bir aktardan zeytinyağı istedim. Bana üç çeşit yağ gösterdi. Fiyatları ise abartılacak derece de yüksek. Aralarındaki farkı sorduğumda birisinin tam anlamıyla organik olduğunu yani hakiki olduğunu söyledi. Ötekilerin ise makinede yapılan, sızma yağlar olduğunu ve kalitesine göre iki çeşit olduğunu söyledi. Bende organik kullanmak isterim ama fiyat olarak çok yüksek. Hele ki aynı yağı alışveriş merkezlerinde ki lokman hekimlere veya organik pazarlara sorun fiyat neredeyse ikiye katlıyor. Arada ise fark yok denecek kadar az” (K.K.40)

“Yeşil çayı normal çaya göre daha fazla tüketiyorum. Özellikle açık olan ürünlerden almayı tercih ediyorum. Geçen sene poşetin içerisinde satılan çaylardan adım. Demleyince kokusunda ve tadında tuhaflık olduğunu fark ettim. Arkadaşlarıma ikram edince yeşil çay olmadığını söylediler. Artık bana ne sattılsa bilemiyorum. Bu yüzden mahalle içlerindeki aktarlardan pek bir şey almamaya çalışıyorum. Alırsam da açık olarak satılan, ne olduğunu gördüğüm ve taze olduğundan emin olduğum ürünleri alıyorum. Biraz daha pahalı oluyor ama yapacak pek bir şey olmuyor” (K.K. 6).

Fotoğraf 25

Fotoğraf 25’te anlatılmak istenen, kentlerde herhangi bir ürünün doğal ortamında kullanılan köylerin tersine paketlenerek ve farklı mekânlarda (çarşı aktarları ve AVM aktarları), ekonomik durumu çeşitlenen insanlara göre ücretlendirilerek satılmasıdır. Hem yukarıdaki fotoğraftan hem de kaynak kişi görüşmelerinden halk hekimliği alanında bir tekelleşmenin oluştuğunu ortaya konmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen bu tekeli Illich üç şekilde tanımlar. Birincisi kökten gelen bir bilinçle oluşan radikal sağlık tekelidir. Bu durum kendi kendini oluşturup geliştirmektedir. İnsanların “sağlık sektörü” ile sağladığı sosyal kontrolünü onun

ekonomik bir alana dönüşmesinin önünü açar. Bu sayede insanlar, toplumun da yer alan hastalıklı düzene katkı sağlamış olur. İkincisi ticari tekeldir. Bu durumda ise mal akışını durdurarak insanların tedaviye erişimlerinin önüne engel koyar. Sonuncusu ise sosyal tekeldir. Bu ise satışı yapılamayan sosyal kullanım alanlarının önemini ortadan kaldırır. Bu tekeller içerisindeki radikal tekel, çevreyi yeniden yapılandırarak insanların çevreyle kendi kendilerine baş edebilmelerini sağlayan özelliklerini devletleştirerek toplum içinde değerlerin yerini metaların almasının önünü açar (Illich, 2014: 37-38).

Illich'in bu açıklaması özellikle 2006-2016 yılları arasında gerçekleşen halk hekimliğinin yeniden keşfi ile doğrudan ilgilidir. Çünkü sağlıkta ortaya çıkan tekelleşme en çok halkı etkilemektedir. İlaç sektörünün para kazanmak amacıyla yaptığı zamlar, hastanelerin hastaları ücreti ödenmediği zaman tedavi etmemesi gibi durumlar toplumu daha ucuz olan bir başka tıp modeline yönlendirir. Bu noktada da halk hekimliği insanların çaresizlik duygusu ile de ilişkili olarak yeniden üretilir. Illich'in bahsettiği tekelleşme toplum içerisinde maddi durumu iyi olan insanlar için halk hekimliğinin yerini alan modern tıbbı, bir meta haline getirir. Çünkü onlar için ortaya konulan yeni ürün modern tıptır. Modern tıbbın insanlar için çekici olmasını sağlayan uzmanlaşma, kendi mesleklerinde profesyonel olan kitlelerin toplum üzerindeki hâkimiyetini daha da güçlendirir. Tüm bunların sonucunda meta haline alan modern hekimlik, medya ile insan beynine iyice yerleşerek modern olanın iyi ve güzel olduğu düşüncesinin, hatta kentli insan için gerekli bir nesne olduğu görüşünün yerleşmesine neden olur.

Bunlara ek olarak Illich, bazı endüstri toplumlarında yaygın olan sosyal etiketlenmenin, tıp sistemlerinde geçen neredeyse her olayın toplum için önemli olduğu görüşünü yansıtır. Farklı politik sistemler ayrı ayrı arz-talep ve yerine getirilemeyen ihtiyacın bölümlerini ortaya çıkarır (Illich, 2014: 44). Toplumun arz ve taleplerini ise yine merkezde olan yönetimler ve onların ekonomileri belirler. İnsanların neye ihtiyaçları olduğu ve neyi talep edecekleri, reklamlar ve yayınlar vasıtası ile onlara gösterir. Bunun sonucunda da bireyler farkında olmadan meta haline gelmiş olan ürünleri, mekânları ve insanları tercih eder. Bu noktada hastalık ve sağlık kavramını içeren tıp ele alınır, onun çeşitlerinin tercihi, yine insanların farkına varmadan yaptıkları bir seçime dönüşür.

“Bir dönem haberlerde çıkan yağ yemeyin, yumurta yemeyin haberleri son zamanlarda tam tersine döndü. O zaman bu ürünleri en az derecede tükettirdik. Şimdi ise devamlı kullanmaya başladık. Canan Karatay’ın hayvan yağı yiyin demesi falan bu durumda etkili oldu bence. Ne de olsa profesör. Ha bizde biliyoruz sağlıklı olduğunu. Eskinin insanı niye uzun yaşıyor? Bu yiyecekleri yediğinden tabii ki. Bir ara çok sık hastalanırdım. Bu gıdaların tüketimini arttırdıktan sonra çakı gibi hissediyorum kendimi. Bi de emeklilikten sonra iyice televizyona sardım. Sabah programlarında, akşam haberlerinde devamlı gözümüze sokar oldular bu haberleri. Sadece bununla da sınırlı değil, facebooktan devamlı reklam yapıyorlar. İster istemez bende etkileniyorum bunlardan” (K.K.25).

Fotoğraf 26: (www.facebook.com/evdesifa)

Tüm bunlardan hareketle insanların gidecekleri hekimin veya yerin belirlenmesinde etkin rol oynayan dış etkenler, insanların metaya dönüşümüne sebebiyet vermiştir denilebilir. İnsanların metalaşması ise toplumun bilinçsizliğini beraberinde getirir. Modern tıp uygulayıcısının veya halk hekimliği uygulayıcısının iyi veya kötü olduğu yönündeki düşünceler, kişiye nasıl yardım edeceği, hangisini seçip hangisini öteleyeceği belli çizgiler doğrultusunda dış etkenlerce belirlenmiştir. 20. Yüzyılın sonunda bu tercih modern tıptan yana kullanılmıştır. Gazete, dergi, reklam ve kitaplar aracılığı ile halk hekimliği, onun uygulayıcısı, mekânları ve ürünleri zararlı, kötü bir şey olarak gösterilmiştir. Bulduğu bağlamda işlevini yitirmesine ve arka plana atılmasına neden olmuştur. Böylece de yeni bir bağlam ve yeni mekânlar oluşturulmuştur. Ancak bu durum 21. Yüzyılın başında değişmeye başlamıştır. Yaşanılan hükümet değişikliği,

ekonomik ve kültürel değişmeler, yine insanların farklı olana yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bu fikir değişikliği de daha önce olduğu gibi bilinçsizce ve farkında olmadan gerçekleşmiştir. Başkalarının oluşturduğu ortamlar ve onların getirisi olan bağlamlar, geleneksel olanın yeniden keşfine neden olmuştur. Bu keşfin kentlerde yaşanması ise kentlerdeki insanların maruz kaldığı fikirler ve göstergelerle alakalı olmuştur. Televizyon, internet, radyo ve gazetelerde yayınlanan yayınlar, reklamlar, çekilen film ve diziler, köyde kendiliğinden var olan bir şeyin kentte yeniden üretimine neden olmuştur.

Halk hekimliğinin kentlerde oluşturduğu ürün-mekân ve insan bağlamı, tedavi amaçlı üretilen ürünlerin belli bir ekonomik getiri sağlaması ile gerçekleşir. İnsanların talepleri doğrultusunda şekillenen ürünler, işlevlerini sürdürdükleri sürece, buldukları yerlerde bazen şekil değiştirerek bazen de olduğu gibi devam eder. Toplumun talepleri ile şekillenen sadece ürünler olmaz. Onlarla birlikte içinde insanı barındıran her şey değişime uğrar. Bu kapsamda tıp ve onun çeşitlerinde de değişimler meydana gelir. Halk hekimliği ya da modern tıp, talep edilen birer ürün halini alır. Bu ürünün oluşturduğu bağlam ise insanların istekleri doğrultusunda oluşur. Bir dönem modern tıp ve onun tedavi şekillerini isteyen ve onlara ihtiyaç duyan insanlar, bu tıp modelini, üretilen ve tüketilen bir şeye çevirmiştir. Zaman içerisinde değişen arz ve talepler, ötelenen halk hekimliğini, kültürel-ekonomik bir alana döndürmüştür de denilebilir. Onun tedavi şekillerini ve ilaçlarını üretmeye başlamıştır. Reklam sayesinde de meta haline gelen bir kültürel alan hızla ekonomiye dönüşmüştür.

Bu duruma örnek vermek gerekirse; önceleri sadece köylerde bulunduğu düşünölen halk hekimliği ve onun tedavi yöntemi olan ocaklık, kentte yaşayan insanlar için kandırmaca ve uydurmacadan başka bir şeyi ifade etmez. Kentli insan için bilimsel olan, deney ve gözlemlerle kanıtlanan modern tıp ve onun ilaçları, tek ve kesin kabul edilen yöntemdir. Çünkü insanların zihinlerine modern tıp, kentlinin ve modernin tedavi modelini oluşturur. Kentin dışında kalan, köyler ile kentlerin gecekondular ve yoksul kesimini içeren yerlerdeki insanlar ise kentte yaşayanlara göre uydurmaca yöntemleri kullanmaktadır. Böylece tedavi şekli modernlik, kentlilik ve para ile ölçölen bir şeye dönüşmüş olur. Dönüşen bu metanın değişimi, yine insanlara başkaları tarafından

gösterilerek gerçekleştirilmiştir. Önceleri ötelenen halk hekimliği ve onun yöntemi olan ocaklık, daha az kimyasal, kanserojen madde içerdiği gerekçesi ile birden popüler olmuştur. Önceleri geleneksel hekimlik, köylerdeki insanların kendi kendilerine öğrendiği, gelecek nesillere aktardığı bir kültürel üründür. Kentlinin köyü ve orada olan kültürü keşfetmesi ve kente taşınması, halk hekimliğini hızlı bir şekilde gündeme gelmesini sağlamıştır.

Bunlara ek olarak kentlerdeki halk hekimliği mekânlarında değişimler meydana gelmiştir. Özellikle son on yıl dikkate alındığında, değişim ve dönüşümün hızla yaşandığı Lokman hekimler, kent içerisinde birden fazla alternatif ile insanların karşısına çıkmıştır. Daha önce aktarlarla ilgili bölümde bu konu detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Burada dikkat edilecek nokta ise aktarların ürün-mekân ve insan bağlamında değerlendirilmesi olacaktır. Aktarlar konusundaki bir diğer husus ise kendi içlerinde yaşadıkları değişimden kaynaklı oluşan dönüşümlerdir. Özellikle mahalle aktarları ve büyük alışveriş merkezleri içlerinde ve kentlerin zengin bölgelerinde kurulan yeni model aktarlar hem sundukları ürün, hem satın alan insan hem de mekân açısından değişimler yaşamıştır. Alan çalışması notlarından ve kaynak kişi görüşmelerinden hareketle, çarşı aktarlarının, kentlerde yeniden keşfedilmeden önce küçük çaplı, daha çok kentlerin yoksul bölgelerinde yaşayan insanlar için hizmet verdikleri görülmüştür ve genç kalma, geç yaşlanma ile beraber gelişen anti-aging alanındaki düşüncelerin organik yaşama isteği ile birleşmesinden sonra aktarların, tam bir dönüşüm yaşadığı da gözlenmiştir. Artık aktarlar, her kesimden insan tarafından ziyaret edilmeye başlamıştır. Bu durumu fark eden toplum, organik pazar, köy pazarı ya da Lüks lokman hekimler kurarak mekânları birbirinden ayırmayı başarmıştır. İçlerindeki ürünlerde de farklılıklar oluşmuştur. Müşteri potansiyeline göre ürünlerin fiyatlarında belli artışlar meydana gelmiştir. Aynı ürün üç farklı yerde farklı fiyatlara satılmaya başlamıştır. Ürünler insanların istekleri doğrultusunda mekânına göre poşetlenerek veya açık olarak satılır hale gelmiştir. Bunun dışında müşteri veya hasta konumunda bulunan insanlarda da değişimler yaşanmıştır. Ürünlerin paketli veya açık halde olmasını isteyen insanlara bakıldığında, köyden kentte gelen, kentin yoksul bölgeleri ve gecekondu kesimlerinde yaşayan insanların daha çok açık halde satılan ürünleri tercih ettikleri görülmüştür. Seçilen mekânlar ise mahalle ve çarşı içlerinde yer

alan lokman hekimler olmuştur. Ancak kenttin orta halli ve zengin kesimlerinin daha çok poşetlenerek satılan ürünleri, son kullanım tarihine bakarak ve temastan uzak durarak tercih ettikleri görülmüştür.

Fotoğraf 27

Fotoğraf 28

Fotoğraf 27’de yer alan lokman hekim çarşının bir esnafı olan geleneksel iyileştirme ilaçlarının satıldığı bir mekânken Fotoğraf 28’de yer alan Tuğba isimli mekân ise modern lokman hekimlere bir örnektir. Ayrıca bilimsel anlamda çalışmalar yapan kurumların, gelenekselliği sürdürmesi bağlamında en dikkat çeken mekânların başında Ankara Üniversitesi gelmektedir. Doğal ve organik yaşama isteğinin her geçen gün arttığı Ankara’da, insanlara güven veren Lokman hekimlere bir destekte Üniversitenin kendi ürettiği halk hekimliği ürününü satması ile gelmiştir. Bu durumda Fotoğraf 27’de gösterilmiştir.

Buradan hareketle insanların tercihlerinin belli koşullar ve bağlamlar altında değişime uğramasına sebep olan faktörler, siyasi durum, kültürel ve ekonomik olaylar, dini sebepler, kitle iletişim araçları ile yeniden oluşturulan toplumsal yapılanma ve sağlıklı yaşam isteği olarak sıralanabilir. Halk hekimliğinin kendi içerisinde yaşadığı dönüşümlerde bu faktörlerle beraber gerçekleşmiştir. Halk hekimliğinin 2000’li yıllardaki ve öncesindeki kullanımına bakıldığında daha çok köylerde ve kentlerin yoksul bölgelerinde kullanıldığı dikkat çeker. Ancak son on yıla bakıldığında kentlerde yaşayan hemen her insan, bir şekilde geleneksel bilgilere ve pratiklere başvurmuştur. Yani geleneksel hekimlik bir ürün olarak düşünülürse kullanan insanlar, özellikle kentli halk, unuttuğu ve arka plana attığı pratikleri yeniden keşfetmiştir ve her hangi bir mekâna ya da zamana ihtiyaç duymadan bu uygulamaları kullanmaya başlamıştır.

2.3.6. Halk Hekimliğinin Yeniden Keşfinde Ocaklık Kurumun İşlevi ve Yeri

Bu çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği üzere Ocaklık, Anadolu'ya özgü bir kavramdır. Eski çağlardan beri Türk düşüncesi içerisinde kutsal kabul edilmiş bir anlayıştır. Ocak anlayışı, hem soy, hem tarikat önderlerinin ismi, hem de belli hastalıkları iyileştirme gücü olan ve bu işi meslek kabul eden insanlara verilen bir addır (Beydili, 2003: 436). Genellikle aile içinden gelen bir güçle oluşur. Bu tedavi iknaya dayanır. Eğer ki bir hasta, gittiği ocakta iyileşebileceğine inanmıyorsa, tedavinin o kişiye bir faydası dokunmaz. Bunlara ek olarak Dole, “ocaklı” sıfatının mucizevî güçler atfedilen bir atanın soyundan gelmesi sonucunda özel güçlere sahip insanlar için kullanıldığını söyler (Dole, 2015: 282). Ocakların tedavi yöntemi genellikle büyüeldir. Büyü ile bağlantılı olarak gelişme gösteren ocaklık yöntemi geçmişten bu güne halk tıbbının bir tedavi etme yöntemi olmuştur.

Ocaklığın temel özelliklerine bakıldığında, dinsel-büyüsel bir yanının olduğunu görülür. Dinamist dünya görüşü, değişik nesnelere iyi ve kötü bir güçle dolu olduğuna inanma, insanları zararlı ve tehlikeli şeylerden uzaklaştırmaya yarar. Yine aynı düşünce yararlı nesnelere sağlık, mutluluk ve barış için kullanılabilen düşüncesini insanların aklına yerleştirir (Örnek, 1996: 148). Bundan hareketle de insanların ocaklık kurumuna bakış açılarının çeşitli olduğu görülür. Kimisi ocaklardan ve ocaklı insanlardan çekinerek uzak dururken, kimisi tanrı vergisi bir yeteneğe sahip olduklarını düşünür. Bu konu ile ilgili yapılan alan çalışması görüşmeleri aşağıda verilmiştir:

“Hastalıkları okuyup, üfleyip iyi eden kişiler oluyor değil mi ocak. Ben uzak duruyorum öyle insanlardan. Ocaklı bir komşumuz vardı bizim. Bilmiyordum ocaklı olduğunu. Şimdi siz anlatınca anladım. Sırtta çıkan yaraları iyi ediyordu. Ben yinede korkardım. Pek gitmezdim evine. Gece tuhaf rüyalar görürmüş. Komşular anlatıyor. İyi fal bakarmış. Baktığı da çıkarmış. Ben gider miyim böylesinin evine. Cincimidir nedir. Hem zaten hastalansam doktora giderim. Zaten korkuyorum böyle insanlardan başıma bir iş falan gelir” (K.K.25).

“Kızım 12 yaşındayken karnından bir yara çıktı. Hangi doktora gittiyssek çare bulamadık. En sonunda Ankara'nın Kazan İlçesinde bu yaraları iyileştiren bir kadın varmış. O kadını rica minnet ikna ettik. Her yaraya bakmıyormuş çünkü. Kızımın karnındaki yaranın çevresine kalemle yazı yazdı. Bir hafta banyo yapma dedi. Her gün sürmemiz için otlardan merhem hazırladı. Bir hafta içerisinde yara tamamıyla iyileşti. Şaşıktık kaldık. Ne varsa yine duada var” (K.K. 32).

Bu görüşmeden hareketle ocaklık kurumu ile ilgili insanlar farklı düşüncelere sahip olmuştur denilebilir. Ayrıca bu farklılığın oluşmasında halk hekimliğine ve onun içerisinde yer alan ocaklığa bakış açıları etkili olmuştur. Geleneksel hekimliğin diğer alanlarında olduğu gibi ocaklıkta, 20.yüzyılın sonlarında arka pala itilmiştir. Çünkü içerisinde dinsel ve büyüsel bir takım özellikleri barındırmaktadır. Bunun yerine konan tedavi şekli ise aklın ve bilimselliğin hâkim olduğu modern tıp olmuştur. Teknolojik gelişmelerle paralel olarak ilerleyen bir modern tıp anlayışı içerisinde, inanmayı barındıran her şeyi geri planda bırakmıştır. Özellikle kentlerde hurafe, aldatmaca ve yalan olarak anılmaya başlayan ocaklık, sadece köylerde yaşayan bir şey halini almıştır. İnsanlar çok çaresiz kalmadıkça bu mekânları ve uygulayıcıları ziyaret etmemişlerdir. Bu durumun sonucunda ise ocaklık kentlerde, çaresizlikle bağlantılı kendisini gösteren bir iyileştirme pratiği halini almıştır.

Ancak 21. Yüzyılın başlarından itibaren kent nüfusu içerisinde gerçekleştirilen geleneğin yeniden keşfi, geleneksel hekimlik ve onun tedavi şekilleri içerisinde, doğal ve organik yaşama isteğiyle birlikte bir moda haline dönüşmüştür. Özellikle internet üzerinden hızla gelenek pazarlanmaya başlamıştır. Ocaklıkta bu durum içerisinde yeniden üretilmiştir. Önceleri hurafe ve aldatmaca olarak kabul edilen ve çaresizlik duygusu ortaya çıkmadan kullanılmayan ocaklık, hastalıklarda ilk başvuru yerlerinden birisi halini almıştır. Bu durumun kentlerde hızla armasının nedenlerini kaynak kişiler şu şekilde ifade eder:

Modern tıbbın açıklayamadığı veya tedavi edemediği hastalıklara ocaklar vasıtası ile çare bulunması, halk hekimliği mekânlarının yeniden işlevselleşmesini kolaylaştırmıştır.

Ayrıca ocaklı kadın ya da erkeklerin “eli şifalı” olarak anılması ve bu kişilere inancın tam olması, dini inançla uyum içerisinde olması ocakların kentlerde aranılan yerler olmasını sağlamıştır. Herhangi bir hastalığı zararlı bir madde kullanmadan sadece dua ve bitkilerle tedavi etmeleri, yani onların tamamen doğal olması, insanların uzun ve sağlıklı yaşama istekleri ile paralellik göstermesi ocakların yeniden gündeme taşınmasının önünü açmıştır. Bunun yanı sıra modern tıbbın pahalı ve uzun süren tedavilerine karşın ocakların daha kısa sürede daha az para ile tedavi etmesi, insanların bu yerlere ulaşmalarının daha kolay olması, kitle iletişim araçları ile ocağa gitmeden uzaktan tedavi şansının bulunması bu yerlerin yeniden keşfedilmesini sağlamıştır.

Mülakatlar sonucunda insanların ocaklık kurumuna başvurmalarının nedenleri ortaya konulmuştur. Ayrıca ocaklıların ritüel uygulamalarının da farklılık gösterdiği görülmüştür. Ancak Dole’a göre her bir ocaklının, belli hastalıkların tedavisinde belli uzmana ihtiyacı vardır. Örnek vermek gerekirse siğil, döküntü, artelit, zona, sarılık veya sıtma hastalığını tedavi eden ocaklar vardır. Ayrıca alkolikliği, kısırlığı, bazı zihinsel hastalıkları tedavi etmeleriyle ve iyi şans getirmeleri ile ünlü olan ocaklarda vardır (Dole, 2015: 283).

Tüm bu nedenler, görüşmeler ve açıklamalar, geleneksel hekimliğin ve onun tedavi yöntemi olan ocaklığının, çaresizlikle olan bağlantısının kırılmasına ve kentlerde aranılan ve istenilen bir tedavi yöntemi olmasına neden olmuştur. Ayrıca her hastalık için ayrı bir tedavi ustasının olması da çeşitlilik açısından insanların ihtiyaçlarını karşılama da kolaylık sağlamıştır. Böylece yeniden keşfedilen bu alan, yeni bir sektörün doğmasında neden olmuştur. Yeni oluşan bu sektör, ocaklık ve geleneksel hekimlikle birlikte kültürel-ekonomik bir alan dönüşmüştür. Özellikle kentte yaşayan insanların, köyü yeniden keşfinde büyük bir rol oynamıştır. Halk hekimliğini yeniden üreten kentli insanlar, daha önce öteledikleri bu alana farklı şekillerde ulaşmışlardır ve ocaklığında ekonomiyle bağlantılı olmasını sağlamışlardır. Özellikle modern tıbbın pahalı tedavileri karşısında daha az maliyete sahip olması ve ocaklı insanlara gitme gibi bir şartın bulunmaması kültürün ve onun öğelerinin üretilip tüketilen bir madde haline gelmesine yol açmıştır. Bu çalışma bağlamında yukarıda bahsi geçen ocaklardan, Ankara İlinde

gerçekleştirilen alan çalışması bağlamında kutnu ocağı, siğil ocağı, terma ocağı, sızı ocağı ve bakır basması ocağı üzerinde durulacaktır.

Kutnu Ocağı: Bu ocağın bulunduğu yer Ankara İli Keçiören İlçesidir. Ankara'ya Aksaray ilinden gelmiştir. Bu ocağın iyileştirdiği hastalık ismi ile aynı olan Kutnu hastalığıdır. Kaynak kişi açıklamalarından hareketle kutnu hastalığı şu şekilde ifade edilir;

“Vücutun hemen her yerinde ortaya çıkabilir. Hastalık şu şekilde kendisini gösterir. Deri üzerinde önce kaşıntılar başlar. Birkaç gün içerisinde bu kaşıntı oyuk şeklinde derin yaralar oluşturur. Oluşan bu yaralar en fazla iki gün içerisinde hızla yayılmaktadır. Acıyla birlikte ortaya çıkan kaşıntı, modern tıbbın iyileştiremeyeceği bir hastalık şekline dönüşür” (K.K.4, K.K.7, K.K.9 ve K.K.28)

Fotoğraf 29

Fotoğraf 29, kutnu ocağının aktarıcısı ve uygulayıcısı göstermektedir. Bu uygulamada esas olan tükürüktür. Yani kişinin vücudundan bir parça tedavi için kullanılır. Sağaltma aracı ise burada kına olmaktadır. Tükürükle birlikte karışan kına, hastada bulunan doğaüstü bir hastalığın tedavisi için kullanılır.

Ayrıca kaynak kişiler hastalığın tedavisini şu şekilde anlatır; Kutnu ocağına mensup iyileştiricilerin tükürüğü şifalıdır. Direk yaraya tükürmekle birlikte yayılmış ve derinleşmiş yaralarda, bu hastalığın yine Aksaray’da yetişen otu olan kutnu otu kaynatılarak kınaya katılır. Ocaklı insanlar kına su ile karıştırken kınanın içerisine tükürür. Genellikle bu tükürme işi aynı ocaktan birden fazla kişi ile olur. Çünkü kınaya veya yaraya direk tükürme durumlarında ağızda tükürük kalmaz. Bunun nedeni olarak da Allah tarafından ceza amacıyla gönderildiği düşünülen hastalığın yine Allah tarafından iyileşmenin istenmemesi gösterilir. Daha sonra özenene kına deri üzerindeki hastalıklı yere sürülür. Aynı işlem hastalık iyileşene kadar her gün uygulanır.

Kutnu ocağının nesillere aktarımı ise şu şekildedir. İlk ortaya çıkışı Aksaray İli Baymış Köyünde olmuştur. Bu hastalığı iyi eden bir adamın, köyün ilk yerleşenlerinden olan Ali Oruç’a el vermesi ile olmuştur. Daha sonra kutnu hastalığını iyi eden kutnu ocağı, aynı aileden gelen hem kadın hem erkeklerin iyileştirme gücüne sahip olması şeklinde gerçekleşmiştir. Aktarım ise sadece aynı ailenin erkek çocuklarının sürdürebileceği bir şey haline dönüşmüştür. Yani hem kadınlar hem erkekler iyileştirme gücüne sahipken bu tedaviyi iyileştirme gücü sadece erkek çocuklar üzerinden tedavi gücüne sahip olması şeklinde gerçekleşir. Dolayısıyla bu konuda erkekler üzerinden bir aktarım söz konusudur. Bu ocak ile ilgili yapılan çalışmalar şöyledir;

“Ben Aksaraylıyım. Evlendikten sonra Ankara’ya geldim. Biz çocukken köye Almanya’dan bir kadın gelmiş. Ayakları tamamen yara içindeydi. Hatta ayaklarından bacaklarına doğru ilerliyordu bu yara. Hem Almanya’da hem Türkiye’de gitmediği doktor kalmamış. Bizim aileyi duymuş. Alaattin tükürür yaraya demişler. Muhtar bize getirdi. O zamanlar evde sadece ben ve kardeşim Hacer vardı. Anamlar tarladaydı. Muhtar durumu anlattı. Hemen bağın yanından ot topladık. Kaynattık. Kınayı o suyla özedik. Kınaya tükürmeye sıra gelince, ağızımızda tükürük kalmadı. Hem Hacer hem ben yeteri kadar tüküremedik. Muhtar babamları getirdi. Babam, ablam falan da tükürdüler. Kınayı ayağına ve bacağına yayılan yerlere sardık. Kalan kınayı da verdik. Kadın bir sene sonra tekrar geldi. Tamamen iyileşmişti. Bize bunun için para verdiler. Aslında para ile yapılmazdı. Ama

zaman içerisinde bu işten para kazanan akrabalarımızda oldu. Öyle çok büyük paralar değil ama geçimlerini sürdürmelerine yetiyor” (K.K.4).

“Kutnuyu iyileştirdiğimizi bilen köye yanımıza gelirdi. Yine bir gün köydeyiz. Acıpınar’dan birisi muhtara Alaattin’in evi nerde diye sormuş. Muhtar tarif etmiş. O sırada köyde ikilik var. Bize düşman olan kellerden birisi getir ben tüküreyim. Bende iyi ederim demiş. Adam belli bir para vererek göbeğindeki yaraya tükürmesine izin vermiş. Adam kısa süre sonra iyileşmiş. Ancak bu sefe kellerde aynı adamda olan yara çıkmış. Doğru bize geldi durumu anlattı. Babama tükürmesini söyledi. Öbür adamın verdiği parayı da “sizin hakkınız yenmez. Allah bende çıkardı aynı yarayı. Allah’ını seversen tükür” dedi. Valla bizde anlamadık nasıl oldu. Ama Allah razı gelmedi” (K.K.28).

“Yeni evliyim o zamanlar Ankara’da Kalaba’da oturuyorum. Komşumuz Mürvet’in torununun sırtından kocaman bir yara çıktı. Çocuk nasıl ağlıyor. Dayanamıyor. Bize geldiklerinde gösterdi. Doktorlar ne yaptıysa iyi edememişler. Görünce hemen kutnu olduğunu anladım. Köyden yanımda getirdiğim otu da vardı. Ben tükürürüm. Dedim. Otu da olduğunu söyledim. Ama inanmadı. Mikrop kapar iyice dedi. Ne yaptıysa hangi doktora gittiyse çare bulamadılar. En sonunda gelini belki iyileşir. Diye düşünmüş. Bize getirdiler. Otu kaynatıp kınayı özedim. Zar zor tükürdükten sonra kınayı sürdük. 15 gün her gün sürdüler. Kız iyileşti. Nasıl teşekkür edeceklerini bilemediler. İnançla oluyor işte. Ben istemesem de gelin hanım zorla para tutuşturdu elime” (K.K.4).

“Bundan bir 20 sene önce bize çaresiz olan insanlar gelirdi. Artık bu tarz yarası olan Türkiye’nin her yerinden insan geliyor. Doktorlara güvenmediklerini, zaten iyi edemediklerini söylüyorlar. Zararlı bir şey yapmıyormuşuz. Ne zaman tükürsem böyle bir yaraya hastalanıyorum. Genelde yapmam istemiyorum. Bu sefer gelen hasta insanlar para teklif ediyor. Önceden olsa inanmazlardı. Son zamanlarda internetten falanda

okuyan üfleyen varmış. Bize güvendiklerini söylüyorlar. Gelen insanlarda öyle cahil değiller. Çoğu üniversite mezunu, bilgili insanlar. Şaşıyorum o noktadan buraya nasıl geldik” (K.K.9).

Fotoğraf 30: Kutnu Otu

Kaynak kişi görüşmeleri doğrultusunda insanların ocaklara gitme sebebi büyük oranda çaresizlikle bağlantılı olmuştur. Ayrıca modern tıbbın hastalıklar karşısında çaresiz kalması unutulmak üzere olan bir tıp anlayışının yeniden üretimini gerçekleştirmiştir. Bir başka nokta ise bu durumun kentlerde gerçekleşiyor olmasıdır. Çünkü kırsalda yaşayan insanlar için halk hekimliği ve onun metotları ulaşılması kolay birer yöntemdir. İnsanların iyileşeceklerine olan inançları tedavilerin büyük oranda başarılı olmasını da sağlamıştır. Toplumda ocakların değer görmesinin bir sebebi de, geleneksel olarak sahip olunan bilgi birikiminden kaynaklanır. Kültürel belleklerde yer alan bilgiler her ne kadar kullanılmasa da bir ihtiyaç anında ortaya çıkmaktadır.

Kutnu ocağında olduğu gibi tükürüğün şifalı oluşu birçok ocağın tedavisinde mevcuttur. Pertev Naili Boratav’a göre tükürüğün kullanılması örneğin çıbanın üzerine tükürülmesi, ona el verenin ağzına tükürmesi ile açıklanır. Yani tedavi şeklinin tükürük olması, el vermenin tükürme yolu ile gerçekleşmesiyle açıklanır. Yarayı onarmak, ölüyü diriltmek, kesilmiş bir organı yerine koymak Peygamberin veya ermiş kişilerin tükürüklerini kullandıkları birçok efsanede bu durum ifade edilmiştir (2015: 131).

Siğil Ocağı: Ankara'nın Sincan İlçesi ve Kaçan ilçesinde sıkça bulunan ocaktır.

“Bu ocağın tedavi ettiği hastalık deri üzerinde çıkan küçük küçük beyazlaşmış, nasıra benzeyen yaralardır. Bunlara siğil adı verilir. Genellikle kurbağa, kaplumbağa gibi hayvanlara dokunmak suretiyle ellerde ortaya çıkar. Görüntü itibariyle rahatsızlık vermektedir. Halk arasında siğil hastalığının erkeği ve dişisi olduğuna inanılır. Eğer siğil erkek ise yakılma sonucunda kaybolur. Ama siğil dişi ise ürer ve çoğalır” (K.K. 8).

Bu hastalığın siğil ocağındaki tedavi şeklini kaynak kişiler şöyle açıklar;

“Siğil üzerine kuşburnu ve iğde çalısından bir dal koparıp, dikenini ile siğilin bulunduğu deri üzerine İhlas suresinin çizilmesi ile gerçekleştirilir. Sure okunulan dallar güneş görmeyen bir yerde saklanır. Dalları kurduğunda siğillerin iyileşeceğine inanılır. Ayrıca siğil ocaklarındaki bir başka iyileştirme metodu, hastanın bir yakınının hastaya ait bir kıyafet parçasıyla hasta olmadan ocağa gitmesidir. Bu durumda her hangi bir bitki kullanılmaz. Bunun yerine şifa getirmesi için ocağın iyileştirici duaları okur. Okuduğu dua ise İhlas ve Fatıha sureleridir. Bu sayede hasta ocağa gitmeden siğilleri birer birer dökülür” (K.K.8 ve K.K.29).

Bu ocağın aktarımı ise el verme yolu ile gerçekleşir. Eğer ocağın iyileştirici bir kadınsa, kendisinden sonra yerini alacak olan kişiyi, genellikle çevresinde kendisine yakın olan ve nasıl bir tedavi şekli uygulaması gerektiğini öğrettiği kadınlardan seçer. Eğer uygulayıcı erkekse o da farklı bir yöntem uygulamak yerine kendisine en yakın olan ve kendi yetiştirdiği insanları seçmeyi tercih eder. El verme yolu ile siğil ocağı devamlılık kazanır.

Özellikle kentlerde insanların siğil ocağına gitme nedenleri modern tıpta uygulanan siğil tedavisinin kısa süreli fayda etmesidir. Bir süre sonra kendisini tekrar yenilemesi durumunda insanlar bu kez çareyi dinsel-büyüsel yöntemlerde aramışlardır. Siğil ocağı da diğerlerinde olduğu gibi 21. Yüzyılın başlarında halk hekimliği yeniden popüler

olmamış olsaydı, teknoloji ve modern bilim sayesinde unutulmuş bir kültür olarak kalacaktı. Özellikle son on yıl içerisinde insanlar, hastalık ve sağlık konularında kendilerine daha az zarar veren, doğal olan yöntemleri tercih etmektedir. Bu sayede de geleneksel hekimlik ve ocaklar yeniden keşfedilerek kullanılmaya başlamıştır. İşte siğil ocağı da bunlardan birisidir. Bu ocak ile ilgili yapılan alan çalışması ise şöyledir;

“Yıllardır siğil tedavisi görüyorum. Her tedavinin sonrasında, altı ay sonra bu siğiller tekrar çıkıyor. Hastaneye gidiyorum. Yakıyorlar, lazerle tedavi ediyorlar. Yeniden çıkıyor. Ankara’da Panora AVM’de çalışıyorum. Vaktim olmadığı için gidemiyorum. Annem en sonunda gömleğimle birlikte Kazan’da siğili iyi eden bir kadına gitmiş. Ortan bana okumuş. Üç-dört gün içerisinde elimdeki siğiller dökülmeye başladı. Şu an altı ayı geçmiş olmasına karşın vücudumun hiçbir yerinde yeniden çıkmadı. Bana kalsa doktora gidip yaktırmaya devam ederdim. Bazen böyle şeylere inanmak gerekiyor. En güzel örneği de benim” (K.K.29).

“Kurbağaya, yılan, kablumbağa gibi hayvanlara dokunduğunda siğil çıkar diye biliyordum. Nasıl oldu anlamadım. Ayağımın altından siğil çıktı. Hem de ne siğil. Doktora gittim lazer gibi bir şeyle yaktılar. Ayağımın altındaki siğil yanınca içeriye doğru oyuldu. Hemen geçmezmiş. Birkaç seans daha gaz gibi bir şey verip yakacaklarmış. Bu şekilde siğil kuruyacakmış. Doktorlar böyle söyledi. Ağrısına dayanamıyordum. Sonra komşudan siğil ocağı diye bir şeyden bahsetti. Sen gitmesen bile bir akraban gidebiliyormuş. Senin bir eşyanla birlikte. Tokattaki bu siğil ocağına bir akrabamızı gönderdim. Oradan bana okuyup üflemiş. Siğil bir hafta içerisinde kendiliğinden geçti. Okuyan kadına da tavukla, başörtüsü verdik. Çok uzun bir zaman geçmedi üzerinden ama bir daha çıkmadı. Biraz inanmayla ilgili galiba” (K.K.40).

Terme Ocağı: Bu ocağın Ankara’da bulunduğu ilçe Çankaya’dır. Çankaya’ya geldiği yer ise Isparta’dır. Ayrıca Ankara’nın Çubuk İlçe’sinde de bir ocağı vardır. Hastalık

farklı yerlerde farklı isimlerle de bilinmektedir. Terme, temri, demre, terma gibi isimlerle de anılır.

Terma hastalığını kaynak kişi şu şekilde ifade eder:

“Deri üzerinde ortaya çıkan yaralardır. Bu yara sulu terma ve kuru terma olarak iki şekilde adlandırılır. Sulu olarak kabarıp ve birden etrafına yayılmaya başlar. Bu hastalığın tedavisi için ise her hangi bir bitki kullanılmaz. Bir kalem yardımıyla hastalığın çıktığı yerin etrafına İhlas suresi yazılır. Beş gün boyunca hastanın yıkanmaması söylenir. Ayrıca hastalığın iyileşmesi ve tekrarlanmaması için tedavi boyunca soğan, sarımsak ve bulgur yememesi söylenir. Bunun nedeni olarak ise hastanın bu perhiz ile vücudunu düzene sokması ve yarayı uyarması gösterilir. Kuru terma ise sadece perhiz yolu ile giderilir” (K.K. 39).

Terma hastalığı ile ilgili alan çalışması şöyledir;

“Yıllardır dizimin üzerinde bir yara çıkıp dururdu. Bu yara öyle normal bir yara değildi. Sulu sulu kabarıp, içi zonklardı. Defalarca doktora gittim. Kanser ilaçları kullandım. Geçmek bilmedi. Bir komşumuzun tanıdığı bu hastalığın ocağıymış. Bu terme dedi. Ne dediğini de anlamadım. Hiç duymamıştım. Bizim eve davet ettim. Arkadaş, asetat kalemi ile parmağımın etrafına bir şeyler yazdı. Sonra dua etti. Elin iyileşene kadar sağan, sarımsak, bulgur yeme dedi. Yirmi gün içerisinde parmağım iyileşti. O zamandan beridir daha kabarcıklar çıkmadı. Bu arkadaşına patik, yemeni, havlu falan hediye ettik. Bir şeyler vermek gerekirmiş. Önceden böyle şeylere inanacaksın bir de yaptıracaksın deseler inanmazdım. Halk hekimliği gerçekten faydalıymış. Hem ilaç falan kullanmak zorunda kalmıyorsun. Yan etkisi de yok. Şimdi çok büyük rahatsızlıklarım da bile mecbur değilsem doktora gitmiyoruz. Hem ben hem ailem hem de yakın çevrem” (K.K. 24).

Bu ocakta tıpkı diğer ocaklar gibi hastalığı, büyüsel bir yolla tedavi eder. Özellikle dini durumların tedavi için kullanılması, geleneksel hekimliğin sadece iç faktörlerden etkilenmediğini de göstermektedir. Ayrıca kaynak kişinin hastalığının iyileşme yolunu anlatan açıklamaları ve tedavi sonrasında verilen diyet reçeteleri, modern tıp ile halk hekimliğinin birlikte kullanılması durumunu örneklendirmektedir.

Sızı Ocağı: Bu ocak vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen ağrıların parmaklar yardımıyla giderilmesi ile bilinir. Türkiye genelinde sızı ocağı çok yaygın bir şekilde bulunmaktadır. Özellikle Afyon, Isparta gibi illerde çokça rastlanır. Ankara'ya bakmak gerekirse, Haymana, Keçiören, Altındağ, Yenimahalle ilçelerinde sızı ocağı olan insanlar bulunmaktadır. Bu tez kapsamında bu yerlerden Altındağ ve Keçiören ilçelerindeki halk hekimliği uygulayıcıları ile görüşülmüştür. Bu görüşme sonucunda insanların ocaklar kapsamında halk hekimliğine başvurularında artmalar olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak ise insanlar, halk hekimliği ve dolayısıyla ocakların kendilerine ve vücutlarına herhangi bir zarar vermemesini gösterirler. Bu doğrultuda sızı ocağı olan Ayşegül'ün yaşadığı deneyimler şunlardır;

“Kuzenlerim ellerimin şifalı olduğunu söyler. Ne zaman bir yerleri tutulsa, ağrıya masaj yaparım. Ama öyle çıplak elle değil. Ben kremle ve zeytinyağı ile masaj yapıyorum. Sırt ağrılarına, bel ağrılarına yaptığım masaj iyi gelirmiş. Söyledikleri sözde de yalan yok. Annem sızı ocağı benim. Ona da annesi el vermiş. Ama herkese yapamıyorum. Bu sefer bende ağrı başlıyor çünkü. Genellikle akrabalara ve yakın çevreme yapıyorum” (K.K. 15).

“Halam üç ay oluyor belinden çok rahatsızlanmış. Gece acile götürmüşler. Doktor kas gevşetici falan vermiş ama fayda etmemiş. Bende o hafta sonu halamlara geldim. Evde yatıyor. Durumu anlattı. Sen uzan ben masaj yapayım dedim. Hemen bitkisel kremleri çıkardım. Basenlerine ve beline masaj yaptım. Yel girmiş. Üç gün sürekli bu masajı uyguladım sonra halam iyileşti. Bu işi yapanlara çok yüksek olmaması kaydıyla para verilir. Halam da bana belli bir miktar para verdi” (K.K. 15).

Görüldüğü gibi sızı ocağı olan insanların elleri ve parmakları şifalıdır. Tedavi sırasında ise kendi hazırladıkları bitkisel krem ve merhemlerle zeytinyağı gibi rahat kullanacakları yağları kullanırlar. Tedavinin sonuç verebilmesi için en az üç gün devamlı uygulanması gerekir. İnsanların bu tarz yerlere gelme nedenleri ise diğer ocaklarda olduğu gibi daha az maliyetle daha çabuk iyileşmeleri ile herhangi bir zararının olmadığı yönündeki düşünceleridir.

Bakır Basması Ocağı: Vücutta çıkan suru kabaran yaralar için gidilen yerdir. Bu yaralar deri üzerinde hızla yayılır. Genellikle modern tıpta deri hastalığı olarak tanımlanır. Tedavisi uzun ve maliyetlidir. İnsanlar bu maliyetten ve zamandan kurtulup sağlıklı olabilmek için bu ocağa gitmeyi tercih eder. El alma yöntemi ile aynı aile içerisindeki farklı bireylere aktarılır. Bu aktarım sonucunda sadece el alan kişinin hastalığı iyileştirme gücü olur. Bakır Basması hastalığının tedavi şeklini ise kaynak kişiler şu şekilde açıklar;

“Deri üzerinde oluşan sulu ve kabarmış yaraların üzerine kırmızı bir örtü örtülür. Bu sayede hastalık kandırılmaya çalışılır. Sonrasında ısıtılmış bakır yaranın üzerinde gezdirilir, biraz soğuyunca hastaya fark ettirmeden yaranın üzerine basılır. Bu sırada üç İhlas okunur. Bu tedaviden sonra hastaya perhiz verilir. Bulgur, soğan ve sarımsak yememesi söylenir” (K.K. 43).

Fotoğraf 31: Bakır Basması Hastalığı

Ankara’da yer alan ve tez kapsamında incelenen ocaklara bakıldığında, her birisinin kentte olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise ocaklık geleneğinin kentte yeniden popüler olduktan sonra kazandığı durumdur. Bu durum mekân ve insan açısından incelendiğinde, daha çok kentli insanların bu alana yöneldiğini ve ihtiyaç duyduğu gerçeği ile karşılaşılır. Özellikle yapılan alan çalışmasında en fazla üzerinde durulan nokta bu olmuştur. Önceden bu tarz yerlere kentli halkın çok fazla gitmediği görülmüştür. Bunun nedeni ise tamamen bilim dışı ve hurafe kabul edilmesidir. Ancak doğal yaşama isteğinin genç ve geç yaşlanma isteği ile birleşmesinden sonra bu mekânlar, öncelikle köylerde yeniden keşfedilmiştir. Kent içerisindeki keşfi ise son yıllarda olmuştur. Saklanan, korkulan ve uzak durulan ocaklar, kentte yeniden keşfedildiğinde öncelikli amacı çaresizliği gidermek olmuştur. Zamanla bir ekonomik gelirden getiren ocakların uygulayıcıları bu işi asıl işleri olarak yapmamaktadır. Onun yerine bir nevi ek gelir olarak insanlara ulaşmaktadırlar.

Halk hekimliğinin daha çok dinsel ve büyüsel pratikleri ile ilgili olan ocaklıkta, dikkat çeken en önemli noktayı Christopher Dole şu şekilde ifade eder; Ocaklık ritüeli gerçekleşirken Kur-an ayetlerinin özellikle şifa ayetlerinin okunması bu uygulamalarda temel yoldur. Bu ayetlerin okuyandan bağımsız olarak belli şifa gücüne sahip olduğu düşünülür ve buna inanılır. Ancak ocaklar bu ayetlerin doğru şekilde işlenmesini sağlar. Ayetin yanında bir diğer dikkat çeken şey özellikle ciltle ilgili sorunlarda başvurulan çizme eylemidir. Ocakların mucizesi insanüstü bir iyileştirme gücüne sahip atadan alınan güçle bağlantılıdır. Ocaklı olan bir kimse genellikle geleneksel yapıda bulunan bir ailenin yaşça en büyük feridir. Ocaklıların uyguladığı tedavi şekillerine bakıldığında ise zamanla bir değişim yaşamamış olması dikkat çeker (Dole, 2015: 283). Bunlara ek olarak Pertev Naili Boratav, erkek hastalara erkek ocaklıların, kadın hastalara ise kadın ocaklıların baktığını söyler (Boratav, 2015: 129).

Fotoğraf:32 (www.yenigunhaber.com)

Fotoğraf 32, halk hekimliğinin tedavi yollarından birisi olan ocaklık, geleneğin kette yeniden icadından sonra sıkça ziyaret edilen ve kullanılan bir tedavi şekli olduğunu göstermektedir. Bu durumun farkına varanlar ise halkın ocaklık konusunda bilgilendirilmesi gerektiğini düşünmüştür ve bu amaç doğrultusunda “21 Ağustos 2013 Pazar Günü”, ocakların belgesel yapılacağını “Yenigün” isimli yerel bir gazetede duyurmuştur. Ayrıca bu haber, geleneğin önemli bir taşıyıcısı olan ocakların, yeniden üretiminin hızla gerçekleştiğini de gösterir.

Bu anlatılanlardan hareketle kentsel ve kırsal kesimlerde faaliyet gösteren ocakların arasındaki fark ise 21. Yüzyılda şehirde unutulmalarının arkasından yeniden keşifleri olmuştur. Özellikle kentlerde yaşayan insanların modern tıba karşı güvenlerinin yıkılması ve kültürlerinde yer alan bütünlükçü yöntemleri yeniden keşfetmeleri ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmeleri ve dönüştürmeleri, ocaklık üzerinden halk hekimliğinin kentte yeniden keşfini sağlamıştır. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere ekonomik bir çerçevede bu alanın kendisini göstermesi, farklı mesleklerde çalışan insanlara yeni bir sermaye kapısı açmıştır. Buda ocaklığın dolayısıyla geleneksel hekimliğin bir metaya dönüştürülmesine, üretilip tüketilen bir nesne haline gelmesine neden olmuştur.

2.3.7. Anti-Aging ve Organik Beslenme Hareketinin Beraberinde Getirdiği Yenilikler ve Geleneksel Hekimlik Alanına Etkileri

Kentlerde hızla artan organik beslenme isteği, geç ve genç yaşlanmaya yönelik gerçekleştirilen eylemler, anti-aging'in popüler oluşu, arka plana atılan geleneksel tıp modelinin yeniden popüler olmasına neden olmuştur. Bu alanın kentlerde yeniden keşfi beraberinde ötelenen birçok şeyinde ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Özellikle toplum içerisinde yaygın olan organik beslenme isteği aktarlar başta olmak üzere gelenekle bağlantılı birçok halk hekimliği alanının tercih edilmesine neden olmuştur. Halk tıbbı veya geleneksel tıbbın ortaya çıkış şekline bakıldığında, ilk insanla bağlantılı olduğu görülmektedir. İlk insanların doğa olayları karşısındaki duruşu ve doğayla ilişkisi, halk tıbbının şekillenmesini sağlamıştır (Oğuz, 2005: 40). Zaman içerisinde halk tıbbının gelişen teknoloji ile modernliğe doğru evrildiği görülmüştür.

“Bizim okulda yüksek lisans yapan Koreli bir kız arkadaş var. Kız 28 yaşındaymış. Yaşını hiç göstermiyor. Bizler 28 yaşına geldiğimizde büyük oranda yaşımızın yukarısında gösterebiliyoruz. Nasıl böyle genç kaldığını sordum. Kore’de beslenme şekilleri tamamen organikten yanaymış. Hemen herkesin kendi bahçesi varmış. Kentlerde yaşayanlar ise bizler gibi GDO lu yiyeceklerle beslenmeyip organik gıdalar tüketiyorlarmış. Ayrıca onlar bizim alternatif doğu tıbbı dediğimiz geleneksel yöntemleri kullanıyorlarmış. Çok zor durumda kalmadıkça modern doktorlara gitmiyor, antibiyotik almıyorlarmış. Bu yüzden de yaşından küçük gösteriyor. Bizlerde bu şekilde beslesek genç kalabiliriz” (K.K. 33).

Son yüzyıl içerisinde tıp alanında artan bilimsel çalışmalar, yapılan görüşmeler ve açıklamalar tıbbın ilk ortaya çıkış amacından uzaklaştığını göstermektedir. Onun bütünlükçü yaklaşımı, uzmanlaşma ve iş bölümü ile beraber ortadan kalkmıştır. İnsanı bir alet gibi gören yeni modern tıp anlayışı, zamanla insanlar arasında kabul görmemeye başlamıştır. Özellikle insan vücuduna birçok yan etkisi olan ilaçların tedavi amaçlı kullanımı, ameliyatlarda yaşanan kayıplar halk tıbbına hızlı bir dönüşü zorunlu

kılmıştır. Ancak klinik tıp anlayışı ile birleşen halk hekimliğinin bütünlükçü anlayışı, modern tıp doktorlarının geleneksel yöntemleri kullanmasını sağlamıştır. Hastaların kendilerine zarar vermeyen, ucuz maliyetli tedaviler araması, hekimlerin daha önce arka plana attıkları bir alanı yeniden keşfetmesini sağlamış olabilir. Bu durumun en güzel örneklerini ise modern tıp doktorlarının yazmış oldukları kitaplar, yayınladıkları gazete ve dergi yazıları, televizyon programlarında anlattıkları ve sundukları yazılar oluşturur. Canan Karatay, Ahmet Rasim Küçükusta gibi modern tıp doktorları, geleneksel tıp veya alternatif tıp ile ilgilenmişlerdir. Bu konu üzerine araştırmalar yaparak yayınladıkları kitaplarını halka tanıtmışlardır. Ancak düşünce tarzları geleneksel tıbbı, bağımsız bir alan olarak kabul etmez. Modern tıbbın, birer alternatifi ve yardımcı olarak görürler. Halk hekimliği veya tamamlayıcı tıp her ne kadar birer alternatif olarak kullanılsa da, Sağlık Bakanlığının 2011 yılında yürürlüğe giren Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararnamesi ile alternatif tıp uygulamaları da bakanlığın görev alanına girmiştir. KHK ile bakanlığa bağlı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğüne “geleneksel, tamamlayıcı ve alternatif tıp” uygulamaları ile ilgili düzenleme yapmak ve sağlık beyanı ile yapılacak her türlü uygulamaya izin vermek, denetlemek ve düzenlemek, izinlere aykırı faaliyetleri ve tanıtımları durdurmak görevi de verilmiştir. Bu düzenleme ile bakanlığa bağlı olarak “ Geleneksel, Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Uygulamaları Daire Başkanlığı” kurulmuştur. Bu kuruluştan daha önce bahsedilmişti. Bu bahse ek olarak tıp fakültelerinin müfredatlarına reiki, akupunktur ve bitkisel ürünlerle ilgili derslerin konulacağından söz edilebilir. Bu derslerin yürürlüğe girmesi ise 2012 yılında olmuştur. Ayrıca bir başka nokta ise Sağlık Bakanlığının, ispatlanmış bilimsel tedavi yöntemlerinin yanı sıra alternatif tıp ile ilgili çalışmalarını sürdürdüğü görülmektedir. Bu kapsam çerçevesinde geleneksel ve tamamlayıcı tıp ile ilgili olarak açılacak merkezlerin denetimi sağlık bakanlığınca gerçekleşmektedir. Bakanlık, ilgili merkezlerin ruhsatlandırılmasını yapmaktadır (Resmi Gazete 2 Kasım 2011 Çarşamba).

Tüm bunlar kentlerde eğitim veren tıp fakültelerini kapsamaktadır. Köylere gidildiğinde durum kendiliğinden varlık gösterir. Çünkü köyde yaşayan halk için halk hekimliği ya da modern tıbbın pek bir farkı yoktur. Ulaşabildikleri ölçüde kendilerine fayda eden tıp modelini kullanırlar. Anti-aging ve organik beslenme isteğinin kentlerde aranması ve kullanılmasının nedeni de bu şekilde açıklanabilir. Çünkü şehirlerde yaşayan insanlar,

geleneksel yöntemlerden ziyade bilimsel yöntemleri kullanmaktadır. Onlar için gelenek sadece kırsalda mevcuttur. Ne zaman ki kentli halk köyün doğallığını keşfetmeye başladı, arka plana atıp kullanmadığı ve görmezden geldiği geleneği ve geleneksel hekimliği yeniden kentte üretti. İşte bu keşif ve yeniden üretim sadece köyün keşfi ile kalmadı, şehrin içerisinde var olan ve yaşayan bir alanın yeniden üretimi ile de sağlandı. Bu durum kentte geleneğin yaşamadığı anlamına gelmemektedir. Yaşanan bazı gelişmeler geleneksel bilginin kentte ötelenmesine neden olmuştur.

20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyılın başlarında bilimin zirveye ulaşması, modern tıbbın hemen her hastalığa çözüm bulduğu yönünde yapılan yayınlar ve söylemler, tüm dünyanın internet aracılığı ile birleşmesi, Amerika ve Japonya ile aynı kıyafetin giyilmesi, aynı yemeğin yenilmesi, insanların zihninde oluşturulan kentli ve köylü imajının modernliği temsil etmesi gibi nedenler kentte geleneğin arka plan atılmasını hızlandırmıştır.

Bunun sonucunda da kentte yeni bir popüler kültür yaratılmıştır. Böylece gelenek de işlevselliğini bir süre yitirmek durumunda kalmıştı. Ancak geleneğin unutulmasına neden olan faktörler yeniden üretiminde de etkili olmuştur. Bu etkenler daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Geleneğin ve geleneksel bilginin kentte gerçekleştirdiği bu değişim ve dönüşüm beraberinde birçok yeni alanı da getirmiştir. Bu yeni alanlar içerisinde halk hekimliği ile bağlantılı olanlar şöyledir;

2.3.7.1.Kaplıcadan Sıpaye Geçiş

11. yüzyılda Selçukluların Anadolu'ya getirdikleri mimari düzen ve banyo kültüründe kendisini gösteren Türk Hamam Geleneği, Osmanlı Devleti zamanında sivil mimarinin içerisinde kabul edilmiştir. Osmanlılar sadece mahalle aralarında kurulan hamamları ile değil, aynı şekilde kurdukları kaplıcaları ile de ün salmıştır. Osmanlı Devleti, kendi topraklarında bulunan sayısı oldukça fazla olan, çok eski zamanlardan kalma kaplıcaları insanların kullanımına açmıştır (Öztürk, 2015: 1). Bu sayede insanlar sadece dış görünüş olarak temizlenmekle kalmamış bu mekânların kendi içlerinde barındırdığı iyileşme gücünden de faydalanmıştır. Bu bağlamda kaplıcalar halk hekimliğinin de

önemli bir tedavi merkezi olmuştur denilebilir. Kaplıcaların tedavi şekilleri incelendiğinde termal ve mineralli suların kendiliğinden oluştuğu yerlerde olduğu görülür. Ayrıca kaplıcaların değişik hastalıkların tedavisinde gelenekselleşerek kullanıldığı da bilinmektedir (Sayyar, 2014: 11). Bunlara ek olarak kaplıcaların iyileştirme özelliklerine bakıldığında, daha çok ortam değişikliği ile bağlantılı olduğu da görülmüştür. Günlük olağan rutin içerisinde fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak stres altında olan kişilerin, bu stres durumundan uzaklaşmak için kaplıcalara gitmeleri bu mekânları önemli bir tedavi merkezi haline getirmiştir (Karagülle, 2008: 226-227).

Kaplıcalar ve hamamlar her ne kadar sağlıkla ve rahatlama ile ilgili olsa da birer ekonomik sektörü teşkil eder. Bu sektör ise daha çok turizm ile bağlantılı olarak oluşur. Türkiye, alternatif turizm olanakları açısından oldukça gelişmiş bir ülkedir. Bu alternatif turizmlerden birisini de sağlık turizmi olmuştur. Sağlık turizmi her ne kadar geniş bir kavram sayılsa da termal turizm ve tedavi turizmi şeklinde iki kolda hizmet vermektedir. Türkiye’de sağlık turizmi, termal turizm şeklinde kabul edilse de dünya üzerinde termal turizm SPA olarak adlandırılan bir turizmin parçasıdır (Çiçek, 2013: 25). Türkiye’de 2006-2016 yılları arasında halk hekimliğinde meydana gelen değişimler düşünüldüğünde bu yargıda değişimler meydana geldiği görülür. Bu bağlamda kaplıcalardan spalara doğru bir dönüşümün yaşandığı gözlenebilir. Bu durum özellikle kentlerin zengin çevrelerinde rahatlıkla görülmektedir. Yeniden üretilerek spalara çevrilen kaplıca kültürü, yine aynı amaç doğrultusunda hizmet vermektedir. Birçok hastalığın tedavisinde kullanılan birer merkez olmakla birlikte, insanların genç ve güzel kalma isteklerine de hizmet etmektedir. Ayrıca zaman içerisinde kültürel-ekonomik bir alan halini alan kaplıcaların varlığı tıbbi bir raporla düzenlenmiştir. Artık kaplıcalar sadece tedavi amacıyla bir ülkeden başka bir ülkeye gidilen bir mekân olmamış bunun yanında dinlenmek, rahatlamak ve kendini daha iyi hissetmek içinde kullanılmıştır. Kaplıcalardan bu şekilde yararlanmak bu mekânların sağlık turizmi açısından değerlendirilebileceğinin göstergesi olmuştur (Özdemir: 1992: 19).

Fotoğraf 33: Haymana Cimcime Sultan Kaplıcası

“Bizim Haymana’da devre mülkümüz var. Her sene 15 gün gideriz. Özellikle kaplıca için gidiyoruz. Ne yaptıysak hem benim hem eşimin ağrıları geçmedi. Kaplıca suyuna girince rahatlıyoruz. Biraz da inanmayla ilgili. Çok bir parada ödemiyoruz. Bizim evimiz olduğu için girişler 20 tl. Orda kalmak isteyenler içinde çok büyük bir para gerekmiyor. Ağrılara çok iyi geliyor. Biz bu yüzden devamlı gidiyoruz” (K.K.35).

“Arkadaşlarla Tunalı’da bir sığa merkezi var oraya gittik. Biraz pahalı ama her şey var içinde isteyen hamama giriyor, isteyen kaplıca suyuna. Bronzlaşada biliyorsunuz. Kaplıcada ise sadece sıcak su var. Hem güzelleşmek hem de iyileşmek istiyoruz. Bu yüzden kaplıca yerine sıpalara gidiyoruz (K.K.36).

İnsanların genç ve sağlıklı yaşama isteği kaplıcaların ve spaların halk hekimliğinde önemli mekânlar haline gelmesine neden olmuştur. Ayrıca kentlerde gerçekleşen kaplıcadan sıpaya dönüşüm ise insanların hem güzelleşme, hem genç kalma hem de sağlıklı yaşama istekleri doğrultusunda daha çok geleneğin modernleşmesine paralel olarak, kültürel-ekonomik birer merkez haline dönüşmüştür.

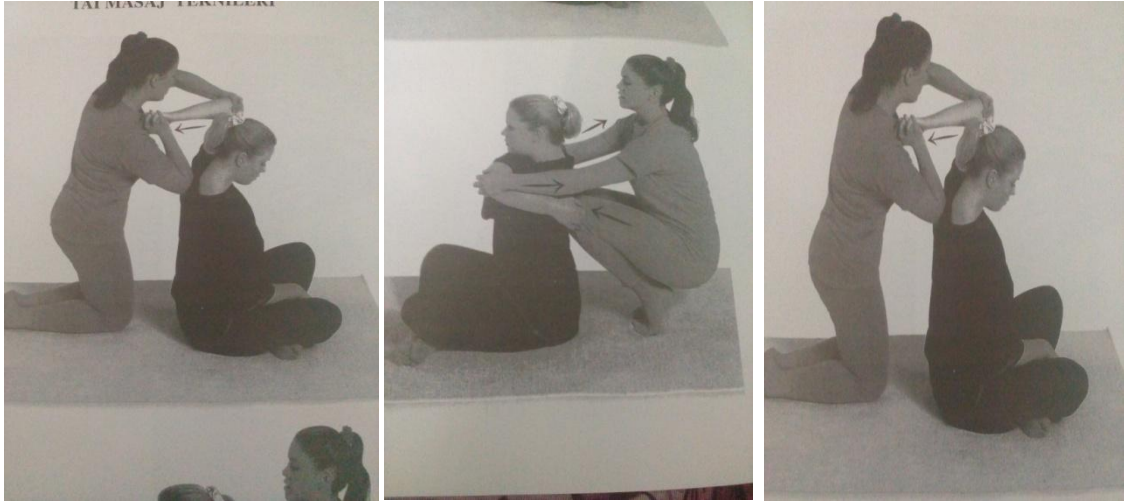
2.3.7.2. Geleneksel Türk Masaj Geleneğinden Tai Masajına

Masajın ne olduğuna ve tarihine temel kavramlar bölümünde değinilmişti. Burada ise geleneksel Türk masaj yönteminin uzak doğu masaj tekniğine dönüşümü, değişimi ve bunun sonucunda ekonomik bir sektör haline gelişi anlatılacaktır.

Tai masajı, Taylan masajının Türkiye’de ve dünyada bilinen en yaygın ismidir. Kökenleri incelendiğinde 2000 yıl öncesine gittiği görülür. Tai masajının ilk kez kullanımına bakıldığında Budizm’in ortaya çıkışıyla beraber olmuştur. Ayrıca Tai masajı geleneksel Tayland tıbbının dört dalından birisidir. Bu diğer üç geleneksel tıp yöntemi ise şifalı bitkiler, beslenme ve dinsel uygulamalardan oluşur. Tai masajını bulan kişi efsane haline gelmiş bir doktor olan Shivago Komarpai olarak bilinen DR. Jivaka Kumar Bhaccha’dır. Geleneksel tıbbın Tayland’a yoğun bir şekilde kullanılması Hindistan’daki rahiplerin M.Ö. 2. Asırda Tayland’a göç etmesi ile açıklanabilir. Tai tıbbının gelişimi incelendiğinde geleneksel olarak hastalıklara çare arayan Budist manastır ve tapınakların sayesinde olduğu sonucu çıkarılmıştır. Tai masajı şu şekilde uygulanır: Masaj esnasında “sen” denilen vücudun enerji hattına yavaş ve ritmik bir şekilde basınç yapılır. Masaj yapılırken kullanılan aletler daha çok beden olmuştur. Yani avuç içi, başparmaklar, dirsekler ve ayaklar bu masaj türünün en önemli aletleridir (<http://www.alternatifterapi.com/icerik/thai-masaji-nedir>).

Tayland geleneksel tıbbı bu şekilde bir gelişme gösterirken Türkiye’ye gelişi ve popüler olması 21.yüzyılın başlarında olmuştur. Türkiye’de bir anda meşhur olması ve hızla tüketilmeye başlamasının nedeni aynı döneme denk düşen organik ve doğal yaşama, genç ve geç yaşlanma arzuları ile olmuştur. Ayrıca Tai masaj geleneğinin Türkiye’de birden kabul görmesi ve benimsenmesinde etkili olan bir başka neden, onun geleneksel Türk masaj yöntemi ile benzerlik göstermesi olmuştur. Özellikle Tai masajında kullanılan dirsek ve parmakların, Türk masajında da sıkça kullanılması, insanların bu alanı farklı bir alan olarak değerlendirmesine katkı sağlamıştır. Bunun nedeni ise her ne kadar benzerlik olsa da ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Türk masaj geleneğinde kullanılan zeytinyağı ve sabunun yerine geçen bitkisel özler, rahatlama merkezli kullanılan yağlar ile kremler; yapılan reklamlar ve yayınlarla halka yeni bir şey

gibi sunulmuştur. Ayrıca uzak Doğunun içinde barındırdığı doğal yollarla iyileşme isteğinin Türkiye’de gündeme getirilmesi, oradan gelen herhangi bir geleneksel yöntemin de benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Fotoğraf 34, Fotoğraf 35, Fotoğraf 36 (Nazlıkul ve Eraltan, 2002: 371-372)

Masajın insanlarda bulunan kas ağrularına, organların çalışmasına, solunuma yaptığı katkılar ile vücudun ve yüzün güzelleşmesine olan etkileri insanları bu alanı kullanmaya itmiştir. (Eraltan, 2002: 360) Bu görüşe sahip olan kaynak kişiler şu şekilde masajı ve onun etkilerini aşağıda açıklamıştır:

“Yıllardır belimde ve sırtımda ağrılar olur. Doktora gidince fitik teşhisi koydu. Sonra ağrı geçsin diye fizik tedaviye gittim senelerce. Onca para harcadım. Fizik tedavi süreci bitince yine ağrı başlıyor. Kardeşimde de aynı ağrılar vardı. Masaj yapan bir kadını duyduk. Birlikte gittik. Kadın dirseğiyle masaj yapıyor. Masaja başlamadan önce sırtımı sabunladı. Sonra yavaş yavaş tam iki saat masaj yaptı. Kalktığımda yeni doğmuş gibi hissettim. Bir ay boyunca bu masajcı kadına gittik kardeşimle. Uzun süredir de ağrılarla ilgili bir sıkıntım olmadı” (K.K.4)

“Ben küçükken kalça çıkıklığı olmuş. Annemler sakat kalır korkusuyla ameliyat ettirmemişler. Yaşım ilerledikçe belimde bir ağrı hissetmeye başladım. Üniversiteden sonra KEÇMEK’in spor kursuna yazıldım. Oradaki

spor hocam bana, Tai masajı yapan bir yerden bahsetti. Yeri de Bilket Hotel diye bir yer. Biraz fazla para ödemem gerekti. Ama hissettiğim rahatlığı anlatamam. Özellikle Tayland'dan gelen yağlarlı kullandıklarını söylediler. Üç saate yakın masaj yaptılar. Annemin yaptığı masajın daha profesyonelleşmiş hali gibi bir şeydi. Ağrıyan yerlerimi parmak uçları ile belirleyip sadece o bölgelere masaj uyguladılar. Devamlı gitmek isterim. Çünkü ağrılarım da azalma oldu. Ama parası yüksek olduğu için çok gidemiyorum” (K.K.39)

Bu görüşler dikkatle incelendiğinde insanların ekonomik durumları, çaresizlik duyguları onları farklı alternatifler bulmaya itmiştir. Her ne farklı bir kültürden gelmiş olsa da Tai masaj geleneği, geleneksel Türk masajı ile benzerlik göstermektedir. Çünkü her iki uygulamada gelenekten ve kültürel bellekten hareketle oluşmuştur. Halk hekimliğinin dünyanın hemen her yerinde kendisini göstermesi ve insanların bu alana ihtiyaç duyması her zaman iç dinamiklerle sınırlı kalmamıştır. Geleneksel yöntemlerin hem keşfi hem de ötekileştirilmesi dış dinamikler çerçevesinde gerçekleşmiştir denilebilir.

2.3.7.3.Koca-Karı İlaçlarından Her Derde Deva Bitkilere Geçiş

Anti-aging hareketi ve organik beslenme isteğinde meydana gelen artış, kaplıcalarda olduğu gibi bitkilerle tedavide de bir dönüşüme neden olmuştur. Genellikle köylerde insanların kendi kendilerini tedavi ettikleri koca karı ilaçları, kentte taşındığında isminden kaynaklanan bir rahatsızlığa neden olmuştur. Bu nedenle de özellikle aktarlar, reklamlarında ve afişlerinde “Her Derde Deva” isimli ilanlar kullanmışlardır. Özellikle internet üzerinden oluşan aktarlık, bitki ve onlarla bağlantılı olarak gelişen bitkisel ilaç satışında, büyük bir artışı meydana getirmiştir. İnsanların internet aktarlığına olan güveni ise bu alanın ekonomik bir alana dönüşümüne hız kazandırmıştır. Ancak geleneksel pratiklerin ve ilaçların internet üzerinden satışı, içerisinde kullanılan bitkilerin oranlarının ve ne olduğunun bilinmemesi insan sağlığı üzerinde büyük zararlar oluşturmuştur. Medya üzerinden internetle bağlantılı bitkisel ilaç reklamlarının yapılması, tanıtıcı filmlerin çekilmesi, toplumun internet aktarcılığını kullanmasına

neden olmuştur. Sağlık Bakanlığının bu konu üzerinde çalışmalar yaptığı ve yaptırım gücü yüksek cezalarla bu satışı engellemeye çalışmıştır.

“İnternette ve gazetelerin sağlıklı yaşam köşelerinde “goji” diye bir içeceğin reklamını gördüm. Ünlüler falan da kullanmış. Bu sayede zayıflamışlar. Hem de bitkiselmiş. Ama öyle lokman hekimlerde falan satılmıyormuş. İnternette sipariş vermek lazım olmuş. Fiyatı da baya yüksekti. Ne de olsa bitkisel diyerek aldım. Bir süre içtikten sonra midemde yanmalar meydana gelmeye başladı. Lokman hekimden çok ot alırdım. Ama ilk kez böyle bir şeyle karşılaştım. Bir daha internette bir şey sipariş eder miyim hiç” (K.K.45).

“İnternet üzerinden ne zaman bitki ve ilaç satışı başladı insanlar bizim dükkânlara o kadar az uğramaya başladılar. Ulaşımı daha kolaymış. Evlerine kadar getiriyorlarmış. Ben de esnaf arkadaşlarımda her zaman söylüyoruz. İçerisinde ne olduğunu bilmedikleri şeyleri almasınlar diye. Burada kendi gözleriyle görüp alıyorlar bitkileri. İstedikleri çayları, ilaçları gözlerinin önünde hazırlayıp veriyoruz. Bizlere inanmıyorlar. Gözleriyle görmedikleri, kimin yaptığı belli olmayan bitkisel ilaç diye satılan ürünleri kullanıyorlar” (K.K.46).

“İnternet elimin altında bir kolaylık resmen. Ne zaman istesem istediğim ürünü bulabiliyorum. Dışarıya çıkmadan evime geliyor. Beğenmezsem iade edebiliyorum. Bu durumu bitkisel ilaçlarda neden kullanmayım. Özellikle bitkisel çaylar, zayıflama çayları gibi ürünleri çok sık kullanıyorum. En son sarımsak çayı almıştım. Kullandım işe de yaradı. Biraz maliyeti pahalı. Bir lokman hekimden alsam en fazla 20 lira tutar. İnternet üzerinden aldığımda 100 lira ödedim. Neden dersiniz, evime kadar geliyor, sonra bir paket yerine üç paket alıyorum. Kampanya yapıyorlar. Arkadaşlarımdan zayıflama hapları bile alıp kullanıyorlar var. İnternet alışverişi her yönden karlı” (K.K.47).

Fotoğraf 37: (<http://www.faydalicaylar.com>)

Görüleceği üzere insanlar önceleri koca karı ilacı diye kullanmadıkları bitkileri yani halk hekimliği ilaçlarını, 21.yüzyıldan itibaren hızla tüketmeye başlamışlardır. Özellikle kentlerde internet üzerinden alınan bitkisel ilaçlar, lokman hekimlik mesleğinin hemen her yerden tedarik edilebileceği bir yer haline gelmesini sağlamıştır. Ulaşımın kolay olması, evden çıkmadan ilaç tedarik edilmesi ve internete karşı oluşan güven yeni bir meslek kolunun internet üzerinden oluşmasına ortam hazırlamıştır. Ayrıca insanların doktora ya da geleneksel tedavi uygulayıcılarına gitmeden hastalıklarının ne olduğuna karar vermesi ve hatta hastalığı çerçevesinde ilaç önermesi, internetin kullanımını daha da arttırmıştır. Televizyon üzerinden yapılan tanıtıcı ilaç reklamları ise bu durumun hızlanmasını sağlamıştır. Özellikle 2000li yılların başlarında hemen her televizyon kanalında belli hastalıklara iyi gelen belli ilaçların tanıtıcı reklamları yapılmıştır. Bu durum internet kullanımının artmasıyla daha fazla talep görmeye başlamıştır. Ancak içeriği bilinmeyen ilaçların kullanımı insanların kalp krizi, panik atak gibi hastalıklar geçirmesine neden olmuştur. Yine kitle iletişim araçları vasıtasıyla bu durum halka duyurulsa da insanlar arasındaki kullanımı devam etmiştir. Sağlık bakanlığının bu konu üzerinde uyguladığı yaptırımı yüksek cezaları, internet üzerinden bitkisel ilaç satan firmaların azalmasına neden olmuştur. Televizyonlarda yayınlanan filmler ve dizilerde bu konuda üzerlerine düşeni yapmışlardır. Bu tarz ilaçların zararlarını anlatan bölümler, filmlere eklemiştir. Örnek vermek gerekirse 2014 yılı içerisinde yayınlanan “Çocuklar Duymasın” isimli dizinin 34. Bölümünde hastalıklarının internetten teşhisini ve tedavisini sağlayan Haluk isimli karakter, evine gelen ilaçların yan etkisi dolayısıyla hastanelik olur. Bu sadece bir film olsa da 11 ay

önce haberlerde yer alan “internetten satın aldığı zayıflama ilacı Libyalı kadının karaciğerini bitirdi” başlıklı haber olayın büyüklüğünü ortaya koyar.

“Üniversiteye giderken internetten zayıflama hapları aldım. Bir hafta boyunca düzenli olarak kullandım. Bir haftanın sonunda gözle görülür bir şekilde zayıfladım. Ama ikinci hafta ilaçları kullanmaya başladığımda kalp atışlarımda hızlanma başladı. İlaçlardan olduğu aklıma gelmedi. Yapsa ilk başta yapardı diye düşündüm. İki üç gün içerisinde ellerim titremeye, kalbim çıkacak gibi atmaya başladı. Arkadaşlarım ilaçlardan olabileceğini söyledi. Hemen kullanmayı bıraktım. Üç gün içerisinde vücudum eski haline döndü. Resmen ölümden döndüm” (K.K.2).

Koca karı ilaçları diye bilinen ve kullanılan halk hekimliği tedavi unsurlarının bilimsel gelişmelerle beraber daha farklı boyutlara taşınması, geleneksel yöntemlere olan güvenin azalmasına neden olmuştur. Ancak artan çevrecilik bilinci ve popüleritenin organik yaşama isteği, doğal olana yönelmelerine neden olmuştur. Bu doğal olanın ise internet üzerinden ne şekilde geleceğinin bilinmemesi, yaşanan sağlık sorunları ve bunların kitle iletişim araçları iler halka duyurulması halk hekimliğini ve onların mekânlarını temize çıkarmıştır. İnsanlar artık gözleri ile görerek, bilerek bitkileri ve ilaçları almışlardır. Halk hekimliği ve onun ilacı olan bitkilere ulaşım ise organik yaşama isteği ve doğallıkla örtüştüğü için hem AVM denilen büyük alışveriş merkezlerinde, hem çarşı ve mahalle içlerinde bulunan Lokman hekimlerde hem de internet üzerinden insanlara ulaşmaktadır. Böylece köylerde hayatın bir parçası olan koca karı ilaçları ve bitkiler, kentlerde yeniden keşfedilen, üretilen her derde deva olarak düşünülen bitkisel ilaçlara dönüşmüştür. Şehirlerde ötelenen ve küçük görülen koca karı ilaçları son on yıl (2006-2016) içerisinde deneyimle ve tecrübeyle sınanan ve kullanılan dert ilacına dönüşmüştür. Yani her derdin devası bitkiler, hızla günlük yaşamda kullanılmaya başlamıştır.

SONUÇ

Bu çalışma da, Ankara İlinde kentte yaşayan insanlar arasında bilinen ve uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerinin, geri plana atılmasından sonra yeniden keşfi ile yaşadığı değişimler ve dönüşümler etnografik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Köy kültürünün bir parçası olan halk hekimliğinin kente yansması da anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kentte yaşayan insanların geleneksel tıp tanımlamalarına bakış açıları, onu kullanmaları ve değerlendirmeleri ile modern tıbbı karşı düşünceleri, ona başvurmaları pek çok farklı açıdan ele alınarak, alan çalışması bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Modern tıpta gerçekleştirilen uzmanlaşması ile birlikte, halk hekimliğine karşı olan inancın ve güvenin yok olması; artan doğal yaşama isteği ve çevre bilinci ile beraber, geleneksel hekimliğin yeniden üretilmesi, insanların doğal olana yönelmesi, doğanın sunduğu şifalı bitkilerden, çiçeklerden ve otlardan yararlanması, her çarenin doğada aranması gibi düşünceler ve yaşam tarzları unutulmuş bir alanın yeniden üretilmesine neden olan faktörler arasında yer almaktadır. Bu düşünce tarzları sadece geleneksel tıbbın tercih edilmesini sağlamamış, modern tıbbın içerisinde geleneksel tıbbı yönelmeye de neden olmuştur. Modern tıbbın ilaçlarının içeriğinde yan etki yapan maddelerin olması, insan sağlığına zararının dokunması, genç kalmak isteyen insanların bu tıp modeline şüphe ile yaklaşması bu çalışma kapsamında gözlemlenmiştir. Ayrıca son on yıl içerisinde artan bu istek, doğal yaşamı beraberinde getirerek, halk hekimliğine yönelmeye sebep olmuştur. Halk hekimliğinin ürünlerine ve yöntemlerine her insanın kolaylıkla ulaşabiliyor olması, yıllar içerisinde defalarca denenmiş olması ve bu denemelerin sonuçlarının olumlu olması, nesillerce kullanılmış olması, bütünlükçü yaklaşımı ve insan vücuduna ya da ruhuna bir zararının dokunmadığı düşüncesi de halk hekimliğinin tercih sebeplerindedir. Modern tıbbın yanında çaresizlikle bağlantılı olarak varlık sürdüren geleneksel yöntemlerin, kentte kullanımının artması, daha çok dış dinamiklerin etkisi ile gerçekleşmiştir.

Bu dış dinamikler, insanların doğal olanı aramak istemesi ile birlikte geleneksel hekimliğin yeniden keşfini gerçekleştirmiştir. Bu noktada da çaresizlikle bağlantılı varlık gösteren halk hekimliği, modern tıbbın yanında, geleneklere dayalı olarak gelişen

bir tıp modeli olmuştur. Yapılan alan çalışmasının genel değerlendirmesine bakıldığında, geleneksel tedavi yöntemlerinin evde bulunan malzemelerle rahatlıkla hazırlandığı görülür. Ancak alternatif veya popüler pratiklerin, geleneksel pratiklere göre daha pahalı olduğu da kaynak kişi görüşmeleri ile ortaya konmuştur. Örnek vermek gerekirse, spaların kaplıcalardan daha pahalı olması, koca karı ilaçlarının evlerde rahatlıkla hazırlanmasının yanında internetten alınan hazır ilaçların daha masraflı olması, tuz odalarına girişlerde yüklü paralar verilmesi bu duruma örnektir. Alternatif tedavilerin çıkış noktasına bakıldığında, geleneğe dayalı olduğu görülmektedir. Ancak modern kent ortamı içerisinde bu yöntemler, moda haline gelerek modern bir hal kazanmıştır. Modern tıbbın tedavi masrafları ile karşılaştırıldığında ise bu yöntemlerin, daha uygun ve ulaşılabilir olduğu görülmektedir. İnsanlar bir sefer fazla ücret ödemeyi her seferinde ödemekten daha karlı görmüşlerdir. Bu yüzden de kentlerde geleneksel yöntemler, hem kültürle hem de ekonomi ile bağlantılı bir hale gelmiştir.

Ankara'da yapılan bu çalışmada, geleneksel yöntemlerin aileden geldiği de tespit edilmiştir. Bu durum köylerde kendiliğinden devam ederken; kent yaşamına geldiğinde belli insanlar üzerinden aktarılmıştır. Lokman hekimlik mesleği kentlerde, usta çırak ilişkisi içerisinde aktarılırken, köylerde deneme yanılma yolu ile öğrenilir ve her aile ferdi bu yöntemlerin aktarıcılığını yapar. Kentlerde durumun değişme nedeni ise insanların geleneksel yöntemlere bakış açısı ve kullanım şekilleridir. Halk hekimliği kentlerde talep edilen bir nesne görevini görmüştür. Siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel olarak yeniden keşfedilmiş ya da geri planda bırakılmıştır. 20. yüzyılın özellikle sonlarında yaşanan bu durum, modern tıp kullanımını hızla artmıştır. Ancak popüler kültür- kitle kültürünün ve modernitenin son ayağını oluşturacak noktaya gelen çevre bilinci ve doğal tıp alanındaki bilimsel düzeyde gelişmeler, yaşlılık tanımlarının değişmesi ve yaşlılığa bağlı rahatsızlıkları geciktirici doğal uygulamalar ve bunlardan bahseden yayınların artışı ve ilgiyi bu yöntemlere çekmesi, insanların doğal olana yani organik olana dönmesine neden olmuştur. Yani geleneksel yöntemlerin yeniden kullanılması ve kentlerde popüler olması istenmiştir. Bu sayede gelenek, ekonomik bir unsura dönüşerek kültür içerisinde üretilip tüketilmeye başlamıştır. Bu noktada ilk dikkat çeken yerlerden birini ise aktarlar oluşturmuştur. Geleneksel çarşı aktarlarının geçirdiği dönüşüm, yeni bir yapılanmayı ortaya çıkarmıştır. İşte bu noktada

yeni kurumsallaşan AVM aktarları, geleneksel aktarların aksine; geleneksel bilginin tüketim kültürü haline dönüşmesine neden olmuştur. Paketlere sığdırılıp pazarlanan ve standartlaştırılan kültür, ticari bir metaya dönüşmüş ve üretilip tüketilen bir tüketim nesnesi olmuştur. Çarşının sıcak yapısından çıkan AVM, tüketim kültürünün tapınağı olarak (Nebi Özdemir) daha resmi ve geleneksel bilginin daha standartlaşmış haline, doğal olanın ise küreselleşerek tüm dünyayı etkilemesine sebep olmuştur. Bu çıkarımlar çalışmanın sonuçları arasında sayılabileceği gibi bilgi aktarımını gerçekleştiren kişiler içinde, iki tıp modelinin karşılaştırılma nedenleri olarak kabul edilebilir.

Bu çalışma kapsamında, geleneksel tıp uygulamaları aktarlar ve ocaklar üzerinden değerlendirilmiştir. Buradaki amaç geleneğin yeniden üretilerek keşfedilmesinde etkili olan iki halk hekimliği yöntemini vurgulamaktır. Aktarlar yani Lokman hekimler, kültürün ekonomiye dönüşümü ile halk hekimliği ürünlerinin kentlerde kullanılış şekli ve amacını göstermiştir. Ocaklar ise geleneğin kentte yeniden üretim ve kullanımında, kültürün devamlılığını ve sürekliliğini göstermesi açısından önem taşır.

Bu tez çalışmasında geleneksel tıbbın övülmesi veya modern tıbbın yerilmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Dikkat edilmesi gerek şey geleneksel ve modern tıbbın geçirdiği değişim ve dönüşümlerin iç ve dış dinamikler bağlamında incelenmesi olmalıdır. Çünkü halk, Batı tıbbı ya da geleneksel tıp diye bir ayırım yapmamaktadır. Onlar için önemli olan, bu tıp modellerinin kendilerine fayda sağlaması ve ulaşılabilir olmasıdır. Ayrıca kentte yaşayan veya köyde yaşayan halk, sağaltma yöntemleri arasında bir ayırım yapmadığı gibi bu pratikleri bir arada da kullanmıştır. Bunun örneklerine, alan çalışması ve kaynak kişi görüşmelerinde rastlanmıştır. Bir örnekle bu durum açıklanırsa; insanların limon suyunun içerisine aspirin atıp içmesi örneği önemli bir noktada durur.

Tüm bunlara ek olarak bu çalışma sonucunda geleneksel tıbbın geri plana atılmasına neden olan birçok faktör saptanmıştır. Bunlardan en önemlisi siyaset ve ekonomi olmuştur. Çünkü değişen her siyasi düzen beraberinde yeni bir ekonomik yapılanmayı da getirmiştir. Yeni gelen ekonomik düzen ise en başta sağlığı etkilemiştir. Modern tıbbın yüksek maliyette olması, ulaşımının zor olması ve zamanla bütünlükçü

yaklaşımından uzaklaşması toplumu kültürel belleklerini yeniden hatırlama sevk etmiştir. Bu noktada da ilk hatırlanan geleneksel yöntem, halk hekimliği olmuştur. Lokman hekimlerin ve ocakların bugün yeniden keşfinin gerçekleşmesindeki en önemli etkende bu dış faktörler olmuştur. Bu durumun özellikle kentlerde yoğun bir biçimde gerçekleşme nedeni ise insanların modernite adı altında küresel sisteme tam adapte oluşu ile açıklanabilir. Ayrıca kırsaldaki insanların geleneği ve halk hekimliğini kullanım biçimleri tamamen doğal olarak yani kendiliğinden olmuştur. Bu konuda gerçekleştirilen kaynak kişi görüşmeleri bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Bu tez çalışmasının Halkbilim alanına sağladığı katkı, değişen ve dönüşen bir sürecin hem iç hem dış faktörlerle birlikte değerlendirilmesi ile olmuştur. 2006-2016 yılları arasında yapılan tez çalışmaları, yazılan makale ve kitaplar incelendiğinde ya sağaltma yöntemleri derlenmiş ve süreç dışarıda tutulmuştur ya da modern tıp doktorları, halk hekimliğini bir alternatif olarak anlatmıştır. Ayrıca birkaç çalışma dışında geleneğin kentlerde yeniden keşfini anlatan çalışmaların eksik olması, bu tez çalışmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sadece derleme yöntemi ile toplanan halk hekimliği metotlarının, dış dinamikler (ekonomi, siyaset, din, eğitim) ile birlikte değerlendirilmesi açısından da önemlidir.

Bunların dışında halk hekimliği kavramına bakıldığında, iki farklı algılama olduğu görülmüştür. Birincisi insanlar halk hekimliğini alternatif yöntemler içerisinde düşünmüştür. İkincisi ise geleneksel yöntemlerin modern tıbbın karşısında yer alması olmuştur. Geleneksel tıbbı, halk hekimliği olarak bilen kaynak kişiler, bu yöntemlerin nereden geldiğine dair bir fikir sahibi değildir. Onun yerine kültürel aktarımın nesiller içerisinde gerçekleştiğini düşünmektedir. Ancak alternatif tıbbın yani Doğu tıbbının kökenleri konusunda bilgi sahibi olmalarını televizyon ve internet aracılığı ile izledikleri programlara bağlamaktadırlar. Ayrıca Türk halk hekimliğini de alternatif tıbbın bir uzantısı olarak değerlendirirler.

Tıbbın zamanla değişen ve dönüşen süreci, halk hekimliğinin, kentlerde ve köylerde farklı şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Ayrıca geleneksel hekimliğin, köylerde doğal bir eylemken kentte yeniden üretilen bir eyleme dönüşmesi, geleneksel bilginin

bilimsel bir bilgi olarak yeniden gündeme gelişi halk hekimliğinin yeniden keşfini sağladığı gibi unutulmasına da neden olan faktörler arasında kabul edilebilir. Kentlerde yeniden üretilen ve keşfedilen halk hekimliği, sadece köylerde vardır demek de yanlış bir söylem olacaktır. Kentlerde de yaşayan ve kullanılan halk hekimliğinin, dış dinamikler nedeniyle geri planda bırakılması, onun bir süreliğine işlevini yitirmesine sebep olmuştur. Bu durumun düzelmesi ise yukarıda bahsedildiği gibi yine aynı dinamikler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Köylerde böyle bir keşfin yaşanmama nedeni ise; çalışmanın içerisinde de anlatıldığı gibi köy halkının, geleneksel yöntemleri hayatının günlük bir parçası olarak kullanmasından kaynaklanmıştır.

Ayrıca modern tıbbın halk hekimliğine karşı yarattığı şüphenin aynısı son on yıl içerisinde kendisine karşıda yapılmıştır. Tüm bunlar zaten var olan bir geleneğin yani halk tıbbının, kentlerde yeniden üretimini ve keşfini sağlayarak; birer ürünmüş gibi halka sunulmuştur ve hızla üretilip tüketilen birer nesne haline dönüşmüştür. Ayrıca bu çalışmada alternatif tıp-modern tıp ya da halk hekimli başlığı altında yaşanan tartışmalardan ziyade, süreç odaklı bir değişim dönüşüm anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

- ACHTERBERG, Jeanne (2009). *Kadın Şifacılar* (Çev: Bilge Altınok), İstanbul: Everest Yayınları.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *D.T.C.F. Dergisi*, cilt: 26, sayı: 1-2: 5.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2011). *Halkbilimi Araştırmaları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALTUN, Levent (2012). “Aktarlarla İlgili Düzenlemenin Getirdikleri”, *MİSSED: Türk Eczacılar Birliği Yayınları*, sayı: 27-28: 27-29.
- AKIN, Haydar (2001). *Ortaçağ Avrupa’sında Cadılar ve Cadı Avı*, Ankara: Phoenix Yanın evi.
- BAYDAR, Hasan (2005). *Tıbbı, Aromatik ve Keyif Bitkileri-Bilimi ve Teknolojisi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi, SDÜ Basımevi Yayın No: 51.
- BAYRAKTAR, Zülfikar (2014). “Geleneğin Güncellenmesi Bağlamında Masaldan Çizgi Filme Keloğlan Tipi Üzerine”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, cilt: 49, sayı: 49: 20-51.
- BEYDİLİ, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Yurt Kitap Yayınları
- BORATAV, Pertev Naili (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*, Ankara: Bilge Su Yayınları.

- CLARK, Peter A (2000). "Ethics of Alternative Medicine Therapies". *Journal of Public Health Policy*. Vol.21, No: 4, Palgrave Macmillan Journals, America.
- ÇELİK, Yusuf (2014). "Konya İlinde Tıbbi ve Aromatik Bitki Satışı Yapan Aktarların Sosyo-Ekonomik Yapıları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, cilt:1, sayı: 3: 369-376.
- ÇİÇEK, Recep ve ADVEREN, Selçuk (2013). Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesindeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (25).
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2010). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DAVİS, Mike (2007). *Gecekondu Gezegeni* (Çev: Gürol Koca), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DOLE, Christopher (2013). *Seküler Yaşam ve Şifacılık (Modern Türkiye'de Kayıp ve Adanmışlık)* (Çev: Barış Cezar), İstanbul: Metis Yayınları.
- DUNDES, Alan (2006). "Halk Kimdir? (Çev: Metin Ekici)" *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, (Ed. Ö. Oğuz- M.Ekici vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- DURRENBERG, Paul E. (1996). "Fieldwork", Levinson, David-Melvin Ember (e.d.), *Encyclopedia of Cultural Anthropology*. Vol: 2, New York: Henry Holt Company. P. 496-500.
- EMİROĞLU, Kudret ve AYDIN, Suavi (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

- ERSOY, Ruhi (2009). *Sözlü Tarih – Folklor İlişkisi / Boraklar Örneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSOY, Tolga (1998). *İatokrasi, Tıp ve Kültür*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- ERSÖZ, Tayfun (2012). “Bitkisel İlaç ve Gıda Takviyeleri İle İlgili Genel Yaklaşım ve Sorunlar, *MİSED: Türk Eczacıları Birliği Yayını*, sayı: 27-27: 10-21.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki (2007). *Anadolu Halk İlaçları*, İstanbul: Derin Yayınları.
- FRAZER, James (2012). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökleri II* (Çev: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Kitapevi.
- GIDDENS, Anthony (2004). *Modernliğin Sonuçları* (Çev: Ersin Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GOODALL, H. Lloyd (2000). *Writing the New Ethnography*, Walnut Creek: Alta Mira Pres.
- GÜNAY, Umay (1992). “Cumhuriyet Terkibi ve Barış Manço”, *Milli Folklor Dergisi*, sayı: 13: 2-3.
- HOBSBAWM, Eric ve Ranger, Terence (2006). *Geleneğin İcadı* (Çev: Mehmet Murat Şahin), İstanbul: Agora Yayınları.
- HUFFORD, David J. (2009). “Halk Hekimleri (Çev: Mustafa Sefer)” *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, (Ed. Ö. Oğuz- S. Gürçayır vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 382-391.
- HUOT, Jean-Louis ve THALMAN, Jean-Poul – vd. (2000). *Kentlerin Doğuşu* (Çev: Ali Bektaş Girgin), Ankara: İmge Kitapevi.

- ILLICH, Ivan (2014). *Sağlığın Gaspsı* (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2007), *Postmodernite ve Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Everest Yayınları.
- KAPLAN, Melike (2008). Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın – Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma. Basılmış Doktora Tezi, Tez Yön: Pro. Dr. M. Muhtar Kutlu, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Halkbilimi Bölümü.
- KARAGÜLLE, Mehmet Zeki (2008). “Spa, Balneoterapi, Talassoterapi”. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, Sayı: 6, Cilt: 28. Elektronik Yayın
- KAVURMACI, Mehtap ve TAN, Mehtap (2014). “Üremik Kaşinti ve Aromaterapi Uygulaması”, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (1): 328.
- KEYDER, Çağlar ve ÜSTÜNDAĞ, Nazan vd. (2015). *Türkiyede ve Avrupa’da Sağlık Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları
- KIZILÇELİK, Sezgin (1996). “Geleneksel İyileştiriciler Üzerine Bir Araştırma”, *Birikim Dergisi*, Mart, sayı: 83.
- KUTLU, M. Muhtar (2003). “Büyücü Şaman”. *Elemterefiş – Anadolu’da Büyü ve İnanışlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MANGİON, Claude (2014). “Gelenek, İletişim ve Toplumsal Yeniden Üretim Üzerine” (Çev: Eylem Yıldız – Metin Bal), *İzmir: Erasmus Konferansları*, sayfa: 1-19.
- MATTHİESSEN, Bornhöft (2011). *Homeopathy in Healthcare*, Springer-Verlag, Berlin Heidelb

- MİCOZZİ, March S. (2002). “Culturel anthropology and the return of complementary medicine”, *Medical Anthropology Quartely*. USA: Washington, Vol. 16, Iss.4: 398.
- MOLLAHALİLOĞLU, Salih - KALAYCI Mehmet Zafer – vd. (2015). “Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Yeni Dönem”, *Ankara Med. Journal*, cilt: 2, sayı: 15: 102-105.
- NAZLIKUL, Hüseyin ve EEALTAN, E.Hakan (2002). *Tamamlayıcı Tıp- Akupunktur*, Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.
- OĞUZ, Arzu (2009). “Fikri Mülkiyet Hakları ve Geleneksel (Yerel) Bilgi ve Folklorun Hukuki Korunması”, *Ankara Üniversitesi Fikri ve Sınai Haklar Araştırma ve Uygulama Merkezi*, cilt:9, sayı: 3: 10-52.
- OĞUZ, Burhan (2005). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 5*, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- OĞUZ, Öcal (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- OĞUZ, Yasemin (1998). “Tıbbın Evriminde Sağmanlar ve Hekimler”, *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Esin Kahya, Sevgi Şar (ed.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi: 513-516.
- ÖNGEL, Gülnur (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ekrem Sezik, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2014). *Türk Halkbilim*, Ankara: Bilge Su Yayınları.

- ÖRNEK, Sedat Veyis (2014). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Ankara: Bilge Su Yayınları.
- ÖZTÜRK, Hülya (2015). “Charles Ambroise Bernard’ın (1808-1844) Kaplıca Risalesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmangazi Tıp Dergisi*, 37 (2), Eskişehir
- ÖRS, Yaman (1995). “*Gelişmekte Olan Bir Kavram Biyoetik*”, *Barış ve Çevre Kültürü*, Ankara: Nükleer Tehlikeye Karşı Barış ve Çevre İçin Sağlıkçılar Derneği Yayınları.
- ÖZBAY, Ferhunde (2015). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZÇELİK, Nurşen Adak (2015). *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- ÖZDEMİR, Mehmet (1992). *Turizmin Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri*, Ankara: Kök Sav Yayınevi.
- ÖZDEMİR, Nebi (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi-Seçki*, Ankara: Hacettepe Yayınları
- ÖZKAN SALTİK, Tuba (2013). “Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliğine Bir Bakış”, *Milli Folklor Dergisi*. sayı: 99, yıl: 25: 138-140, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÖZSAN, Gül (2001). “Geleneksel ve Modern Tıp Üzerine”, *Toplumbilim*, sayı: 13, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PERİN, Michel (2001). *Şamanizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- RIVERS, William H.R (2004). *Tıp, Büyü ve Din* (Çev. İ. Enis Köksaldı), İstanbul: Epsilon Yayınevi.

- SANLI, Yadiğar Türkeli, “Edebiyat; Toplumsal Hafızanın Geleneğin Kaybında, İnşasında Ne Kadar Etkilidir?”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 2: 151-164.
- SARGIN, Güven Arif (2009). *Ankara'nın Kamusal Yüzleri-Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SHİLS, Edward (2003). “Gelenek”. *Doğu Batı – Düşünce Dergisi*. yıl: 7, sayı: 25. Ankara: Doğu Batı Yayınları: 107- 125.
- SÖNMEZ, Mustafa (2012). *Paran Kadar Sağlık “Türkiye’de Sağlıkın Ticarileşmesi”*, İstanbul: Yordam Kitapevi.
- STANWAY, Andrew (1992). *Alternatif Tıp El Kitabı*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ŞAHİNOĞLU, Pelin ve Örs, Yaman (2000). “Kavramlar, Terimler ve Tıp Eğitimi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 53 (3), Ankara: 145-147
- TOPDEMİR, Hüseyin Gazi ve Unat, Yavuz (2013). *Bilim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1991). “Kültür ve Sağlık Hastalık Sistemi”, Milli Eğitim Basımevi, *MEB Yayınları 2213*, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 522, Araştırma-İnceleme Dizisi: 17: 45.
- WOLF, R. Eric (2000). *Köylüler* (Çev. Abdülkerim Sönmez), Ankara: İmge Yayınları
- WEBER, Max (2012). *Şehir Modern Kentin Oluşumu* (Çev: Musa Ceylan), İstanbul: Yarı Yayınları.

YALÇIN, Fatih (2013). “Postmodern Dünyada Geleneğin Yeniden İnşası ya da Ticari Bir Meta Olarak Keşfi ve Çağdaş Türk Romanında Gelenek Sorunu”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 49: 171-184.

YILDIRIM, Dursun (1998). *Türk Bitiği – Araştırma / İnceleme Yazıları*, Ankara: Akçağ Kitapevi.

YODER, Don (2009). “Halk Tıbbı ve Modern Tıp, (Çev: Sibel Yoğurtçuoğlu ve Ayfer Gülüm)”, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, (Ed. Ö. Oğuz- S. Gürçayır vd.), Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 391-397.

Elektronik Kaynaklar

http://eski.teb.org.tr/index_.php?modul=haberdetay&id=1177343, Erişim Tarihi: 12.02.2015

<http://www.alternatifterapi.com/icerik/thai-masaji-nedir>, Erişim Tarihi: 12.02.2015

<https://www.facebook.com/zamazingoweb>, Erişim Tarihi: 20.09.2016

<http://www.faydalicaylar.com>, Erişim Tarihi:21.09.2016

<http://www.hurriyet.com.tr>, Erişim Tarihi: 03.10.2016

<http://www.konyahaberler.com>, Erişim Tarihi: 25.11.2016

<http://www.konyayenigun.com>, Erişim Tarihi: 25.11.2016

<http://www.milliyet.com.tr>), Erişim Tarihi: 25.11.2016

<http://tarim.com.tr/Haber/23197/Sincan-da-koylu-pazari-kuruluyor.aspx>) Erişim Tarihi:25.11. 2016

<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu>, Erişim Tarihi:17.05.2015

(<https://tr-tr.facebook.com/LR.Health.Beauty.Turkey>), Erişim Tarihi:06.08.2016

<https://tr-tr.facebook.com/pembenarcom>

<http://www.tugbaonline.com>, Erişim Tarihi: 03.07.2015

http://www.turkcebilgi.com/lokman_ekim, Erişim Tarihi: 19.03.2015

<www.facebook.com/evdesifa>, Erişim Tarihi: 06.08.2016

<www.sabahhaber.com>, Erişim Tarihi: 25.11.2016

<www.yenigunhaber.com>, Erişim Tarihi:25.11.2016

KAYNAK KİŞİ DİZİNİ

ARTUK, Songül (2015), 1971 Ankara doğumlu, lise mezunu, Ev Hanımı ile 29.07.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ATABEY, BURÇİN, (2016), 1987 Ankara doğumlu, üniversite mezunu, Spor Bilimleri Uzmanı ile 20.02.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kayıtları ve deşifre metinleri H.T.'nin kişisel arşivindedir.

AYDIN, Ayşe (2016), 1973 Trabzon doğumlu, ilköğretim mezunu, Ev Hanımı ile 25.06.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

AYDIN, Okan (2015), 1989 Trabzon doğumlu, üniversite mezunu, Halkbilimci ile 17.08.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ÇALIŞKAN, Hatice (2015), 1941 Aksaray doğumlu, Ev Hanımı ile 21.06.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ÇİÇEK, Sümeyra (2016), 1990 Ankara doğumlu, üniversite mezunu, Danışman ile 13.02.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

GÜRBÜZER, Hacer (2015), 1970 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Aşçı ile 15.05.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

KARAKAŞ, Tuğba (2016), 1991 Ankara doğumlu, üniversite mezunu, Edebiyat Öğretmeni ile 21.03.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

KARGI, Muammer (2016), 1948 Gümüşhane doğumlu, ortaöğretim mezunu, Emekli Tüpçü ile 09.10.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Ali (2015), 1972 Aksaray doğumlu, ortaöğretim mezunu, Çiftçi ile 19.05.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T. nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Ayşe (2014), 1966 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Ev Hanımı ile 19.05.2014 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Ayşegül (2014-2015-2016), 1992 Aksaray doğumlu, üniversite mezunu, Halkbilimci ile 06. 01. 2014 – 15.04.2014 – 09.11.2014 – 30.01. 2015 – 27. 10. 2015 – 05.03.2016 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtları ve deşifre metinleri H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Besim, (2015), 1936 Aksaray doğumlu, lise mezunu, Astsubay Emeklisi ile 12.12.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kayıtları ve deşifre metinleri H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Leyla (2015), 1972 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Ev Hanımı ile 03.07.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Murat, (2015), 1979 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Çiftçi ile 04.07.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Salihan (2015), 1936 Aksaray doğumlu, Ev Hanımı ile 12.12.2015. tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ORUÇ, Sultan (2015), 1979 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Ev Hanımı ile 19.05.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ÖZ, Nur Fulya (2015), 1991 Antalya doğumlu, üniversite mezunu, Halkbilimci ile 10.11.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ÖZ, Zeynep (2015), 1967 Isparta doğumlu, lise mezunu, Ev Hanımı ile 10.11.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

TAVUKCU, Döne (2015-216), 1969 Aksaray doğumlu, ilköğretim mezunu, Aşçı ile 10.07.2015 – 03.08.2015 – 27.11.2015 – 09.04.2016 – 18.10.2016 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtları ve deşifre metinleri H.T.'nin kişisel arşivindedir.

TAVUKCU, Mehmet, (2016), 1954 Afyonkarahisar doğumlu, üniversite mezunu, Kimya Doktoru ile 04.09.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

TAVUKCU, Nihal (2016), 1993 Ankara doğumlu, üniversite mezunu, Diş Hekimi ile 23.06.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

YALÇIN, Bayram (2016), 1951 Bolu doğumlu, ilköğretim mezunu, Aşçı ile 25.05.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kayıtları ve deşifre metinleri H.T.'nin kişisel arşivindedir.

YALÇIN, Hacer, (2016), 1966 Bolu doğumlu, ilköğretim mezunu, Ev Hanımı ile 05.03.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin ses kaydı ve deşifre metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ZİLE, Bünyamin (2016), 1963 doğumlu, üniversite mezunu, İl Planlama Uzmanı ile 17.10.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

AHMET, (2016), Ankara doğumlu, ilköğretim mezunu, Lokman Hekim ile 30.06.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

FATMA, (2016), Isparta doğumlu, Halk Hekimi ile 30.10.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

GÜL, (2016), Muğla doğumlu, İşçi ile 29.11.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

HÜSEYİN, (2016), Bursa doğumlu, lise mezunu, Memur ile 30.06.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

KASIM, (2015), Erzurum doğumlu, lise mezunu, Lokman Hekim ile 07.05.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

MAHMUT, (2105), Kastamonu doğumlu, ilköğretim mezunu, Lokman Hekim ile 07.05.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

SAYGIN, (2016), Tokat doğumlu, İşçi ile 01.03.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

SERAP, (2016), 1989 Ankara doğumlu, üniversite mezunu, Kasa Görevlisi ile 01.03.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

SERKAN, (2016), Ankara doğumlu, Halk Hekimi ile 30.10.2016 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

SEVİL, (2015), 1985 Isparta doğumlu, üniversite mezunu Lokman Hekim ile 08.06.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

ZEYNEP, (2015), İzmir doğumlu, Halk Hekimi ile 25.08.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşmenin metni H.T.'nin kişisel arşivindedir.

K.K.21, K.K.22, K.K.24, K.K.27, K.K.40, K.K.41, K.K.44 hiçbir şekilde kişisel bilgilerinin kullanılmasını istememiştir.

EK1: FOTOGRAFLAR

1.ALAN ÇALIŞMASINDAN ALINAN RESİMLER

Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2

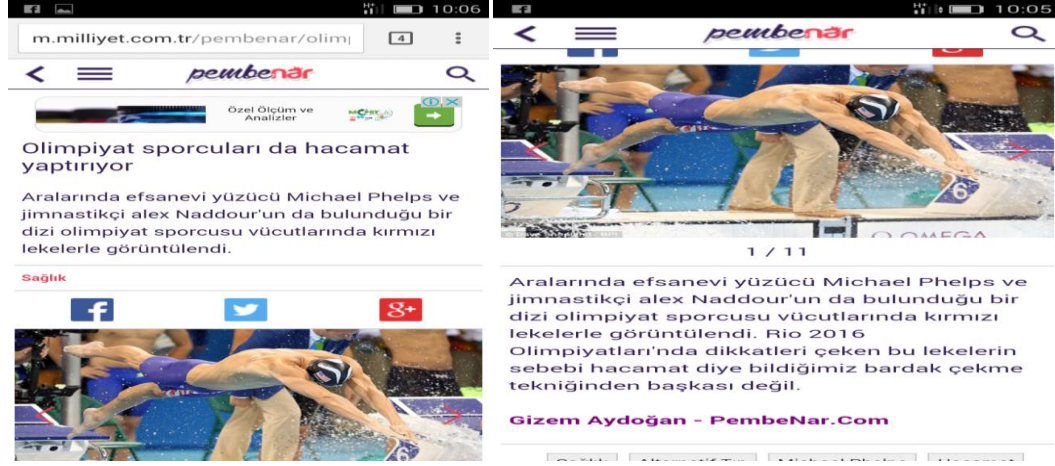

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

2. İNTERNET ÜZERİNDEN HALK HEKİMLİĞİ YÖNTEMLERİNİN ANLATILDIĞI RESİMLER

Fotoğraf 5: (www.milliyet.com)

Fotoğraf 6: (www.facebook.com)

Fotoğraf 7: (www.facebook.com)

Ek-2. ETİK KURUL İZİNİ

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

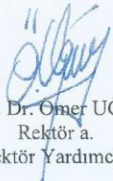
Sayı : 35853172/ 433 - 29 0'6 Ocak 2016

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi: 18.12.2015 tarih ve 6016 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türk Halkbilimi Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencilerinden **Hilal TAVUKCU**'nun **Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR** danışmanlığında yürüttüğü "**Geleneğin Kentli Yaşamda Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği Örneklemesi (Son On Yıl)**" başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **29 Aralık 2015** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ömer UĞUR
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon: 0 (312) 305 3001 - 3002 • Faks: 0 (312) 311 9992
E-posta: yazim@hacettepe.edu.tr • www.hacettepe.edu.tr

Ayrıntılı Bilgi için:
Yazı İşleri Müdürlüğü
0 (312) 305 1008

Hasan Bey

Ek-3. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 05/12/2016

Tez Başlığı / Konusu: Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 171 sayfalık kısmına ilişkin, 05/12/2016 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Hilal TAVUKCU
Öğrenci No: N13226683
Anabilim Dalı: Türk Halkbilimi
Programı: Türk Halkbilimi
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

05.12.2016
Hilal Tavukcu

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Nebi Özdemir
Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR